

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Prozaická trilogie Ladislava Fukse

Fiction trilogy by Ladislav Fuks

Tomáš Babůrek

Česká filologie – anglická filologie

2. ročník – prezenční studium

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne .....

Podpis .....

Děkuji vedoucímu své diplomové práce doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D., za cenné rady a připomínky vedoucí ke konečné podobě této práce.

Obsah

Úvod.....	9
1 Mí červovlasí bratři	11
1.1 První den školy	13
1.1.1 Štvanice.....	13
1.1.2 Předznamenání doby.....	14
1.1.3 Ironie	15
1.2 Kchonyho cesta do světa	16
1.2.1 Strach z onemocnění	16
1.2.2 Děs a obavy.....	17
1.2.3 Ironie a předznamenání	18
1.3 Koruna pro Arnsteina.....	20
1.3.1 Motiv koruny.....	20
1.3.2 Sebevražedné sklony.....	20
1.3.3 Odcizení a osamělost.....	21
1.3.4 Stoupající agrese	22
1.3.5 Kůň.....	23
1.3.6 Kůže	23
1.3.7 Kontrasty	23
1.3.8 Mystifikace.....	24
1.4 Dívka ze Safedu	25
1.4.1 Smrt.....	25
1.4.2 Motiv pověsti	27
1.4.3 Sledování.....	27
1.4.4 Barevné symboly.....	28
1.5 Katzovy cypřiše a hvězdy.....	29

1.5.1	Symbolika barev.....	29
1.5.2	Podobnosti s první povídkou.....	29
1.5.3	Pachy.....	30
1.5.4	Motivy smrti.....	30
1.5.5	Plakáty a propaganda.....	31
1.5.6	Odcizení a bloudění.....	32
1.5.7	Maska na skříni.....	33
1.5.8	Námořník.....	33
1.5.9	Kontrast mezi Günterem a Mojžíšem.....	34
1.6	Nedohořelá svíčka.....	35
1.6.1	Učitelovo šílenství.....	35
1.6.2	Adolf Hitler.....	35
1.6.3	Svíčka a obřadnost.....	36
1.6.4	Strach.....	37
1.7	Postavy.....	39
1.7.1	Růženka.....	39
1.7.2	Profesor zeměpisu.....	40
1.7.3	Michael.....	41
1.7.4	Katz.....	43
1.7.5	Kchony.....	44
1.7.6	Arnstein.....	44
1.8	Motivy.....	45
1.8.1	Teskný refrén.....	45
1.8.2	Cypřiše.....	45
1.8.3	Mandle.....	45
1.8.4	Vzájemná náklonnost Michaela a Katze.....	46
2	Variace pro temnou strunu.....	48

2.1	Anticipace událostí	50
2.2	Michalova představivost	53
2.2.1	Apokalypsa.....	53
2.2.2	Babička, medvěd a tanečnice	53
2.2.3	Pohřeb	57
2.2.4	Zamlžený zrak.....	58
2.2.5	Bonboniéra	60
2.2.6	Zrcadlo	61
2.2.7	Pohádkový svět	62
2.2.8	Hřbitov	62
2.2.9	Rozhovor s psychiatrem.....	63
2.3	Temná struna	65
2.3.1	Konflikt s Fürstem	66
2.3.2	Růže.....	67
2.4	Sklep a ukrývání	69
2.5	Hlídaní a sledování	70
2.6	Plynová maska	72
2.7	Škola	73
2.7.1	Zeměpisář.....	73
2.8	Neznámý člověk	74
2.8.1	Tajemný muž – upír	74
2.8.2	Tajemný muž – umělec	76
2.8.3	Tajemný muž – neznámý	77
2.8.4	Muž s beraními vlasy	77
2.9	Otec	78
2.9.1	Vztah otce k Michalovi	78
2.9.2	Konfrontace Michala s otcem	79

2.9.3	Otcova pracovna.....	80
2.10	Matka	81
2.11	Hron	81
2.11.1	Motiv poprav	82
2.11.2	První návštěva	82
2.11.3	Druhá návštěva.....	82
2.12	Růženka	83
2.13	Jacobson	85
2.13.1	První setkání.....	85
2.13.2	Druhé setkání	86
3	Obraz Martina Blaskowitze	87
3.1	Daniel Potocký	89
3.1.1	Kolaborantství.....	89
3.1.2	Autorské schopnosti.....	90
3.2	Michal	91
3.2.1	Michalovo vyprávění	91
3.2.2	Cit pro umění	94
3.3	Vražda	95
3.3.1	Pistole.....	95
3.3.2	Vražedné úmysly.....	95
3.4	Portrét mladého hocha	97
3.5	Michalův příběh	98
3.5.1	Prokop	98
3.5.2	Martin.....	99
3.5.3	Tragičnost války.....	101
4	Autobiografičnost	102
4.1	Autobiografické prvky	104

4.1.1	Opička	104
4.1.2	Zrcadla.....	104
4.1.3	Důslednost.....	104
4.1.4	Kolo.....	105
4.1.5	Odkaz na Fuksův život.....	105
4.2	Trilogičnost	106
5	Závěr.....	108
6	Anotace.....	111
7	Resumé	112
8	Seznam použité literatury.....	114

Úvod

Spisovatel Ladislav Fuks byl bez pochyby jednou z předních postav české literatury druhé poloviny 20. století. Jeho díla byla přeložena do velkého množství světových jazyků. Na vrchol pomyslného literárního Olympu jej vynesl prozaický debut *Pan Theodor Mundstock*. Během dvaceti let jeho spisovatelské dráhy mu vyšlo patnáct prozaických knih, mezi nimi například *Variace pro temnou strunu*, *Spalovač mrtvol*, *Myši Natálie Mooshabrové* či *Vévodkyně a kuchařka*.

Narodil se 29. září 1923 v rodině policejního úředníka. Ačkoliv byl jedináčkem, rodiče mu nevěnovali dostatečnou pozornost. Byl osamělý a společnost mu dělali židovští spolužáci, kteří byli za druhé světové války odvečeni do koncentračních táborů. Žil v napjaté atmosféře plné strachu. Nejprve se bál otce, který nad mladým Ladislavem držel pevnou ruku, později to byl strach z odhalení jeho homosexuální orientace. Právě během druhé světové války se jeho osobnost začala plně rozvíjet a události, které se kolem něj odehrávaly, měly bezesporu vliv na jeho život. Proto si můžeme všimnout paralel mezi osudy jeho postav a jeho životem.

Po absolvování gymnazijních a univerzitních studií se stal zaměstnancem Státní památkové správy. Jeho práce vyvrcholila publikací studie *Zámek Kynžvart – historie a přítomnost*. Svůj časopisecký debut si odbyl v roce 1959 v časopise Květen. Mimo jiné publikoval v časopisech Plamen, Tvorba, Host do domu či Literární měsíčník. Románová prvotina *Pan Theodor Mundstock* poskytla Fuksovi možnost žít se psaním literatury. Ačkoliv svou tvorbou šel během sedmdesátých let takzvaně „na ruku“ vládnoucímu totalitnímu režimu, nijak se politicky neangažoval, politika jej nezajímala. Šlo mu pouze o možnost psát a publikovat. Od jeho memoárů nazvaných *Moje zrcadlo* se očekávalo, že se spisovatel k těmto sporným okamžikům svého života vyjádří, avšak bylo tomu právě naopak. Vzpomínky jsou spíše důkazem jeho literárních schopností a preciznosti, se kterou barvitě líčí všechny své životní prožitky, které považuje za důležité.

Autor do svých děl často zakomponoval různé autobiografické prvky, někdy se na výstavbě děl podílely marginálně, jindy vystupovaly do popředí. Velké množství motivů rozprostřených do Fuksových próz je rovněž součástí jeho

autorského stylu. Velké množství motivů místy přechází do symbolické roviny a pro jejich pochopení je nutná plná koncentrace na četbu.

V této práci se budeme věnovat analýze trojice Fuksových próz *Mí černovlasí bratři*, *Variace pro temnou strunu* a *Obraz Martina Blaskowitze*. Autorův blízký přítel Jiří Tušl tyto knihy později označil jako volnou autobiografickou trilogii. Hlavním cílem této práce bude analýza motivů a postav v těchto prózách. Budeme brát zřetel na cílenou autorskou mystifikaci, černý humor a ironičnost, kterých Fuks hojně využíval. V poslední části shrneme vybrané autobiografické motivy a zamyslíme se nad Tušlovým termínem.

1 Mí černovlasí bratři

Povídkový soubor *Mí černovlasí bratři* poprvé vyšel v roce 1964 jako druhá vydaná próza Ladislava Fukse. Michal Bauer ve svém článku *Fuksovy povídkové juvenilie: Od Kchonyho cesty do světa k Mým černovlasým bratrům* poukazuje na dlouhou genezi tohoto povídkového cyklu.

Přestože je za debut Ladislava Fukse považován román *Pan Theodor Mundstock*, svou první knihu *Kchonyho cesta do světa* odeslal do nakladatelství už v roce 1958. Po několika přepracováních, ke kterým přistoupil nejen na rady redakčních lektorů, ale i z vlastní iniciativy, knihu přepracoval. Cyklus nazvaný *Mí černovlasí bratři* byl z dvanácti textů redukován na polovinu.

Ladislav Fuks ve svých pamětech ke vzniku knihy dodává: „Inspirovaly mě k ní otřesné zážitky z doby nacistické okupace, které potkaly mé židovské spolužáky. [...] Už v době, kdy ještě s námi chodili do gymnázia bez hvězdy, byli terčem různého slovního trápení, šikanování, chytáků a léček našeho zeměpisáře, nakonec šli do koncentračních táborů a kdo z nich nezahynul tragickou smrtí ještě v Praze, zahynul tam. Cítil jsem s nimi, byli to kamarádi.“¹ Pro Fukse byla kniha tedy rozloučením s jeho dávnými přáteli.

Posloupnost povídek je jednoduchá a každá z nich slouží jako dílek skládky. Povídky se vzájemně doplňují a tvoří jednotný celek. „Ladislav Fuks vystavěl tyto příběhy na stupňování předtuch, od scény strachu pod železničním viaduktem až po vrcholnou scénu profesorova šílenství.“² První povídka uvede čtenáře do děje, čtyři následující jsou věnovány osudu tří židovských kamarádů a sestře jednoho z nich. „Hrozbu doby, která visí ve vzduchu, dává Fuks jeho prostřednictvím do souvislosti s těmi, kteří budou v povídkách zobrazováni jako nejkrutěji dobou postižení.“³ Poslední povídka symbolizuje vyrovnání se s osudem židovských přátel protagonisty a potrestání antagonisty. Jednotlivé povídky jsou Fuksem přesně situovány, a to v dopise, jenž připojil k rukopisu a který byl publikován Michalem Bauerem v článku *Fuksovy povídkové juvenilie: Od Kchonyho*

---

¹ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 125.

² JELÍNEK, Antonín. Variace pro temnou strunu. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

³ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba, Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura 28, č. 4, 1980, s. 392.

cesty do světa k Mým černovlasým bratrům. „Doba, v níž jsou povídky situovány, je důležitá a všude je naznačena snad dost jasně: I. povídka: září 1938, Kchony: únor – březen 1939, Arnstein: červen 1939, Ester: srpen 1941, Katz: září 1941, VI. povídka: září 1941 (o den později).“⁴ Je nutno dodat, že poslední odstavec povídky *Nedohořelá svíce* se neodehrává v roce 1941, nýbrž až v době poválečné.

Při analýze *Mých černovlasých bratrů* budeme postupovat následovně: povídky představíme a podrobíme analýze motivů, symbolů. Poté se budeme věnovat analýze a popisu postav, jejich vývojem a poukážeme na rozdíly mezi jednotlivými povídkami. Rovněž se zaměříme na společné motivy, které se prolínají celým cyklem.

---

⁴ BAUER, Michal. *Fuksovy povídkové juvenilie : Od Kchonyho cesty do světa k Mým černovlasým bratrům.* Tvar 14, 2003, č. 15, s. 15.

1.1 První den školy

Jak samotný název povídky napovídá, vypravěč a zároveň protagonista Michael popisuje návrat do školních lavic po prázdninách, opětovné shledání se spolužáky a setkání s profesorem zeměpisu, který se stane postrachem tří Michaelových židovských kamarádů. Povídka je rozdělena na tři oddíly.

Hned úvodní věta „Smutek je žlutý a šesticípý jako Davidova hvězda.“⁵ je teskným refrémem, který se proplétá celou knihou a zdůrazňuje tragičnost osudu nejen Michaelových kamarádů, ale i celého židovského národa. Zároveň však upozorňuje na blížící se zlom ve vývoji příběhu, který nastane o chvíli později. Vypravěč Michael však od tohoto motivu odvede rychle pozornost ke krásnému, prozářenému dni, kdy se po prázdninách setká se svými kamarády, které celé léto neviděl.

1.1.1 Štvanice

Autor do představ natěšeného chlapce vkládá obraz, který metaforicky předznamenává osudy židovského národa, a to motiv štvanice. „Dnes pouze pan profesor přečte naše jména, řekne nám několik povzbudivých slov a dodá: ‚Teď opusťte školu a běžte domů.‘ A my vyběhneme jako divocí králíci, proklouzneme ulicemi, které jsou mezi školou a parkem ve tvaru smyčky, vběhneme do parku.“⁶ Stojí za povšimnutí, jak umně Fuks zakomponoval motiv smyčky do popisu města. Smyčka bude utažena a tak skončí svoboda a volnost chlapců.

Díky své obrovské fantazii si Michael svou představu o králících asociuje s honem a se štvanicemi, které později postihnou jeho kamarády. „Napadli mě divocí králíci, které jsem viděl ještě před týdnem na venkově u lesa, hajný Würstl řekl, ať se proskotačí, než přijdou štvanice a hony, vběhli do mlází a nezbylo po nich stopy.“⁷ Sentenci o králících můžeme volně asociovat s osudem židovského národa, jelikož se povídka odehrává v době těsně předválečné, kdy se nad Evropou vznášela temná mračna nacistického Německa.

---

⁵ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 7.

⁶ Tamtéž, s. 7.

⁷ Tamtéž, s. 7.

1.1.2 Předznamenání doby

Nejistotu tehdejší doby lze vypořádat v metaforickém vyobrazení chlapcovy horečky. „A nejt v rozhále, když je ta slabá horečka a nikdo neví, nevznikne-li z toho záškrť.“⁸ Ladislav Fuks zde horečkou pojmenovává vyhrocenou situaci v českém pohraničí a obsazení státu symbolizuje právě záškrť.

Scénu, v níž prochází Michael s Růženkou podjezdem, nad kterým projíždějí vlaky, můžeme chápat jako předtuchu nedaleké budoucnosti. „Náhle se nad námi zabouřilo, nebe v mezerách železných trámů se zakrylo párou, jel vlak. Podjezd se rozduňel [...]. Tu se nad námi strašně zahřmělo, přihnal se jiný vlak, nastalo boží dopuštění. Dlažba nadsakovala, skla krámků u zdí drněla a železné pilíře se kolem nás nakláněly, prohýbaly, třásly, jako by se měly co chvíli zřítit a pohltit nás navždy ve svých sutinách.“⁹ Celý podjezd je naplněný neprostupnou párou a Růženka vykřikuje, že chlapce ztratí. Celá situace připomíná letecký útok, při kterých se železné pilíře třesou, až se lámou, je slyšet jen dunění vybuchujících bomb a přes prach sutin nejde vidět ani na krok.

Michael si představuje opětovné shledání se svými přáteli ve škole, doufá, že se toho mezi nimi mnoho nezměnilo. Sentenci: „hluboko na dně nás samých čas neběží a neprchá, ale stojí“¹⁰ můžeme vnímat jako Michaelovu vzpomínku na své přátele, kterou si uchoval z doby před prázdninami, již ovšem můžeme chápat i jako předznamenání, že si na kamarády bude muset uchovat pouze věčnou vzpomínku.

Když profesor zeměpisu pokládá chlapcům otázky během první vyučovací hodiny, neustále se objevuje motiv blížící se smrti a ohrožení. Profesor neustále odkazuje k situaci v pohraničí a dodává, že „dnes se může o kůži přijít lehko“.¹¹ Navíc je signalizováno, že židovský chlapec Arnstein sedí u kamen; tento motiv, jenž se objevuje i v dalších povídkách, značí zplynování v koncentračních táborech. Profesor se rovněž neustále škrábe pod krkem, sahá si pod krk, což opět může signalizovat násilnou smrt udušením plynem či oběšením.

---

⁸ FUKS, Ladislav. *Mi černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 9.

⁹ Tamtéž, s. 10.

¹⁰ Tamtéž, s. 8.

¹¹ Tamtéž, s. 12.

Vyloučení Židů ze společnosti naznačuje profesor po zkoušení posledního židovského chlapce Kchonyho, když rozebírá biblické podobenství o pannách. „Ať bereme jakýkoliv olej, jen ne ricinový, a bdíme, neboť neznáme dne ani hodiny, kdy to na nás přijde...“¹² Naznačuje chlapcům, že válka přijde brzy, jen se neví kdy. Ricinový olej má žlutou barvu, již se odkazuje ke žluté Davidově hvězdě, a proto se tento olej nemá používat.

V samotném závěru povídky se vrací motivy podobenství, kterými Fuks naznačuje holocaust. Prodavači novin hovoří o anglickém nátlaku a vyjednávání s vrahy. „Zahnuli jsme do úzké uličky jménem Jeruzalémská, v níž je spousta domů, obchůdků, stánků, lidí, mnoho života jako v nevyčerpatelné studni Jakobově, a která mizí v dálce jako cesta, k jejímuž konci nedojde ani starý poutník.“¹³ Je zde zřetelně implikováno, že v Jeruzalémské ulici žijí židovští obyvatelé. Autor odkazuje ke studnici a k cestě poznání, o kterých mluvil profesor zeměpisu a k nimž nebude moci dojít ani starý poutník, jelikož tito obyvatelé nebudou mít šanci dojít ke smírnému konci své cesty. Jejich cesta bude v polovině ukončena násilím.

1.1.3 Ironie

Autorské ironie si můžeme povšimnout v náznaku ve třetí části povídky, kdy chlapci založí spolek na potírání zeměpisu. Chtějí působit jako odboj proti profesorovi, nicméně jsou zanedlouho rozprášeni. Za svého předsedu si zvolí nejslabšího jedince – Kchonyho, který by logicky jako předseda měl mít největší slovo, ale vzhledem k jeho neprůbojnosti a útlocitnosti tomu tak není. Michaelovi to přijde zvláštní, ale proti Kchonyho volbě se nepostaví.

---

¹² FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 15.

¹³ Tamtéž, s. 22.

1.2 Kchonyho cesta do světa

Druhá povídka se odehrává na přelomu února a března 1939 a vypravěč Michael v ní ve čtyřech oddílech předkládá příběh Davida Kohna neboli Kchonyho. Ten se stává nejsnadnějším cílem zeměpisářových výpadů. V příběhu se oba chlapci vzájemně navštíví doma a Kchony Michaelovi prozradí tajemství, že by měli brzo odcestovat do ciziny. K tomu bohužel nedojde, neboť jeho matka chlapce i zbytek rodiny otráví plynem.

1.2.1 Strach z onemocnění

Motiv strachu z nachlazení a onemocnění se objevuje v celé povídce. Udává její vyprávěcí tempo, pomáhá udržovat napětí a čtenářovu zvědavost. Záměrem je klást si otázku, proč se Kchony tak úzkostlivě obává nachlazení. Prostřednictvím fuksovského černého humoru je chlapec ubezpečen, že bude na návštěvě u Michaela v teple: „U nás se nenachladíš,“ podotkl jsem, „u nás se topí jen v ústředním topení. Kdepak v kamnech! U nás je jak v peci.“¹⁴ Fuks tedy volně přechází od horkých kamen přímo k peci, symbolizující spalovací pece v koncentračních táborech.

Ve škole Kchony sedí vedle kamen, stejně jako ostatní židovští chlapci, což je opakující se motiv, jenž tyto situace spojuje. Zároveň se u Michaela doma topí v kamnech, když má Kchony přijít na návštěvu. „[...] tatínek nařídil Růžence, aby zatopila v obyčejných kamnech, které má v pracovně. To je divné, myslil jsem si, právě dnes, kdy přijde Kchony, bude se u nás topit v kamnech [...].“¹⁵ Jeho otec v kamnech pálí materiály, které by jej kompromitovaly z pomoci židovským přátelům a známým. Opět se nepřímou odkazuje k osudu Židů, již skončili v koncentračních táborech. Rovněž se takto předznamenává smrt celé Kchonyho rodiny.

K dějové retardaci dochází vždy tak, že Kchony Michaelovi slíbí, že mu řekne, proč se musí pořádně oblékat, ale až později, což se několikrát opakuje: „Dobře, řeknu ti to,“ zašeptal pak, „ale teď to už zas nejde. Už je šest a padá mlha.“¹⁶ Tato repetice způsobuje určité napětí v textu, které čtenáře udržuje v nejistotě. Nakonec se ukáže, že se chlapec obává onemocnění a jeho rodina by tak

¹⁴ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 23.

¹⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁶ Tamtéž, s. 26.

nemohla vycestovat, dokud by se neuzdravil. Nemohou odcestovat ihned, jelikož čekají, až se jeho matka plně uzdraví, nechce tedy být příčinou dalšího oddalování cesty.

Ani jeden z chlapců nezná vývoj tehdejší politické situace, Kchony má zapovězeno si pročitat noviny, jeho rodiče ho tím ochraňují, nechtějí, aby musel žít v neustálém strachu a obavách, nechtějí zlomit jeho dětskou zvědavost a radost ze života. Michael noviny rovněž nečte, nicméně ze zcela rozdílných důvodů, nemá o ně totiž zájem. „Ty čteš noviny?“ zeptal se užasle. „Kdepak,“ usmál jsem se, „čtu jen zadní stránku.“ „Já je nečtu,“ zavrtěl hlavou, „tatínek mi to zakázal. Maminka je čte, no a vidíš, co z toho má. Je chorá. Každěj, kdo čte noviny, je chorej. To já nesmím.“¹⁷ Kchonyho matka je blízko nervového zhroucení, drží se jí pocit bezprostředního ohrožení a děsu. Její syn nesmí vědět, co se děje ve světě, ale jeho rodinu dobové poměry oprávněně sužují. Proto v závěru psychicky labilní matka otráví celou svou rodinu plynem, aby ji ochránila před spáry nacistické tyranie.

1.2.2 Děs a obavy

Ve druhé povídce je profesor zeměpisu je opět prvkem teroru a děsu, stejně jako tomu bylo v první povídce. Svou pozornost zaměří právě na Kchonyho, který pro něj představuje nejsnadnější oběť. Vysmívá se jeho židovskému původu: „Ptal se ho, kolik má Palestina obyvatel... Plaše řekl, že patnáct. Miliónů. Ptal se ho, zda do toho počítá i sebe, a dal druhou otázku.“¹⁸ Když na jeho otázky týkající se Palestiny Kchony nezná odpověď, nabízí mu ironicky radu vycházející z Nového zákona, jež ovšem Židé neuznávají, a chlapec je tak ztracen: „Nemůže-li na podobenství přijít, řekl zeměpisář ještě dobráctěji, ať se pomodlí k Panně Marii, ustavičné pomocnici křesťanů...“¹⁹

Zeměpisář se staví do role spasitele, cítí nutkání potrestat židovské chlapce, což naznačuje neustálé odkazování k podobenstvím z Nového zákona. V podobenství o fíkovníku Ježíš údajně proklel strom, jenž poté uschl. „Kchonymu se spustily po tváři dvě velké slzy a pravou rukou se podepřel o tabuli. Vyzřel, že podobenství o Pánu Kristu... A zeměpisář bouchl do stolu a křikl, že podobenství o uschlém

---

¹⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 26.

¹⁸ Tamtéž, s. 24.

¹⁹ Tamtéž, s. 24.

fikovníku a to že je on [...].²⁰ Profesor zeměpisu se přirovnává ke Kristovi, proklel židovské chlapce již v povídce předchozí a ví, že všichni začnou brzo strádat, proto Kchonyho přirovná k uschlému fikovníku. Staví se do pozice vyšší moci a nadřazené síly, jež drží pevně v rukou osud jemu podřízených.

Obavy vzrůstají rovněž i v Kchonyho rodině, jeho matka mluví neustále o smrti a chlapec říká, že je chorá. Působí to, jako by ztratila i poslední naději na záchranu jejich života a smířila se s tím, že smrt je jediným vysvobozením z téměř bezvýchodné situace. Jeho otec také ztrácí svou víru a pochybuje, zda kázání má ještě nějaký význam. Na rozdíl od matky chlapce neděsí směřováním se se smrtí. Michaelův otec je poslední nadějí na pomoc rodině Kohnových: „A tu tatínek pravil, že je Kchony hezký a chytrý hoch a má rád cizí kraje a brzy se podívá do světa.“²¹ Pomáhá jeho rodině s urychleným sháněním pasu, aby mohli Kohnovi co nejdříve opustit vlast.

Napětí začíná růst i v Michaelově domácnosti, kromě Růženky je znepokojený i otec a matka. Právě ono napětí je odrazem událostí, které se kolem nich odehrávají. Po obsazení republiky musí Michaelův otec zase začít pálit dokumenty, jelikož zatkli jeho bratra. Bojí se, že by mohla být odhalena jeho pomoc židovským rodinám a přátelům.

1.2.3 Ironie a předznamenání

V této povídce se odkazuje k transportům Židů do koncentračních táborů. Kchony rád jezdí vlakem a těší se na to, až jím odcestují pryč z českých zemí. Společně s Michaelem uloží vojáčky na hraní do nákladního vozu vlaku, s nímž si hrají. Vojáčky jsou otlučení a někteří jsou i rozbití. Tento motiv můžeme chápat jako symbol zbídačených Židů, kteří byli nahnáni do nákladních vagónů v zuboženém stavu. Kchony potom dodává: „Já bych si tam nejradši vlezl k nim. Já hrozně rád jezdím vlakem.“²² V této scéně s vláčkem lze vystopovat kousavou a ostrou autorskou ironii a černý humor. Zároveň si můžeme všimnout konstatování, že pohřeb vojáčkům, kteří vypadnou z vlaku, chlapci dělat nebudou. Můžeme ji interpretovat opět jako předzvěst.

---

²⁰ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 24.

²¹ Tamtéž, s. 29.

²² Tamtéž, s. 27.

1.2.3.1 Sen jako předznamenání

Služebná Růženka se Michaelovi zmíní, že se správcové Ševcové kýve zub, a je z toho celá nešťastná. Fuks se pravděpodobně motivem snaží odvést pozornost čtenáře od Růženčina vynášení popela z velkého množství zničených kompromitujících dokumentů Michaelova otce. „Ten zub, co se jí viklal, už vypadl. „Ale aby nebylo nedorozumění,“ podotkla, „ne ve skutečnosti. To všechno se jí jen zdálo...“²³ Růženka později správcovou navštíví, ta má oteklou tvář jako při bolesti zubu, a sdělí jí, že u ní byl nějaký desátník, pravděpodobně spojený s nacisty. Motiv uvolněného zubu lze chápat jako předznamenání nějaké zlé události. S tímto snem, který se splnil, souvisí i Michaelův sen o vlacích a vojácích, jelikož hned v dalším oddílu povídky dojde k okupaci republiky.

---

²³ FUKS, Ladislav. *Mi černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 31.

1.3 Koruna pro Arnsteina

Třetí povídka cyklu rozdělená do sedmi oddílů se odehrává v červnu roku 1939. Michaelova třída má jít do kina, ovšem Michael si zapomněl doma peníze. Ty mu půjčí jeho židovský kamarád Arnstein. Cestou z kina se s Michaelem domluví na návštěvě. K té však nikdy nedojde, jelikož se Michael snaží vyrovnat s příkazy svého otce. Zároveň má však černé svědomí z nevrácené koruny. Než se mu povede Arnsteinovi korunu vrátit, jeho rodina se odstěhuje pryč.

1.3.1 Motiv koruny

Koruna je nosným motivem celé povídky. Zeměpisář se ptá Arnsteina, kolik korun stojí jídlo na den pro jednu osobu: „Arnstein koktá, deset, patnáct, dvacet, třicet, zeměpisář bouchá do stolu a Arnstein vyhrkne, padesát a sto, zeměpisář bouchá ještě strašlivěji a Arnstein vykřikne, pět a tři a dvě padesát, zeměpisář zahřmí a Arnstein zašeptá, korunu...“²⁴ Právě korunu půjčí Arnstein Michaelovi na školní promítání v kině. Michael je paralyzován, není schopen se za Arnsteinem vydat a korunu mu vrátit. Děsí ho představa, co by se stalo, kdyby jej navštívil. Zároveň si však uvědomuje, že on i jeho rodina ty peníze potřebují, avšak než se k tomu odhodlá, zhroutí se. Arnstein i s rodinou se mezitím odstěhují z města. Korunu mu však nikdy nevrátil: „Skoro nová, papírová koruna, samotná, vpůli přeložená jako založený lístek ztraceného dětství, jako žlutý šestícípý smutek hvězdy Davidovy, která prý už dávno neplatí.“²⁵ Koruna pro Michaela reprezentuje ztracené dětství, odloučení, bezmocnost a bezvýhodnost tragické životní situace.

1.3.2 Sebevražedné sklony

Stísněná atmosféra strachu v domácnosti Michaelovy rodiny se pomalu, ale jistě stupňuje ve třetí povídce. Teskný refrén „Smutek je žlutý a šestícípý jako Davidova hvězda.“²⁶ se opakuje pokaždé, kdy je naznačena sebevražda některým ze členů domácnosti. Otec si v pracovně „prohlíží revolver, zkouší jej, potězkává,“²⁷ matka se zavírá (stejně jako Kchonyho matka) v pokoji a polyká prášky. Michael si je vědom analogičnosti situace, ale uklidňuje se slovy: „Maminka Davida Kohna

---

²⁴ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 43.

²⁵ Tamtéž, s. 60.

²⁶ Tamtéž, s. 39.

²⁷ Tamtéž, s. 39.

také chodila do lékárny a zamykala se v pokoji, až jednou v březnu otevřela plyn, a ač vím, že to byl jiný případ...²⁸ Pauza na konci věty značí nejistotu a obavy, že by se jim mohlo přihodit něco podobného. Růženka také předznamenává svou blížící se smrt: „Bude bída, drahota a válka,“ zvolá, „ale já se už toho nedožiju. Já už se toho nedočkám. Já se naštěstí zblázním.“²⁹

Motiv sebevraždy se v povídce objevuje na několika místech, nejvýrazněji na počátku, kdy každý náznak toho, že by si jeden ze členů domácnosti sáhl na život, je lemován refrémem. Opětovně se objevuje ve čtvrtém oddílu povídky: „Večer, když tatínek vstane od spáleného jídla, a aniž na mne koukne, jde zkusit revolver, maminka dá dobrou noc, jde brát prášky a Růženka sbírá večeři a říká, že bude bída, hlad a válka a ona si podřeže žíly.“³⁰ Tragičnost dotváří jednotvárnost dní, které jsou podtrženy právě motivem sebevraždy. Strnulost a nemožnost jakkoli vystoupit z pohybu v kruhu působí až klaustrofobním dojmem. Zároveň se objevuje v sedmém oddílu poté, co Michael omdlí z horka. Tento motiv symbolizuje zoufalost doby, zoufalost rodiny, jež si je vědoma, že bude v přímém ohrožení nacisty: „[...] Růženka už asi dávno spala a zdálo se jí, že se tráví nebo si podřezává žíly, a maminka již také spala nebo ještě prohlížela pilulky, ampulky, prášky, a tatínek snad ještě s někým mluvil o sebevraždách [...].“³¹

1.3.3 Odcizení a osamělost

Celá Michaelova rodina se odcizuje. Vzdalují se od sebe kvůli nedostatku vzájemné komunikace. Kromě Růženky s chlapcem doma nikdo nemluví. Motiv odcizení se dá aplikovat i na životy židovských chlapců, kteří byli velice rychle vyčleněni ze společnosti. Obzvláště poté, co jim byl zamezen přístup do školy a jakákoli komunikace s nimi je jejich spolužákům zapovězena.

Michaelova neschopnost vyjádřit slova podpory zuboženému Arnsteinovi koresponduje s jeho strachem z otce, který se jej ostrými slovy snažil zocelit. Michael povrchně srovnává svou situaci doma a strach z otce se strachem Arnsteina ze zeměpisáře a s atmosférou ve třídě. „Byl jsem náhle tak ubitý a skleslý jako

---

²⁸ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 39.

²⁹ Tamtéž, s. 40.

³⁰ Tamtéž, s. 50.

³¹ Tamtéž, s. 59–60.

Arnstein při zeměpisu [...]“³² Postupně však Michaela začne trápit, že není schopen Arnsteinovi jakkoli vyjádřit slova útěchy. Cokoliv by mu chtěl říct, zůstane pouze Michaelovou myšlenkou. „Nebud’ smutný, já vím, co tě trápí. Ale zeměpisář pomine.“ Ale vlastně jsem si to jen myslil, v uších mi dul led a mráz, takže jsem nahlas neřekl nic.“³³ Mrazem a ledem jsou myšlena chladná slova Michaelova otce. „V souvislosti s Arnsteinovým utrpením si [Michael] uvědomuje vlastní neschopnost dokázat mu své přátelství.“³⁴ S Arnsteinem od rozloučení po zhlédnutí filmu v kině již nepromluví, nedostane se mu příležitosti. Michael se odcizuje od své rodiny a cítí se doma osamocen. Arnstein je mezitím odcizen od celé společnosti a je postaven na její okraj.

V souvislosti s osamocením si můžeme povšimnout číselné symboliky. Číslo třináct se zde objevuje v souvislosti s adresou domu Arnsteinových. Toto číslo je považováno v evropské kultuře za číslo spojené s neštěstím. Arnsteinově rodině se přestává dařit a musí zavřít svůj obchod, chlapec po vyloučení ze školy zůstane doma osamocen, bez přátel a bez naděje na sebemenší zlepšení situace.

1.3.4 Stoupající agrese

Agrese profesora zeměpisu se stále stupňuje a židovské chlapce zkouší až jako poslední, aby jim dal poznat strachu a psychicky je ponižoval. Opět jim naznačuje brzkou smrt, kterou jim zároveň i přeje: „[...] a tu se ho zeptá, zda dovede počítat [...]. Aby mu řekl, kolik stojí kilo ryb v království nebeském.“³⁵ Arnstein je po Kchonym další obětí zeměpisáře, který si přeje chlapcovu smrt. Děs a strach vyvolají v chlapcích ve třídě jeho nepřímá vyhrožování zastřelením. Profesorovi zeměpisu nyní nejspíše už nesejde ani na tom, že židovští chlapci nejsou ve třídě přítomni. Ví, že mají ve třídě kamarády, a doufá, že budou zastřeleni jako zrádci: „Že velká armáda má revolverů dost, aby mohla obětovat náboj [...]. Aby se někdo z nás, kdo se s nimi bude stýkat, neocitl ve vězení nebo neležel jako pes s prostřeleným břichem u zdi... A začal se usmívat...“³⁶ Učitelův děsivý úsměv vyvolá v chlapcích paniku, která byla jeho úmyslem: „Myslil jsem, že musím jít. Alespoň na záchod. Dostal

---

³² FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 46.

³³ Tamtéž, s. 49.

³⁴ Vlašínová, Drahomíra: *Dítě a doba, Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*, Česká literatura 28, č. 4, 1980, s. 394–395.

³⁵ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 42.

³⁶ Tamtéž, s. 54.

jsem strašný strach, abych se nepomočil. Jiní na tom nebyli lépe. Mínek před námi se roztřásl, až se chvěla lavice. Bronowski a Carda se hlásili. Nepustil je.“³⁷

1.3.5 Kůň

Dalším motivem je paralela mezi koněm ležícím na cestě a Arnsteinem. Chlapci si po cestě z kina povšimnou koně ležícího na cestě, který je velice nápadně podobný právě Arnsteinovi. „[...] byl to pohublý, zesláblý, ubitý koník s černou hřívou v čele.“³⁸ Kůň poté vstane a táhne vůz s taškami. Vyčerpaný a zbídačený kůň připomíná právě Arnsteina, který působí dojmem, že je z něj pomalu, ale jistě vysáván život. Paralela je jednoznačná, když jej Michael popisuje: „Koukl jsem na něho, táhl tašku u boku jako pohublý, zesláblý, ubitý koník, jemuž spadly vlasy do čela [...]“.³⁹

1.3.6 Kůže

Motiv kůže se objevuje v celém textu povídky a je signalizován již v povídkách předchozích, nicméně v tomto textu hraje nejvýznamnější roli. Arnsteinova rodina vlastnila kožešnictví a prodávala i žabí kůže. Zeměpisář chlapci vyhrožuje, aby neztratil kůži, jelikož se to může velice rychle a snadno přihodit. Michael se zmiňuje, že Arnstein působí, jako by z něj někdo stahoval kůži, mučil jej. Slovní spojení „aby neztratil kůži“ mohou také symbolizovat smrt. Slovo kůže Arnsteina děsí, jelikož ho má asociováno se zeměpisářovými výhružkami. „Ale zato řekl, že jsem opálený a bude se mi loupat kůže. A tu jak řekl ‚kůže‘, zarazil se, jako by se ho dotkl přízrak.“⁴⁰

1.3.7 Kontrasty

V povídce se objevuje motiv kontrastů. Jedná se o kontrasty světla a tmy, plnosti a prázdnoty, bílé a černé. Symbolické světlo a plnost nesou pozitivní konotace, zatímco tma a prázdnota zdůrazňují stísněnost a osamělost. Kupříkladu tma v domě Arnsteinů je pravým protikladem k venkovnímu prostoru, kde svítí slunce a je jasno. „Když jsem pomalu přecházel kolem jejich domovních dveří, zdálo

---

³⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 55.

³⁸ Tamtéž, s. 47.

³⁹ Tamtéž, s. 47.

⁴⁰ Tamtéž, s. 47.

se mi, že je tam tma. Tma, ač bylo šest a slunce všude plno.“⁴¹ Michael se bojí vejít do ztemnělého domu, bojí se setkání s Arnsteinem. Ve svých snech si přeje, aby jeho dům byl prosvětlený, on mohl jít dovnitř a vrátit tak kamarádovi vypůjčenou korunu. Představuje si to však ve svém ztemnělém pokoji jejich ponuré domácnosti: „Ve tmě pokoje jsem si představil slunce. Dům v Betlémské, kde bude světlo jako v každém jiném domě. [...] A náhle jako by slunce zmizelo a zbyla opět jen tma pokoje.“⁴² Světlo představuje naději, radost, ale také život. Tma naopak reprezentuje svazující nejistotu, strach a smrt.

1.3.8 Mystifikace

Michaelův úžeh je zavádějícím prvkem šestého oddílu povídky. Už na konci pátého oddílu je naznačeno, že Michael má „vše jako v mlze“ a že si není jistý, co se odehrálo. Autorská mystifikace se zde projevuje naplno. Mystifikace patří k prvkům, kterých Fuks využíval ve velké části své tvorby. Celý sen je mírně alternovanou repeticí toho, co Michael spatřil, když poprvé šel k Arnsteinovu domu. Vše je však ponořeno do jeho vlastní úzkosti a nejistoty. Objevuje se zde „nažloutlé světlo,“ svítící v Arnsteinově domě, odkazující ke žluté židovské hvězdě. Ve svém snu se brodí šerem, značícím beznadějí. Jak se nakonec ukáže, Michael pozbyl vědomí a pouze ve svém snu byl schopen k Arnsteinovi přijít.

---

⁴¹ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 52.

⁴² Tamtéž, s. 53.

1.4 Dívka ze Safedu

Čtvrtá povídka signalizuje časový odstup od předchozích povídek. Je zasazena do doby prázdnin, konkrétně do srpna roku 1941, kdy na venkov k Michaelovým rodičům přijíždí Katzova sestra Ester. „V povídce je konfrontováno vědomí židovské dívky zasažené trvalou nejistotou a stresem doslova z každé nadcházející hodiny jejího života s nemožností árijského chlapce se do takového vědomí vžít [...].“⁴³ Povídka děj celého cyklu spíše zpomaluje a oddaluje vyvrcholení knihy, na rozdíl od ostatních povídek se neodehrává v prostředí města, nýbrž na venkově. Je rozdělena do čtyř oddílů.

1.4.1 Smrt

Motiv smrti je v povídce vyobrazen hned v několika variantách. Hned na začátku Michael popisuje Ester, která jde za stařenou nesoucí kosu: „[...] a mně se v okně zdálo, jako by po polích kráčela smrt s dívkou.“⁴⁴ Tento motiv povídku rovněž uzavírá, neboť Ester je zatčena německým vojákem a nepřímo je tak signalizována její smrt.

Když Michael s Ester vyjdou do přírody, nad hlavami jim krouží jestřábi, číhající na svou kořist, stejně jako Němci hledající Ester, kterou Katzovi poslali na venkov právě proto, aby nebyla transportována do koncentračního tábora. Vesničané se snaží skrýt její skutečnou totožnost: „Würstlová udělala pro ni to nejlepší co mohla: rozhlásila na obecním úřadě a ve vsi, že je dcerou babiččiny neteře z pohraničí, a všichni kývli, neboť co hajná řekla, platilo.“⁴⁵ Nicméně Ester i tak obklopují funebrácké motivy smrti: „Ty jdeš, jako bys šla na hřbitov,‘ prohodil jsem mrzutě...“⁴⁶ Navíc společně procházejí tmavou velkou bránou porostlou mechem, jež působí jako hřbitovní brána.

Ester vidí ve smrti jediné vysvobození z téměř bezvýchodné situace. Když je poblíž mohyly, nebojí se, ale naopak se cítí téměř příjemně. Vnímá tam klid a bezpečí, tiskne k mohyle uši. „Poslouchám co je uvnitř. [...] Je to slyšet, i když si

---

⁴³ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 41.

⁴⁴ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 61.

⁴⁵ Tamtéž, s. 63.

⁴⁶ Tamtéž, s. 63.

druhé ucho zmáčkneš [...] vždyť to zní, jako by tam hrály varhany.“⁴⁷ Varhany mohou konotovat kostel, ale i synagogu.

Symboliku smrti a pohřbu můžeme vysledovat i ve scéně, v níž si Ester si chce utrhnout růži: „Ale zato až půjdeme zpátky, utrhu tady jednu růži.“ ,Třeba dvě,‘ odsekl jsem.“⁴⁸ Číslovka dvě ve spojitosti s květinami může mít souvislost s pohřby, neboť na hroby se nosí sudé počty květin. Nepřímo je tak odkazováno k Esterině osudu, k její smrti.

Dívka sama žije v nejistotě, neví, zda válku vůbec přežije, což Michael není schopen pochopit: „Mám strach,‘ potřásla hlavou [...]. ,Nevím, co se mnou po válce bude. [...] Já ani nevím, budu-li žít vůbec. Zda přežiju válku.“⁴⁹ Kvůli svým obavám se uchyluje k mohyle, k místu, kde vládne smrt. Ta je totiž jedinou jistotou v jejím životě, ví, že přijde dříve nebo později. „Mně se zdá, že nás vůbec hrob nečeká. [...] Já si někdy myslím, že by bylo lepší, kdybych už byla mrtvá a ležela na normálním hřbitově.“⁵⁰ Avšak nakonec jí není dopřáno ani toto přání, jelikož je zajata německým vojákem a je naznačena její smrt v koncentračním táboře.

Dalším motivem smrti je vyobrazení Michaelovy představy o vysokých pecích a komínech, která se mu promítne před očima hned poté, co mu Ester sdělí svá přání, která by po válce chtěla uskutečnit. Fuks svým černým humorem téměř okamžitě neguje tuto vizi vyobrazením budoucnosti, jež během druhé světové války postihla židovský národ: „Vybavila se mi představa vysokých pecí, potrubí, komínů, z nichž se valí mračna kouře, pod tím vozičky na kolejnicích [...].“⁵¹ Ona sama pak Michaelovi začne líčit výrobu klihu z kostí, což je další odkaz ke smrti.

1.4.1.1 Temná ruka

Motiv temné ruky se objevuje ve třetím oddílu povídky. Značí strach, zoufalství, bezmoc a zmatek: „Temná ruka se nad námi vznáší všude. Je nade mnou i tady v lese.“⁵² Pro Ester tento symbol znamená přímé ohrožení na životě, vojáci drancují židovské hroby. „Když někdo něco hledá u mrtvých a to, co tam hledá,

---

⁴⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 64.

⁴⁸ Tamtéž, s. 65.

⁴⁹ Tamtéž, s. 66.

⁵⁰ Tamtéž, s. 68.

⁵¹ Tamtéž, s. 69.

⁵² Tamtéž, s. 67.

nenajde, vrhne se na živé.⁵³ Je to síla, která Ester tlačí do kouta a neumožňuje jí volně dýchat, proto se dívka neustále bojí. Michael jej naopak chápe jako součást své fantazie, jako vlastní temné myšlenky, odloučení od otce. S motivem temné ruky se zároveň objevuje metaforický obraz pohřbívání v hromadných hrobech. „Nás ruka tlačí na kraj něčeho, co je bez dna. Na kraj propasti.“⁵⁴ Svět temné ruky začíná právě za lesem, ne náhodou představuje les jediné místo, kde se Ester cítila v relativním bezpečí.

1.4.2 Motiv pověsti

V povídce se objevuje motiv lesní mohyly, kde je údajně pohřbena přítelkyně Marie Terezie Barbara z Mníšku.⁵⁵ Je provázán hlavně s postavami Ester a Růženky. Růženka se o této pověsti dočetla v místní kronice. Je vyděšená z představy, že by někdy viděla v lese Barbařina ducha, který se v lesích má procházet s puškou, a ze strachu opět jedná iracionálně. Z ničeho nic vykřikne a poté se ihned vrátí zpět do reality. Varuje Ester a Michaela, aby k hrobu nechodili. Ester této pověsti rovněž věří a později si splete vojáka s Barbarou.

1.4.3 Sledování

Kromě výše zmíněných jestřábů jsou Ester a Michael sledováni a pozorováni v průběhu celé povídky. Sleduje je totiž i podkoní, jehož se Michael sám zalekne: „Daleko za dvorem stál podkoní Písač a hleděl za námi. A tu i mně začalo být těžko. Jako by nehleděl za námi podkoní, ale přízrak. Byl to však jen záblesk.“⁵⁶ Ester se necítí ve vsi dobře, značný podíl na tom nese právě podkoní, jehož se z neznámého důvodu bojí. Slovy „byl to však jen záblesk“ se snaží Fuks odvést pozornost od tohoto motivu k údajně podstatnějším aspektům textu. Právě podkoní Písač může být Esteřiným antagonistou, který dívčinu udal nacistům. Autor příběh „zarámuje do tajemného lesního prostředí, ponechá pocit předtuchy v motivu postavy, která se mihne lesem [...]“⁵⁷

---

⁵³ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 67.

⁵⁴ Tamtéž, s. 68.

⁵⁵ V souboru *Cesta do zaslíbené země a jiné povídky* z roku 1991 byl publikován text Ladislava Fukse, který tuto pověst rozvádí.

⁵⁶ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 63.

⁵⁷ JELÍNEK, Antonín. *Fantasmagorie a válka*. Kulturní tvorba, 1964, roč. 2, č. 13, s. 6.

Ester v lese slyší rány, avšak Michael její vjemy bagatelizuje. Poté se však mezi stromy mihne postava, kterou si Ester vyloží jako Barbaru z Mníšku. Tato mylná představa se jí poté stane osudnou: „Támhle!“ vykřikla, „támhle mezi stromy! Utíká, utíká a má něco na rameni. Blýská se to,“ vykřikla ještě silněji, „proboha, ta ubohá, vždyť ona prchá...“⁵⁸ Nejedná se totiž o ducha, nýbrž o vojáka, který Ester později chytí a odvede s sebou pryč. Je pravděpodobné, že je pozoroval už delší dobu a byl odhalen, až když se Michael s Ester vraceli zpátky k domu.

1.4.4 Barevné symboly

V textu si lze povšimnout barevné symboliky a odkazů k židovství. Pod oknem pokoje Michaelova otce, který byl odveden do koncentračního tábora, roste žlutý plevel. „[...] ale dnes bujel jen žlutý plevel, jaký bývá na hřbitovech.“⁵⁹ Žlutý hřbitovní plevel můžeme interpretovat jako pejorativní označení pro Židy, kteří již zemřeli během války. Před tím, než byl Michaelův otec odvezen, rostly v záhonu modré květy, symbolizující klid a jistotu.

Dalším symbolem je barva dopisního papíru, na který Michael hodlá poslat Katzovi stížnost na jeho sestru Ester. Papír má barvu chamois, což je odstín žluté. Opět se jedná o odkaz ke žluté Davidově hvězdě. Dále si chlapec vybere zelený inkoust značící barvu naděje, kterou lze přenést na celý židovský národ. Naději na překonání tragédie.

Ester se červená, Michael ji popisuje jako „račí červeň“ a tento motiv je neustále opakován v souvislosti právě s Ester. Můžeme jej chápat jako strach, jako neblahou předtuchu. Motiv se objevuje, když Ester nechce přejít mýtinu, může tedy značit budoucí ohrožení. Právě na tomto místě je Ester následně zatčena vojákem.

---

⁵⁸ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 70.

⁵⁹ Tamtéž, s. 61.

1.5 Katzovy cypřiše a hvězdy

Pátá povídka cyklu se odehrává dne 18. září 1941. Protagonista Michael se prochází po městě s posledním ze svých židovských spolužáků, s Mojžíšem Katzem. Ten nikam nespěchá, aby si procházku náležitě užil. Michael nerozumí tomu, proč se musí dívat na všechno kolem. Jak se nakonec ukáže, Mojžíš se již nebude moci takto volně procházet a bude muset nosit Davidovu hvězdu. Ačkoliv společně plánují cestu do Palestiny, nikdy k ní nedojde, neboť měsíc nato je Katz odvezen do lodžského ghetta.

1.5.1 Symbolika barev

Zlatožlutá barva dominuje prostoru první části povídky. Zatímco v předchozích povídkách bylo zlaté slunce v doprovodu modrého nebe, nyní je zmíněno pouze „zlatožluté odpoledne,“ odkazující ke žluté Davidově hvězdě. Fuks tak nepřímou věnoval odpoledne v této povídce židovskému národu a jmenovitě Katzovi, jelikož se povídka odehrává den před zákazem svobodného vycházení židovského obyvatelstva.

Modrá barva symbolizuje smutek a nepříjemné pocity spojené s Michaelovým osamocněním. „Chladná modrá dlažba rušných chodníků a ulic je do mého smutku jako rána.“⁶⁰ Jeho otec byl odveden do koncentračního tábora a bratranec Günter musel narukovat na frontu. Barva reprezentuje prázdnotu v Michaelově duši, která ostře kontrastuje se zaplněnou ulicí.

Stín synagogy, z níž se stalo skladiště, vrhá rovněž modrou barvu. Tento stín je však přeřat světlým, bílým stínem, jenž značí naději pro židovský národ. Můžeme si povšimnout barev propagandistických plakátů, jejichž černá barva odkazuje ke smrti a žlutá k Židům. Skrze smutek však Michael nachází alespoň trochu vnitřního klidu, kdy říká: „Našel jsem most úniku obláčkem modrého kouře...“⁶¹

1.5.2 Podobnosti s první povídkou

Prostor parku, kde se oba chlapci procházejí, zůstal jako nezměněn a téměř zastaven v čase. Ve vzduchu je stále cítit vůně rybníku, vody, leknínů a kapradí. Na

---

⁶⁰ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 76.

⁶¹ Tamtéž, s. 85.

vodě plují kachny a labuť. V parku si stále hrají děti s rodiči. Kiosek připomínající čínské budovy stále stojí na svém místě. Avšak nyní už je prázdný, celý park, ač nezměněn, působí prázdnějším dojmem.

Chlapci se nyní procházejí pouze dva, zatímco před dvěma lety jich bylo pět. Katz je opět zamyšlený, vážný. Ačkoliv tenkrát byl silný a nezlomený, nyní propadá nejistotám: „Nespěchej, nespěchej.“ [...] „Nemá to cenu.“⁶² Později totéž opakuje a dodává, že již „dočetl dějiny světa“. Michaelem je zprvu přirovnán ke slepému kormidelníkovi, jelikož Michaela vede, aniž by bylo řečeno kam. V první povídce byl Katz rovněž vedoucí osobností skupinky chlapců, nyní je tomu stejně, avšak vede za sebou již jen Michaela. Ovšem později si Michael uvědomí, že Mojžíš splnil cestu, kterou si předem vytyčil: „Není slepý kormidelník, vím dávno, že celou cestu snil, viděl, kam já nikdy nedohlédnu, co já nikdy nespátím. Víم dávno, že je to něco krásnějšího, světlejšího, lepšího, než je válka, v níž žijeme, [...]. Víم, že viděl své palestinské slunce, hvězdy, cypřiše.“⁶³

1.5.3 Pachy

Pach klišu, hořkých mandlí a spálených kostí se objevují společně napříč povídkou v souvislosti s vylepováním propagandistických plakátů. Jsou to vůně propojující strach a smrt. Jsou Michaelovi téměř odporné, signalizují stahující se smyčku nad židovskými spoluobyteli města. Chlapec viděl tyto plakáty už dříve ve Vídni a ví, že značí strach, ohrožení. Michael se snaží Katze rychle odvést pryč od těchto plakátů, aby se nevyděsil.

1.5.4 Motivy smrti

S motivem smrti je spojena Katzova zoufalost a rezignovanost, jenž dočetl knihu o dějinách světa, vzdal své naděje, jelikož si uvědomil pomíjivost a marnost světa. „Pořád stejná komedie jako na začátku dějin. Bezvýznamné, nesmyslné, marné...“⁶⁴ Naději však úplně nevzdává, vidí ji v odcestování do Palestiny, kde by měl šanci začít nový život a kde by snadněji zapomenul na útrapy, jež jej postihly v Čechách.

---

⁶² FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 78.

⁶³ Tamtéž, s. 88.

⁶⁴ Tamtéž, s. 81.

Dalším z motivů je krátká ulice, kterou musí chlapci během své procházky projít. V této ulici se nachází sklenářství a truhlářství. Tato ulice symbolizuje život, neboť k truhláři, „kde prodávají rakve“,⁶⁵ vchází stařec a ze sklenářství vychází malý chlapeček. Sklo je propustné, můžeme jej chápat jako světlo, kdežto nepropustnost rakve odkazuje ke smrti. Konec ulice značí smrt, symbolizuje počátek i konec bytí.

Ke smrti odkazuje i scéna, kdy chlapci přicházejí k mostu, který spojuje dvě části města a přes který během své procházky musí přejít. Most lemují pach klihu, mandlí a spálených kostí, které podtrhují Michaelovu výpověď: „Most na druhý břeh...“⁶⁶ Druhým břehem je bezpochyby myšlena smrt. Michael kvůli vylepeným plakátům chce Mojžíše dostat rychleji přes most, avšak Katz se zastaví v jeho půli a nechce dál pokračovat, jen se dívat z mostu na řeku. Je tak naznačeno, že si chce ještě užívat života. „Kdybychom nešli po mostě, ale po řece, vcházeli bychom do moře.“⁶⁷ Řeka je pro Mojžíše symbolem života, kdežto most vede k jisté smrti.

1.5.5 Plakáty a propaganda

Během procházky si Michael všimá vylepovaných plakátů, jež souvisí se štvanicí na židovské obyvatele. Ti musí nosit Davidovu hvězdu, aby ve stínu propagandistických plakátů byli srovnáváni právě s obrázkem zla, jež mají dle propagandy páchat Židé. „Mnozí si vsugerují i vlastní nepříznivé zkušenosti, které s námi v životě neměli. Budou se psát pamflety, překrucovat fakta, vymýšlet události, mnohé zachvátí stihomam.“⁶⁸ Kvůli propagandě se Katz obává, že přijde o svého kamaráda, že ho Michael zradí, protože si myslí, že podléhá propagandě. Michael i Mojžíš zmiňují pocit, jako by cítili nějaké vykřičníky za zády, avšak Michael jimi myslí ostrá slova svého otce, zatímco Katz tyto vykřičníky dává do souvislosti s propagandou, která je vyobrazena na plakátech: „Obrázky rabína, jak běží za křesťanskou dívkou. Divže už nepije její krev.“⁶⁹ K propagandě, již pochopitelně odsuzuje, pak dodává, že „když někdo chce, dokáže druhému všechno, třeba v omylu podvod nebo v překnutím záměr nebo v nemoci simulantství.“⁷⁰

---

⁶⁵ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 82.

⁶⁶ Tamtéž, s. 86.

⁶⁷ Tamtéž, s. 88.

⁶⁸ Tamtéž, s. 96.

⁶⁹ Tamtéž, s. 96.

⁷⁰ Tamtéž, s. 99.

1.5.6 Odcizení a bloudění

Mojžíš ví, že bude brzy vytržen ze společnosti, proto se vydá na poslední procházku městem. Michael si tohoto rozpoložení vůbec není vědom, a proto se neustále ptá sám sebe, kam jdou a proč. Sám se cítí odcizený od své rodiny, a tak se snaží překlenout onen pomyslný most z dětství k dospělosti, aby se stal soběstačným, jeho snahy jsou však zbytečné, jelikož ho jeho infantilní představy stále drží na jedné straně onoho mostu: „Sedět v křesle, kouřit a přitom mluvit i trochu sprostě, to je most, který všechno překlene.“⁷¹ Motiv bloudění je zdůrazněn rovněž básní o bloudění z Odyssei, již Michael zmiňuje.

Katz se kompletnímu odcizení snaží bránit, hledá úkryt v židovské kultuře, o níž si čte v knihách, učí se hebrejsky. Chce zůstat součástí komunity, jelikož ze společnosti byl násilně vládnoucí mocí vyloučen. Jediným jeho řešením je odchod do Palestiny, kde bude opět schopen zařadit se do společnosti. Zároveň však doufá, že neztratí svého posledního kamaráda. „O Michaelovo přátelství se Katz bojí, protože je v tomto okamžiku pro něho nejdůležitější; je v čase rozbití všech hodnot jedinou hodnotou, která dělá člověka člověkem.“⁷² Ukazuje se, že tím, co Katz hledal, byl skutečný přítel.

Michael si to všechno uvědomí až u Mojžíše doma. Vyčítá si svou přecitlivělost a uvědomuje si slova svého otce. Tato skutečnost Michaela směřuje na cestu k dospělosti, znamenající opuštění nekonečných fantazií: „Já jsem se prostě bál sám sebe a nějakých skrytých vykřičníků za svými zády! [...] Měl jsem strach a hrůzu, abych nebyl přecitlivělý, a poznal jsem, proč. Protože tatínek už před dvěma léty říkal, že jsem moc citlivý a musím se z toho dostat. [...] Bál jsem se přecitlivělosti, a proto jsem se zoufale bránil prozrazení smutku [...].“⁷³ Uvědomuje si, že nebyl kvůli svému strachu schopen říct Arnsteinovi přívětivé slova a rozhodne se, že alespoň v případě Katze to učiní. Michaelovo bloudění v své duši se tak dospělo ke svému konci.

---

⁷¹ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 84–85.

⁷² VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba, Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*, Česká literatura 28, č. 4, 1980, s. 396.

⁷³ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 91.

1.5.7 Maska na skříni

V bytě Katzovy rodiny se nachází skříň, na jejímž oblouku je vyřezaná maska. „Mrtvé chladné oči, plochý nos a rty pevně semknuté. Brada mrtvé masky byla rozštěpena.“⁷⁴ Aleš Kovalčík motiv masky komentuje následovně: „Maska se sveřepým výrazem visící v pokoji Mojžíše Katze [...] je ve skutečnosti metaforou válečné atmosféry, ač se na první pohled může zdát, že jde jen o exotickou dekoraci.“⁷⁵ Dále tvrdí, že maska „zvýrazňuje Katzovu exotičnost a výlučnost“⁷⁶ a že připomíná postavu zeměpisáře.

Souhlasíme s názorem, že právě tato maska se vzdáleně podobá tváři učitele, jehož chladné oči probodávaly chlapce pohledem během zkoušení. Pevně semknuté rty odrážejí učitelovu přísnost a tvrdost. Maska působí děsivým dojmem. K rozštěpení zeměpisářovy masky dojde právě až v poslední povídce *Nedohořelá svíce*.

1.5.8 Námořník

Motiv námořníka se objevuje v Michaelových vzpomínkách na návštěvu Vídně, kde jej provázel bratranec Günter. Námořníka Michael spatří na obraze v galerii, a proto se snaží tuto představu vložit do své duše a změnit se právě v tohoto mužného, samostatného námořníka. Michael se touto fantazií snaží skrýt svůj smutek a opuštěnost, snaží se působit silně a dospěle.

Michael chce být sám, trápí se a nechce se příliš s Katzem procházet. Když mu však Mojžíš navrhne, že se ještě půjdou dále, souhlasí, i když má námitky: „A já žasnu, že mu nic nemizí, snad ani já ne, a smutek těžkou představou, že jsem zlotřilý námořník z galerie, jako by se změnil v námořníkův nůž, píchne a bodne mě v hrudi.“⁷⁷

Námořník by měl představovat Michaelovo druhé silnější já, ale je tomu právě naopak. Je představou, která jej zrazuje a symbolizuje bolest a trápení. Michael tak vede vnitřní boj sám se sebou. Každá teskná vzpomínka v něm okamžitě probudí onoho námořníka, ony ponuré a smutné myšlenky, které Michaela ubíjejí. Michaelův

---

⁷⁴ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 89.

⁷⁵ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006, s. 11.

⁷⁶ Tamtéž, s. 81.

⁷⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 77.

smutek a vzpomínky právě na svého bratrance jsou způsobeny smutkem z jeho odvedení do války.

1.5.9 Kontrast mezi Günterem a Mojžíšem

Můžeme si všimnout kontrastu mezi těmito dvěma chlapci. Günter se objevuje pouze jako součást Michaelových vzpomínek. Ten jej líčí jako agresivního staršího chlapce, který si Michaela dobírá a šikanuje jej. Není mu schopen říct milého slova, pouze mu vyhrožuje a zastrašuje jej. Násilně Michaela trestá za kouření cigaret. „Miláčku,“ řekl sladce Günter, když jednou večer vnikl do pokoje, v němž jsem spával, „ty jsi kouřil, vid’? Je tu cítit cigareta. Že chci bejt k tobě milosrdnej, nezeptám se, kdes ji ukrad. Taky ti ještě nerozbiju hubu, protože k tobě chci bejt milosrdnej. Ale vstaneš a...“ Chytil mě pod dekou za krk jako kočku a ukrutnou silou, před níž nebylo úniku, mě táhl do koupelny, dal čtvrt sklenky Odolu a jen pár kapek vody a já musil před ním kloktat, ba se i trochu napít; až jsem se dusil a chtělo se mi zvracet. „Tak teď máš čistej chřtán,“ řekl, „ale jestli tě ještě chytnu, že kouříš, zabiju tě. A teď lauzře, potáhneš spát a okamžitě usneš.“⁷⁸

Mojžíš je naopak klidný a milý. Chová se k Michaelovi s respektem a není k němu nijak hrubý. Už jen popis jeho tváře značí pozitivní konotace. „Katz byl neobvykle hezký. Býval upraven, nažehlen [...]. Jeho ruce bývaly vzorně čisté, jemný pravidelný obličej, mírně osmahlý a do růžova, dýchal slabou cypřišovou vůni [...].“⁷⁹

Kontrastu mezi Katzem a Günterem ještě nahrává jejich rozdílný styl mluvy. Katz mluví spisovnou češtinou, bez citově zabarvených výrazů, Günter naopak promlouvá k Michaelovi obecnou češtinou plnou expresivně laděných slov. Následně se však oba stanou obětí války. Erik Gilk o tomto kontrastu říká: „Bratrance i Mojžíše semele válečná mašinerie a vůbec nerozhoduje, jakou povahu měli a na jaké straně stáli, neboť svým osudům se jeden jako druhý vzepřít nemohli.“⁸⁰

---

⁷⁸ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 84.

⁷⁹ Tamtéž, s. 79.

⁸⁰ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 41.

1.6 Nedohořelá svíčka

Poslední povídka uzavírající celý cyklus se odehrává den po povídce předchozí, tedy 19. září 1941. Její příběh se vrací opět do třídy, kdy šílenství profesora zeměpisu vyvrcholí. Rozhodne se totiž třídu zapálit. V epilogu povídky, který se odehrává v době poválečné, stojí Michael u jeho hrobu a vzpomíná na své přátele, již neměli ani možnost být důstojně pochováni.

1.6.1 Učitelovo šílenství

Profesor zeměpisu se hned na začátku povídky projevuje neuroticky. Chlapci ve třídě jsou z jeho chování nervózní. „Nejprve zeměpisář seděl za katedrou s předkloněným trupem a ťukal do ní.“⁸¹ Právě ono ťukání je zdůrazňováno ponurým refrénem o žlutém, šesticípém smutku, znázorňujícím strach, bolest a další negativní pocity. Jeho šílenství eskaluje v následujících motivech. Učitel bledne, je nervózní, chvějí se mu oči. Svým vystupováním připomíná „pohyb loutky, která hýbe skleněnými blýskavými očima, toporně cuká rukama a nohama na provázcích ovládaných jakousi horní rukou...“⁸² Horní ruku můžeme chápat jako referenci na temnou ruku, o níž mluvila Ester Katzová v povídce *Dívka ze Safedu*. V obou případech tato ruka ovládá člověka, avšak v Esterině případě negativně, zatímco pro zeměpisáře je to činnost vesměs pozitivní, jelikož on sám je nacisticky smýšlejícím člověkem. Jeho promluvy jsou „trhané, nesouvislé, přerývané“.⁸³ Učitelovo úplné zešilení může být spojeno s jeho domnělým vítězstvím nacistického Německa, se zprávami o dosud úspěšném tažení na východě Evropy, a hlavně s tím, že od 19. září, jak bylo řečeno v povídce předchozí, musí Židé nosit na klopě Davidovu hvězdu.

1.6.2 Adolf Hitler

Zeměpisář je uchvácen osobností Adolfa Hitlera. Během vyučovací hodiny zírání na jeho fotografii visící na stěně třídy: „Musil mít oči pozdvižené vzhůru a mohl vypadat i jako návštěvník, kterého pustili do nějaké svatyně, a on se modlí pod zázračným obrazem.“⁸⁴ Hitlerova fotografie jej hypnotizuje, zeměpisář v něm vidí Boha a stanoví si za cíl se mu zavděčit. Ve své deziluzi si zeměpisář připadá jako by

---

⁸¹ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 102.

⁸² Tamtéž, s. 104.

⁸³ Tamtéž, s. 104.

⁸⁴ Tamtéž, s. 102.

stál před oltářem. Navíc se zdá, že podobizna kancléře pozoruje roh místnosti, kde předtím seděli tři židovští chlapci.

Chlapce zarazí, že jim učitel najednou oniká, on ovšem místo s nimi promlouvá k Hitlerově fotografii. „[...] a mně se zdála fantastická věc: jako by to všechno, co dosud říkal, neříkal nám, ale tomu obrazu...“⁸⁵ Hitlerův zrak je popisován jako šedý, ostře hledící, nehybný. Učitelův pohled se náhle rovněž promění. V podkapitole 1.5.7. jsme se zmiňovali o masce na Katzově skříni a o podobnosti s profesorem zeměpisu. Zde dochází k proměně učitelovy tváře – maska se láme stejně tak, jako se rozdělovala maska na skříni. Profesor zeměpisu zešílel a vtělil se do Adolfa Hitlera. Vrcholem šílenství je právě citování *Mein Kampf* a rozhodnutí zapálit třídu.

1.6.2.1 Kniha

Na učitelově stole se objevila kniha „v červeném plátně“.⁸⁶ Její červená barva signalizuje zlo a je spojena s negativními konotacemi. Kniha dle slov učitele má obsahovat dějiny židovského národa, jež jsou u konce: „Že nám něco přečte ze své knihy, kterou psal ve vězení v Landsbergu am Lech.“⁸⁷ V právě tomto vězení si Adolf Hitler odpykával trest a diktoval v něm spis *Mein Kampf*.

1.6.3 Svíčka a obřadnost

Chování učitele budí dojem obřadnosti. Neustále vstává a sedá si, do toho stále klepe prsty do stolu a pozoruje obraz kancléře, jako by se jednalo o určitý druh bohoslužby. Svíčka má žlutou barvu, jež symbolizuje židovství a zeměpisář ji pokládá před zavřenou knihu s červeným přebalem. Obřadně kolem celé svíčky začne kapat benzín, chlapcům ve třídě je sděleno, že se jedná o svěcenou vodu, jako by chtěl učitel očistit celou třídu nějakým rituálem. Celá podivná scéna je podtržena Michaelovou výpovědí: „Připadal jsem si jako v márnici.“⁸⁸

Když učitel kropí stůl podruhé, pronese latinsky část z Requiem. Michael si zcela adekvátně připadá jako na pohřbu, neboť rekviem je zádušní mše za zemřelé, k čemuž odkazují zeměpisářova slova „odpočívej v pokoji.“ S obřadností souvisí

---

⁸⁵ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 105.

⁸⁶ Tamtéž, s. 103.

⁸⁷ Tamtéž, s. 109.

⁸⁸ Tamtéž, s. 105.

i učitelovo zkoušení, při němž nemá nikdo šanci dostat jinou známku než pětku, jelikož kantor udílí paradoxně otázky z dějepisu. Michael má nepříjemné předtuchy o nadcházejících událostech. Nejprve jej napadlo, že by měl svíčku sfouknout, poté mu „blesklo hlavou, aby tak ten stůl zapálil...“⁸⁹

1.6.3.1 Konec židovského národa

Právě svíčka má spojitost s postupem vojsk a počátkem nového židovského roku. Německá vojska úspěšně pokračují v invazi na východ a učitel prohlásí, že „Židovský rok, který tohoto září začíná, je židovský rok poslední.“⁹⁰ Právě dohoření svíčky má značit konec židovského národa. On sám kolem hořící svíčky pomalu rozlévá benzín, aby vyvolal požár. Zeměpisář se chce zbavit židovských chlapců, přestože už ve třídě fyzicky přítomni nejsou. Cítí a vnímá jejich přítomnost a chce zničit i jejich přátele, jež vnímá jako válečné štváče.

1.6.4 Strach

Strach je důležitým nástrojem, jehož zeměpisář využívá. Jak jsme si mohli všimnout v předchozích povídkách, žáky soustavně tyranizoval a svou hrubostí a iracionálním chováním je děsil. Chlapci teď žijí ve strachu a děsu z jeho vyučovacích hodin, nevědí, co přijde příště. Ačkoliv by se situace pro ně – nežidovské děti – měla vyvíjet dobře, je tomu právě naopak, zeměpisář si svou jízlivost a hrůzostrašnost ponechává: „Třída byla příliš malá na to zvláštní a hrozné, co se mělo stát, než aby záleželo na tom, jsme-li v první či druhé lavici...“⁹¹ Několikrát je zmíněna zlá předtucha věcí budoucích.

Chlapci se bojí neznámého, netuší, co se vlastně děje, a hrůza v nich roste každým okamžikem. Učitelovo ťukání v tiché třídě je činitelem hrůzy. Každá rána na zelenou desku je pro chlapce jako exploze vybuchuvší bomby: „V tom nesnesitelném tichu a mírnícím se neklidu nám i zkoušení, i když kruté, přišlo stokrát lehčí než to zvláštní a hrozné, co jsme čekali na začátku. Lépe se snáší strach ze známého než hrůza před neznámým.“⁹² Hrůzu učitel vzbudí náhlou promluvou

---

⁸⁹ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 109.

⁹⁰ Tamtéž, s. 105.

⁹¹ Tamtéž, s. 103.

⁹² Tamtéž, s. 104.

v němčině, která je vystupňována zkoušením a vyvoláváním už dlouho nepřítomných židovských chlapců.

Mezi zkoušením chlapců se zeměpisář vždy podívá ostře na Michaela. Tomu na konci hodiny poručí, aby s ním šel do kabinetu, zatímco ve třídě dále hoří svíčka. Michael jej v děsu následuje. Ukáže se, že se mu učitel rozhodl opět vyhrožovat. „Otce máte v našem kriminálu, ale stýkáte se s šílenci, jako by mu nehrozila šibenice. Včera jsem vás viděl s kočkou...“⁹³ Kočkou je míněn právě Katz, učitel je touto skutečností rozčilen. Michael se mu nakonec postaví a překonává tak svůj strach a děs z učitele.

---

⁹³ FUKS, Ladislav. *Mi černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 110.

1.7 Postavy

V tomto díle Ladislav Fuks nevěnoval mnoho prostoru detailnímu popisu postav. Většina z nich se povídkovým příběhem pouze mihne, uvědomujeme si, že jsou pro protagonistu Michaela důležité. Myslíme jimi jeho matku, otce a strýčka Vojtu, kteří jsou Michaelovou blízkou rodinou. V této kapitole se však zaměříme pouze na vybrané postavy, jimž je v knize věnován větší prostor.

1.7.1 Růženka

Růženka je služebná v Michaelově rodině. Je to pověřivá, důvěřivá žena, kterou jakákoli drobnost rozruší. Michael jí příliš nerozumí, je mu spíše k smíchu, než aby ji mohl brát vážně. Snaží se využít její bojácnosti ve svůj prospěch. Růženka je již od první chvíle popisována, jako hloupá a bláznivá. Michael o ní mluví pouze jaké o „té“ a zprvu ji ani neoslovuje jménem. Chlapec jí ve své pýše pohrdá a stydí se za ni: „Schválně klapala kramflíčky, házela žabí kabelkou a hlavou, aby se jí peří na klobouku co nejvíce třáslo, a já jsem se chvěl zlostí a obavou, aby nás nikdo nepotkal [...].“⁹⁴

Její reakce jsou velice impulzivní, působí neustále zadumaně, jako by očekávala tragédii: „Růženka křikla, že už mladý pán jde, a letěla otevřít, div nezvrhla židli.“⁹⁵ Její roztěkanost se v průběhu textu stupňuje, což může mimo jiné ilustrovat nejistou dobu a napjatou atmosféru v domácnosti: „Řekla, že otec ty papíry pálí v obyčejných kamnech a oči měla úplně vytřeštěné.“⁹⁶ Právě tato roztěkanost způsobí, že na zapnutou plotnu položí slánku, která poté praskne. Vzhledem k tomu, že v druhé ruce držela láhev s benzínem, mohlo dojít k tragédii. Její iracionální chování, které je v knize popsáno, může být podle Anny Železné spojeno s autorovou sexuální orientací a neschopností porozumět ženám: „Fuks jako by chtěl až nezvykle živelnou a plastickou kresbou jejich charakterů také vyjádřit svůj osobitý vztah k ženám, které pro něj zřejmě vždy byly nepochopitelnou zónou iracionality a neopodstatněnosti.“⁹⁷

---

⁹⁴ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 9.

⁹⁵ Tamtéž, s. 25.

⁹⁶ Tamtéž, s. 26.

⁹⁷ ŽELEZNÁ, Anna. *Ženské postavy v prózách Ladislava Fukse*. Tvar, roč. 2000, č. 17, 2000, s. 16.

Michaelovy rozhovory s Růženkou se místy jeví jako zcela absurdní. Toho si lze povšimnout právě v dialogu s Michaelem ve výše zmíněné scéně s prasklou slánkou, kdy se služebná ptá hochy na jeho návštěvu u spolužáka Kchonyho. Z jejich reakcí se zdá, jako by každý z nich mluvil o něčem jiném: „Chtěla vědět, zda mi také něco řekl. ‚Řekl, že jsem velice hezký a milý.‘ Překvapením vyvalila oči. ‚To jistě není pravda, takový pán by nelhal.‘ ‚Taky říkal, že jsem poslušný a ve škole dobře prospívám,‘ pokračoval jsem. ‚No tohle, to je k nevíře.‘ [...] Náhle se s tím smířila a zeptala se na paní. [...] Pak se zeptala, jaké měla šaty a co na hlavě, kolik mají pokojů a mají-li vysavač.“⁹⁸ Místo očekávatelné reakce, že na chlapcovy odpovědi bude Růženka reagovat pozitivním způsobem, se dočkáme reakcí zcela opačných.

1.7.2 Profesor zeměpisu

Profesor zeměpisu představuje hrozbu pro celou třídu, obzvláště pro tři židovské chlapce. Je vyšší postavy, mírně předkloněný, chodí se skloněnou hlavou. Ačkoliv na chlapce zpočátku působí sympatickým dojmem, vše se záhy změní. Židovským spolužákům pokládá otázky směřující k původu jejich rodin a poté, co se mu dostane odpovědí, překrutí jejich význam proti chlapcům absurdním způsobem. Zeměpisář představuje symbol tyranie a krutosti: „Je také činitelem typizujícím svou patologičností, nevypočitatelnou nenávistí, pomateností a sadistickou krutostí atmosféru okupace.“⁹⁹ Onen zakořeněný antisemitismus v něm v průběhu děje naroste do ohromných rozměrů. Jeho slepá oddanost k vůdci jej zavede až na pokraj šílenství, kdy se vžije do osobnosti Adolfa Hitlera.

Spokojeně přihlíží příjezdu německých vojsk, jež už dlouho očekával. Okupace byla předznamenána neustálým vyhlížením učitele z okna: „Chvíli mlčky pozoroval protější chodník, kde chodily malé děti z obecné, a náhle vytřeštil zrak, zbledl a zkameněl.“¹⁰⁰ Na okupační vojsko hledí s pocitem zadostiučinění: „Zeměpisář stál před školou, poslouchal dunění, jež sem zaléhalo z vedlejších ulic, hleděl na hodinky a trochu se kolem sebe usmíval...“¹⁰¹

---

⁹⁸ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 32.

⁹⁹ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba, Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*, Česká literatura 28, č. 4, 1980, s. 394.

¹⁰⁰ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 12.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 35.

1.7.3 Michael

Michael je protagonistou a zároveň vypravěčem všech povídek cyklu. Jeho jméno se poprvé objevuje až ve čtvrté povídce, předtím je osločován jako „myšák“, „myš“, případně není jmenován vůbec.

1.7.3.1 Přecitlivělost

Michaelova přecitlivělost se projevuje například tím, že se málem zhroutí během první profesorovy otázky „na tělo.“ Profesorovi se povede dotknout se citlivého vztahu Michaela a jeho otce. „Pak vyvolal mě a ptal se, zda má babička z matčiny strany nebyla z Rakouska a dědeček v císařské armádě za světové války. Jak na to hledí otec, který zřejmě nikdy neměl rád staré rakouské rody, zda může milovat jejich čtrnáctiletého potomka? Udělalo se mi zle, snad jsem se i zčervenal...“¹⁰² Teskné a přecitlivělé jsou i chlapcovy myšlenky: „Můj smutek [...] je tma, osamění, tíha, železná koule vězně v samovazbě.“¹⁰³

1.7.3.1.1 Zasněnost a fantazie

S přecitlivělostí úzce souvisí i Michaelova zasněnost. Oddává se svým fantaziím, avšak místy není jasné, zda se pohybuje ve snu či v realitě. Jeho představy s ním hrají hru plnou iluzí a nejistoty. „Musel jsem vstát a rozžehnout lampu. Abych se zbavil neklidu. Snad i abych se přesvědčil, že vůbec jsem.“¹⁰⁴ Z vnitřních monologů vyplývá, že on sám si není už ničím jistý a že pochybuje o sobě samotném: „Ale Arnstein bledne, hubne, slábne [...]. Jako by mu vyšhubával peří, stahoval kůži, tiskl k zemi a pomaloučku rdousil. Nebo to jsou jen mé hloupé, nesmyslné fantazie?“¹⁰⁵

V Michaelových snech se objevují skutečnosti, jež sám během dne zažil. Například jeho setkání se členem Hitlerjugend způsobí, že se sám promítne do postavy jednoho z nich. V tomto snu se mu zdá, že klepe na dveře, avšak bez odezvy. „Někdo přicházel, ve dveřích zarachotil klíč. Když jsem však vzal za kliku, ty dveře byly zamčené...“¹⁰⁶ Dveře fungují jako symbol nedostupnosti, nepřístupnosti. Skrývají určitý prostor tajemství, prostor neznáma, do kterého Michael nesmí nebo

---

¹⁰² FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 13.

¹⁰³ Tamtéž, s. 79.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 53.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 43.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 54.

nemůže vstoupit. Tento sen můžeme vnímat v souvislosti s neočekávaným vyloučením jeho židovských spolužáků ze školy. Dveře k jeho přátelům zůstaly před Michaelem zamčeny a přátelství s nimi mu bylo zeměpisářem zapovězeno.

1.7.3.2 Reakce na otcovy výhrůžky

Michaelův otec se snaží syna zocelit. Zamýšlí z něj vychovat muže tvrdou láskou a jako překážku k tomu vnímá to, že se chlapec neustále ponořuje do svých fantazií. Syn však kvůli své přecitlivělosti nezvládá otcova ostrá slova poslouchat a raději plyně přejde do svých fantazií. Michael není zjevně připravený se svých představ vzdát.

Jakýkoli sebemenší vnější podnět mu však evokuje otcova slova. Jako příklad můžeme uvést scénu z kina, ve které Michaelovi animovaná groteska připomene otce. To způsobí, že Michael přestane vnímat film, který ho původně bavil, a místo toho mu i po ukončení projekce zní v uších otcova slova: „Ze světla se mi rozbolely oči a roztrásl jsem se, v uších mi znovu zadul známý ledový hlas: „... fantazie, courání...“¹⁰⁷ Tento ledově chladný hlas zazní Michaelovi v uších pokaždé, kdy jej napadne, že by měl nešťastnému Arnsteinovi říct alespoň nějaké dobré slovo. Jeho přecitlivělost jej spoutá a Michael strachem oněmí.

1.7.3.3 Naivita

Hrdinovy dětské naivity si můžeme povšimnout už v první povídce, kdy Michael nepochopí výhrůžky učitele židovským spolužákům a nechápe jejich rozčarování: „Myslíl jsem také na to, že Katz může mít ze zeměpisu trojku a ztratit vyznamenání [...]“¹⁰⁸ Škola je v jeho očích jediným důvodem k tomu, proč by měli být spolužáci rozčarováni: „Vždyť se opravdu nic nestalo. Zeměpisář jim nic zvláštního neřekl, ani neudělal. Říkal divné věci všem...“¹⁰⁹

Invazi cizích vojsk příliš nevnímá, nerozumí jí. Vadí mu spíše spousta lidí v ulicích, hluk a kouř: „Na ulicích už zatím nebylo k vydržení. Všude plno lidí, kouře a rachotu.“¹¹⁰ Ačkoliv je přímým svědkem příjezdu vojsk, nijak to na něj nepůsobí.

---

¹⁰⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 46.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 18.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 35.

Nechápe, proč je Růženka celá nervózní a pobíhá po bytě a pokřikuje. „Snad se už zbláznila. Odešel jsem si pouštět elektrický vláček.“¹¹¹

1.7.3.4 Touha po dospělosti

Michal má tendenci dokazovat svým přátelům, že je dospělejší, rozumnější a že není tak dětsky zasněný. Téměř ihned po příchodu Kchonyho na návštěvu mu ukáže hračky, ale tvrdí, že si s nimi nehraje: „Už si s tím nehraju,“ řekl jsem, „to je z dětství. Jen vlak si pouštím. Ale to není vlastně hračka.“¹¹² Snaží se zjevně utvořit obraz dospělejšího člověka, respektuje přemýšlivého Katze, který se mu stává vzorem a kterého se snažil napodobit, ale nemůže popřít své pravé já, jež vystupuje stále jako dětsky naivní a nevinné. Michael nechce být jakkoli konfrontován s realitou v domácnosti Kohnových, chce se vyhnout návštěvě u svého spolužáka pod záminkou nemoci.

Před Katzem se Michael snaží předvést jako dospělý tím, že krade, mluví sprostě a kouří. Považuje to za znaky dospělého, samostatného člověka, který se vzdal dětství: „Jak vidíš, kradu,“ řekl jsem povzbuzeně. „Teď budu kouřit a tebe jsem taky svedl. Jsem zlotřilec.“ „Z tebe se stal v poslední době vážně lotřík,“ usmál se, „já tě nepoznávám. No ale nejsi vrah a drzý a duchovně pyšný,“ řekl mi a zapálil mi.¹¹³ Katz Michaelovu snahu o přesvědčování sebe samotného o své dospělosti prohlédne, ví, že to je jen další hra. „Pohlédl na mě měkce, skoro soucitně, a hodil rukou, jako by chlácholil zcela malého chlapce.“¹¹⁴

1.7.4 Katz

Mojžíš Katz je popisován jako silný, sebevědomý a přemýšlivý chlapec, který se nechce nechat srazit k zemi profesorem zeměpisu, jako se to stalo ostatním spolužákům. Jako jediný působí nejdolněji vůči všem nástrahám, jež na ně profesor připraví: „Na správné otázky profesora hledí odpovědět, jak nejlépe umí, a na nesmyslné prostě neodpoví.“¹¹⁵ Postupem času však začíná slábnout, přesto se snaží udržet si své já, nechce se nechat zlomit nepřízní doby. Je donucen dospět a být

---

¹¹¹ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 35.

¹¹² Tamtéž, s. 26.

¹¹³ Tamtéž, s. 92.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 92.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 42.

schopen se sám o sebe postarat. Přemýšlí o své budoucnosti a jeho pohled na svět je, na rozdíl od Michaelova, oproštěn dětské představivosti.

1.7.5 Kchony

Kchony se projevuje jako tichý, zakřiknutý a nesmělý chlapec. Působí, jako by se styděl mluvit i před svými přáteli. Nejspíš právě proto si jej zeměpisář vybral hned v druhé povídce jako svou první „obětí“: „Byl jsem napjat, jak to skončí s třetím, posledním, který sedí za Katzem a Arnsteinem, má také černé vlasy a je z nás nejmenší a plachý, ale když pak David Kohn přišel na řadu, jako bychom tušili, že přijde katastrofa.“¹¹⁶ David nechce, aby se před jeho otcem někdo zmiňoval o pětce ze zeměpisu, nechce mu přidávat starosti: „Stačí, že se bojím já. Víš proč! Že propadnu...“¹¹⁷ Chlapec si díky své naivitě neuvědomuje nebezpečí doby. Předmětem jeho obav je škola a špatné známky, zatímco jeho rodiče se bojí o vlastní životy.

1.7.6 Arnstein

Dalším z židovských chlapců je Arnstein, který nejprve působí jako nepřilíš výrazná postava, avšak vzápětí po Kchonyho smrti se stane druhou obětí zeměpisářovy zlovůle. Podlehne jeho nátlaku stejně snadno jako předtím Kchony. Z relativně silného chlapce se promění ve slabého a zničeného hochu, který pozbude veškeré životní radosti. S postavou Arnsteina jsou asociována slova značící strach, děs a zbídačenost. Arnstein svou promluvu buď pokaždé vyjekne, anebo odpoví sklesle či zasténá. Vypovídá to rovněž o jeho osamělosti, jelikož doba ohrožení zatemnila atmosféru u něj doma. Chlapec si neuvědomuje tragičnost situace, stejně jako Kchony se naivně domnívá, že nálada v jeho domácnosti souvisí se zeměpisem a jeho nenáviděným učitelem.

---

¹¹⁶ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 14.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 31.

1.8 Motivy

Celým povídkovým cyklem se prolínají některé motivy. Jsou jimi několikrát zmiňovaný teskný refrén, vůně cypřiše a mandlí.

1.8.1 Teskný refrén

Jedním z těchto motivů je variovaný refrén „Smutek byl žlutý a šesticipý jako Davidova hvězda.“ Tato věta představuje teskný refrén, který se proplétá celou knihou a zdůrazňuje tragičnost osudu nejen Michaelových kamarádů, ale i celého židovského národa. Zároveň však upozorňuje na blížící se zlom ve vývoji jednotlivých povídek. K tomuto motivu Erik Gilk dodává: „Věta ‚Smutek byl žlutý a šesticipý jako Davidova hvězda.‘ spíš než o konci druhé světové války vypovídá o ztrátě židovských kamarádů a tragédii židovského národa vůbec.“¹¹⁸ Vlašínová navíc tvrdí, že tento refrén Fuks použil „aby umocnil onu ‚bičující monotónnost‘ odchodu hrdinů ze života.“¹¹⁹

1.8.2 Cypřiše

Motiv cypřiše, který se v povídkách objevuje, můžeme chápat jako motiv náboženský. V oblasti nynějšího Izraele se jedná o takzvaný strom života. „Vál větřík s vůní stromoví a měl zvláštní slabou vůni cypřiše.“¹²⁰ Vůně cypřiše je nejčastěji asociována s Katzem, jehož „jemný hezký obličej slabě voněl cypřišovým mýdlem“.¹²¹ On jediný ze tří židovských spolužáků se projeví jako postava s obrovskou vůlí žít a s cílem přestěhovat se do tehdejší Palestiny, což zmiňuje už v první povídce, a tento plán odcestovat do země zaslíbené znovu opakuje v povídce páté. Vůni cypřiše můžeme tedy volně asociovat s vůlí žít.

1.8.3 Mandle

Mandle jsou dalším ze symbolů, které se objevují napříč jednotlivými texty. Nejprve je jejich vůně asociována s příjemnými pocity: „[...] když jsme pomalu kráčeli za nimi, vdechující s vůní sladkých mandlí i slabou vůní stromoví

---

¹¹⁸ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 39.

¹¹⁹ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba, Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura 28, č. 4, 1980, s. 392.

¹²⁰ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 17.

¹²¹ Tamtéž, s. 14.

a cypřiše.¹²² Později se jejich vůně stane hořkou a nepříjemnou, je spojována s otravami, sebevraždami a koncentračními tábory, jelikož vůně mandlí je podobná pachu kyanidu. Předznamenání smrti otravou si můžeme všimnout v první povídce, kdy Kchony jako jediný z chlapců požaduje mandle, ale později je přehlasován. Na konci druhé povídky je odhaleno, že Kchonyho našli doma mrtvého, otráveného plynem. V jedné z následujících povídek jsou mandle asociovány s nepříjemným zápachem, s vůní smrti, kdy se společně s pachem klihu a spálených kostí objevují v blízkosti s propagandistických plakátů nacistů.

1.8.4 Vzájemná náklonnost Michaela a Katze

Fuksova homosexualita je všeobecně známá, proto by nemělo být překvapením, že různé náznaky homosexuality jsou v jeho textech přítomny. Martin C. Putna k této problematice dodává, že Ladislav Fuks si vymyslel „[...] jiný postup, jinou masku, dokonale neproniknutelnou pro nezasvěcené a snadno průhlednou pro čtenáře shodně cítící: Psal o úplně něčem jiném. [...] Pronásledování Židů je u Fukse také metaforou o údělu homosexuálů.“¹²³ Své myšlenky Putna dále rozvíjí, když homosexuály a Židy označí za tzv. alianci ponížených: „Obě okrajové skupiny k sobě navzájem tíhnou přirozenou logikou věcí, přinejmenším ve dvacátém století.“¹²⁴ Homosexualita se nejvíce jeví jako důležitá významotvorná složka díla, je nutné však různé narážky zmínit.

Protagonista Michael s Katzem jsou popisováni jako nejlepší přátelé, je však možné z textu vyčíst i něco více, než jen kamarádkou náklonnost. Michael se zcela ponoří do svých fantazií, když ucítí blízko své tváře Katzovu vůni. „A mlčky mě vzal kolem krku, a jak mě vedl, cítil jsem cypřiš blízko své tváře, a ta vůně mě pronikala a mámila jako kouzlo čarovných dálek a závrtných hloubek a slabounce a měkce hladila a hřála [...]“¹²⁵ K tomu je nutno připočíst skutečnost, že Katz oslovuje Michaela až intimní zdvořilostí a variantou jeho jména „myško“ nebo „myš.“

S Katzem si vypravěč spojuje jen libé pocity a krásné věci: „Katz zvedl ke mně své hezké oči [...]“¹²⁶ K jeho promluvám jsou přiřazována slova jako

---

¹²² FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 20.

¹²³ PUTNA, Martin C. *Homosexualita v dějinách české kultury*. Praha: Academia, 2011, s. 115.

¹²⁴ Tamtéž, s. 115.

¹²⁵ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 19.

¹²⁶ Tamtéž, s. 19.

např. měkce, jemně nebo lehce. Když se navíc Katz dotkne jeho čela, cítí Michael úlevu a příjemné pocity: „Lehce se dotkl mého čela, jako by mi z něho chtěl setřít krůpěj, a v té chvíli se mu duhový paprsek, který byl na jeho košili a vlasech, usmál z očí.“¹²⁷ V povídce *Dívka ze Safedu* by Michael měl vedle sebe v lese raději Katze než jeho nevlastní sestru, která je mu protivná. Opět se ubírá do svých fantazií a zvažuje, co by spolu mohli v lese dělat.

---

¹²⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 22.

2 Variace pro temnou strunu

Román *Variace pro temnou strunu* je třetí prózou Ladislava Fukse, vyšel roku 1966. Autor o knize napsal: „Známostí skutečností je to, že jsem knihu jaksi začínal už v době, kdy jsem byl v posledních třídách gymnázia. V roce 1938 a 1939, kdy mi bylo 15–16 let, když jsem po škole přicházel domů, brávil jsem pero a inkoust a psal své prožitky a zážitky, které mi přinášela tehdejší politicky už značně kritická doba.“¹²⁸ Původní verze *Variací* čítala na sto šedesát devět stran. V článku¹²⁹ pojednávajícím o genezi povídkového cyklu *Mých černovlasých bratrů* je zřejmé, že motivy mluvícího medvěda, tanečnice a babičky Fuks původně použil již do jedné z prvních verzí cyklu. Ty však byly redaktory odmítnuty jako nepřijatelné a autor si je ponechal v záloze pro nějakou pozdější prózu, již se staly právě *Variace*.

Ladislav Fuks se dle svých slov k románu vrátil právě po otcově smrti. Jedním z témat *Variací* je komplikovaný vztah otce a syna, který se nakonec ustálí. Lze jej tedy chápat jako určité rozloučení Fukse s jeho právě zesnulým otcem. Spisovatel sám dodává: „Psal jsem to pro sebe, abych se nějak vypsal či vyzpovídal a ulehčil vlastní duši. Deník to však nebyl.“¹³⁰

Děj románu je zasazen do let 1937 až 1939. Protagonista a zároveň vypravěč Michal svým dětsky naivním viděním plným představ líčí ponurou atmosféru v domácnosti svých rodičů, neutěšenou samotu a opuštěnost, která jej nutí vytvořit si imaginární přátele v podobě vycpaného medvěda, figurky tanečnice a podobizny babičky. V průběhu děje se seznámí s novými přáteli ve škole, je svědkem podivného chování svého otce, častých neznámých návštěv v jeho pracovně. Signálem mladistvé revolty je lhaní otci, krádež cigaret a popíjení alkoholu, chlapec tímto způsobem touží po dospělosti: „Skrze stereotyp školního řádu je uskutečňován v románu posun děje v času (nástup do školy, velikonoční prázdniny, letní prázdniny, opět nástup do školy) – a pochopitelně také vpádem historických událostí [...]“¹³¹ Vše je zasazeno do pozadí nejisté doby, v románu se odrážejí jednotlivé historické

---

¹²⁸ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 149.

¹²⁹ BAUER, Michal. *Fuksovy povídkové juvenilie : Od Kchonyho cesty do světa k Mým černovlasým bratrům*. Tvar 14, 2003, č. 15, s. 15–17.

¹³⁰ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 149.

¹³¹ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 402.

skutečnosti, jako jsou anšlus Rakouska, mobilizace, obsazení Sudet a následně i okupace.

Kritikou byla kniha přijata vesměs pozitivně. Antonín Jelínek román charakterizoval následovně: „Je to kniha tíživá a těžká. Svou slovesnou úrovní, propracovaností a zejména svou neodvozeností, intenzitou své šerosvitné básnivosti a vážnosti svého znepokojení nad možnostmi lidského života patří [...] k vrcholným dílům naší prózy.“¹³² Variace v názvu románu anticipují nejen jeho tabetickou rovinu, ale naznačují rovněž kompoziční princip, jedna kapitola svou výstavbou nápadně připomíná kapitolu druhou, rovněž se postavy vzájemně variují.

V průběhu této kapitoly pojednávající o *Variacích pro temnou strunu* se budeme věnovat analýze vybraných motivů a postav, jež jsou pro výstavbu díla důležité.

---

¹³² JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

2.1 Anticipace událostí

V románu se objevuje velké množství různých anticipací dějinných událostí, ať už budoucnosti blízké nebo vzdálené. Erik Gilk k tomu dodává: „Právě doba ‚před‘ okupací umožnila Fuksovi rozehrát celou síť předtuch, předjímání, náznaků, zastřených signálů a anticipací a vyvolat tím sugestivní atmosféru ‚velkého mrtvého šera‘, jež je při čtenářově dějinném povědomí dešifrována zcela jednoznačně.“¹³³

Hned v první kapitole, jež se odehrává v roce 1937, si lze všimnout prvního předznamenání: stmívá se a v dálce hřmí. Vypravěč Michal dodává: „Vzduch z ulice čpěl příliš mračny a sírou, než aby jen zapršelo a bylo už zase hezky jako v minulých dnech. Tentokrát se po městě rozkládalo nápadné ticho a neurčité problesky v mysli nutily uvážit, zda se nechýlí k hrozné, dosud nevídané vichřici. A nejen k vichřici: k něčemu strašlivému.“¹³⁴ Ladislav Fuks takto předznamenává válečné hrůzy a útrapy. Dá se říci, že hřmělo zatím pouze v Německu, avšak Michal tuší, že „všechno bylo jaksi jiné než obvykle“.¹³⁵ Německo je navíc označováno jako „hnědé peklo,“ proto v souvislosti s ohni pekelnými cítí chlapec ve vzduchu síru.

Michalův bratranec Gini má za úkol dokreslit mapu Evropy, avšak kvůli výpadku elektrického proudu nemůže úkol dokončit. Vyobrazuje se tak nestálost hranic, které se zanedlouho změní, a také nejistota předválečné situace. Stejně tak i v následující kapitole je rozbitým zrcadlem vyobrazena předválečná doba, jelikož „zrcadlo rozbila změna. Změna, jež dosud nebyla, ale měla vbrzku přijít.“¹³⁶ Takto autor anticipuje brzkou změnu života v republice a v celé Evropě.

Anticipace války je zřejmá po cestě domů z dědečkova pohřbu. Tato scéna je variací cesty na pohřeb. Růženka opět jí, co může, maminka je stejně zamklá jako předtím a otec zase čte noviny. Avšak při cestě zpět se otec dívá z okna, kde zapadá slunce a kde padají „ty žhavé rudé jiskry“.¹³⁷ Dívá se směrem na západ, tedy směrem k Německu. Jiskry značí tehdejší dobové nepokoje a otec dodává, že v Rakousku, odkud jedou, je situace ještě klidná. Ona kněžna, kterou Michal považuje za Smrt,

---

¹³³ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 47.

¹³⁴ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 8.

¹³⁵ Tamtéž, s. 7.

¹³⁶ Tamtéž, s. 28.

¹³⁷ Tamtéž, s. 44.

pocházela právě z Německa: „Přijela odtamtud a má se za čistou rasu.“¹³⁸ Chlapcův otec se tak obává možného vyhrocení politické situace.

Z Růženčiny výpovědi můžeme chápat metaforický odkaz právě k okupaci: „Já pořád nepřestávám žasnout, že pořád mluví o deštíku, když se žene taková strašná smršť ze dvou stran a srazí se právě nad naším domem.“¹³⁹ Odkazuje se tak k paktu hitlerovského Německa se stalinským Ruskem. Michal říká, že nad nimi je „hnědé mračno,“ což můžeme chápat jako spojení s hnědým peklem, Německem. Další z anticipací budoucích událostí je kniha o ohnivých pecích, kterou Růženka čte. Po čtení je celá rozrušená, zdá se jí, „že ji honí čerti.“¹⁴⁰ Kniha je nazvána „O třech mládencích z pece ohnivé.“¹⁴¹ Právě tímto názvem se černým humorem naznačuje a předjímá osud tří Michalových židovských spolužáků.

S ohnivými pecemi souvisí i návštěva továrny strýčka Vojty v osmnácté kapitole. Celá továrna spíše připomíná vězení: „[...] před námi [se] vynořila řada temných budov se zamřížovanými okny, splet' černých hal s komínem a těžká železná vrata.“¹⁴² Temná budova je postavena do kontrastu se světlem procházejícím skrze okna dovnitř. Francouz pracující v továrně „úsporně polyká chleba“, což může odkazovat k vězeňskému stravovacímu režimu. Popraviště připomínají špalky postavené pod dráty, jež vypadají zase jako oka na zajíce. „Vycházeli jsme z haly učňů a já se ještě obrátil a pohlédl zpět. Všichni za námi hleděli, nad hlavami se jim houpaly oprátky, u nohou stály špalky, v oknech byly železné mříže.“¹⁴³ Celá scéna připomíná blížící se popravu. Obrovský komín s pecí však již přímo konotuje koncentrační tábory.

Když se Růženka začne zabývat věštěním, je celé domácnosti pro smích. Při věštění Hitlerova osudu ji nikdo nebere vážně: „Hitler padne. Bože, ta karta, co mu padla, [...] ta karta je tak děsná, že pro to nemám slov. Nějaká zvláštní strašná smrt v pavučinách mezi žábami, kostmi a můrami někde v podzemí, kde všechno kolem hoří...“¹⁴⁴ Tuto „věštbu“ můžeme snadno vysledovat v „následujících“ historických událostech, kdy Hitler spáchá sebevraždu v bunkru a jeho tělo bude spáleno.

---

¹³⁸ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 44.

¹³⁹ Tamtéž, s. 53.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 112.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 112.

¹⁴² Tamtéž, s. 201.

¹⁴³ Tamtéž, s. 206.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 160.

Růženka později dodává, že se Hitler dokonce i otráví. Fuks si takto volně pohrává s historickými událostmi, které v době děje příběhu nemohly být známy. Později je řečeno, že po Hitlerově smrti nastane mír, „bude to však mír jen na povrchu. Pod zemí budou doutnat... zárodky konce civilizace a kultury...“¹⁴⁵ Autor tak umně odkazuje k době poválečné, kdy vývoj společenskopolitické situace vedl k omezení svobody.

---

¹⁴⁵ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 296.

2.2 Michalova představivost

Michalova rozvinutá představivost se v románu projevuje výrazným způsobem, jeho myšlení je zkreslené a věci či děje, které popisuje jako skutečné, nemusí ve fikčním světě vůbec existovat nebo se dít. „Zprvu si všechno přetváří fluidem pohádkových vidin, později transponuje své zážitky do dobrodružných představ. A znenáhla se ony vnitřní stíny stanou reálným, páchnou skutečnou krví: červená kápe skřítky je kápi kata [...].“¹⁴⁶ Jeho veliká fantazie je podmíněna obrovskou přecitlivělostí k různým vnějším či vnitřním jevům. Je naznačeno, že chlapec je sice přecitlivělý, ale zároveň trpí i něčím jiným.¹⁴⁷

2.2.1 Apokalypsa

V první kapitole se neznámý muž, který je rovněž produktem Michalovy obrazotvornosti, podívá z okna na bouřku, která se náhle téměř promění v apokalypsu. „Pak znovu pohlédl oknem a nastalo peklo, až jsem se chvěl. Vítr zvedal stromy, blesky srážely ptáky a kroupy lámaly antény a střechy na protějším domě...“¹⁴⁸ Avšak vzápětí toto tvrzení sám Michal neguje: „Střechy domů byly celé, také stromy, na zemi neležel jediný pták, jen na chodnicích byly kaluže a bláto [...].“¹⁴⁹

2.2.2 Babička, medvěd a tanečnice

Michal se ve své samotě uchyluje do světa fantazie, promlouvá s věcmi, jež jsou mu svým způsobem blízké. Obraz Michalovy vídeňské babičky je hlavním předmětem, se kterým Michal vede své fantazijní dialogy. Medvěd a porcelánová figurka tanečnice hrají role vedlejší. Vypravěč Michal již v první kapitole naznačí, že pocity, jež sdílí právě tyto tři „postavy“, jsou Michalovy pocity transponované do těchto předmětů. Říká o nich: „Ti smršť cítili jako já, ti ano. Ale maminka, Růženka a Gini ne.“¹⁵⁰ Svě teskné pocity vyjadřuje Michal právě skrze tyto předměty. „Po minutě ticha, provázeného vzlykotem tanečnice a skučením medvěda, [...] babička

---

¹⁴⁶ JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

¹⁴⁷ V desáté kapitole vypráví Jacobson Michalovi příběh, jenž se dá velice snadno spojit právě s Michalem a jeho rodinou. Je řečeno, že muž z tohoto příběhu o svém dítěti řekl: „Co vím, trpěl ještě něčím jiným [...].“ Mohlo by se tak odkazovat k nějaké duševní chorobě, jelikož v závěrečné kapitole románu Michal rozmlouvá s psychiatrem.

¹⁴⁸ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 9.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 12.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 9.

ve zlatém rámu na zdi se probudila.¹⁵¹ Avšak postupem času ubývá těchto rozhovorů, chlapec dospívá a důležitost těchto rozhovorů začne klesat. Michal se pozvolna „učí ovládat svou senzibilitu, psychicky se otužuje.“¹⁵²

Jednotlivé předměty jsou projevem chlapcovy představivosti, avšak každý z nich do svých promluv přidá něco, co je charakterizuje. Tanečnice říká, že chlapec je dostatečně štíhlý a pružný, na což medvěd zareaguje, že „není dobře být štíhlý, [...] spíš baculatý“.¹⁵³ Navíc se vzájemně doplňují při konverzaci. Například Růženka Michalovi sdělí, že má talent na věštění. Řekne mu to na ulici v „husté mlze.“ Když se babička na Růženku ptá, odpovídá tanečnice: „Slečna s kartami pracuje,‘ vmísila se teď do řeči tanečnice [...], ‘slečna se učí věštit. Slyšela jsem, když říkala, že k tomu má talent [...]. Neříkala to však zde v bytě, ale venku v jakési husté mlze.“¹⁵⁴ Je zřejmé, že chlapec si do předmětů promítá své vlastní vzpomínky.

Každý z těchto předmětů lze chápat jako odraz Michalovy osobnosti a duše. Babička je odrazem rychlého a iracionálního jednání. Pohybuje se pouze ve svém teritoriu a dialogy s ní se drží několika témat. Jejím prostřednictvím navíc chlapec vyjadřuje různé předsudky, což můžeme vysledovat ve scéně s bonboniérou, kdy babiččin obraz o strýcově snoubence tvrdí, že je to obyčejná barová tanečnice, ale jakmile se od Michala dozví, že její příbuzný byl spojen s rakouským mocnářstvím, svůj názor okamžitě změní. Medvěda lze považovat za chlapcovo svědomí a rozum, babiččiny předsudky bere s nadhledem. Tanečnice naopak odráží hochovu citlivost a jemnost, jež lze vysledovat v chlapcově citu a vztahu k umění. Právě rozvrstvení různých pohledů na svět skrze tyto objekty může odkazovat k autorově domnělé schizofrenii, jelikož „Fuks měl dlouho obavu, že se u něj začínají projevovat [její] příznaky [...].“¹⁵⁵

2.2.2.1 Babička

Veškeré Michalovy rozhovory s babičkou se dějí na variačním principu. „Postava vídeňské babičky je vytvořena na principu variovaného opakování; všechny Michalovy rozmluvy s ní jsou v podstatě stejné, jen s nepatrnými obměnami se

¹⁵¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 50.

¹⁵² VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 400.

¹⁵³ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 63.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 151.

¹⁵⁵ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006, s. 18.

v nich opakuje několik dějových prvků, jejichž původcem je babička [...].¹⁵⁶ Pokaždé, když babička promluví, očekává Michal zprvu reakci na její slova od některého z rodinných příslušníků, jež jsou přítomni v bytě. Ti však neodpovídají, nejsou schopni ji slyšet, protože babička je pouze součástí Michalovy představivosti. „Halucinační stránka Michalova života [je] obrácena směrem k vlastní rodině, k cizímu, policejnímu prostředí, v němž může chlapec upřímně mluvit jen s věcí, s obrazem babičky.“¹⁵⁷ Babička buď spí, chrastí řetězy, anebo se baví s Michalem, medvědem nebo tanečnicí. Chlapce navíc oslovuje pokaždé ve třetí osobě.

Chlapec sám sebe uklidňuje, potvrzuje si své myšlenky a názory například právě při diskusi s babičkou. Má velké nutkání jí vše sdělit, chce si s ní promluvit o svých problémech. Například když v páté kapitole nechce, aby jej Růženka do školy doprovázela, vsugeruje si tuto myšlenku i do babiččiných promluv: „Měla by ho doprovázet. Ta se smetákem. [...]“ „Růženka chce,“ vyhrkl jsem, „ale to právě nesmí. Ještě by na mě na chodbě bůhvíco volala a chytala mě, to nejde.“ [...] „Neměla by ho doprovázet,“ souhlasila pak, „ještě by si někdo všiml, že má smeták, a myslil si, že má strach z přeludů.“¹⁵⁸ Z tohoto názorového rozdvojení můžeme usuzovat, že se u chlapce objevuje zdvojení osobnosti. Podvědomě by chtěl, aby jej Růženka doprovázela, proto babička s doprovodem zpočátku souhlasí, avšak strach z názoru cizích chlapců zapříčiní změnu názoru babiččina obrazu na tuto situaci.

Babiččinu spojitost se starým vládnoucím režimem Rakouska-Uherska lze vysledovat z jejích promluv, když doufá, že na gymnáziu, které má Michal navštěvovat, bude znak rakouské orlice a sochy knížat. Babička „[...] je odpůrcem moderní ‚civilizované‘ Evropy [...] a do krajnosti nenávidí Němce [...]“¹⁵⁹ Tato nenávisť je patrná z komentářů k pruské němčině, jež označuje jako hrubou. Správná němčina je jedině ta rakouská, jíž promlouvá právě babička a ke které se vážou pozitivní konotace.

Babička opovrhne Michalovým otcem a jeho bratrem Vojtou: „Babička vedle v rámu nad pohovkou ho [Vojtu] nechtěla ani vidět. Když k nám přišel, předstírala hluchotu nebo usínala a probouzela se, teprve když odešel. Pak říkala

---

¹⁵⁶ VŠETIČKA František. *Kompozice Fuksova románu Variace pro temnou strunu*. Česká literatura. 1972, roč. 20, č. 1, s. 69.

¹⁵⁷ JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

¹⁵⁸ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 61.

¹⁵⁹ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 49.

medvědovi a tanečnici, že usnula nudou.¹⁶⁰ Jakmile ve scéně s bonboniérkou, zjistí, kdo je snoubenkou Michalova strýce, řekne, že bonboniéra je od kožešníka, ale koupil ji otec nebo jeho bratr, protože takovou by umělkyně jistě nekoupila. Chlapec se tak snaží skrze babiččiny promluvy zdiskreditovat svého otce, jelikož s ním má spory. Růženku považuje babička za hloupou osobu, což vyplývá z Michalovy zkušenosti, který dobře ví, že Růženka se děsí babiččina obrazu. Avšak všechny informace, které chlapec o babičce ví, pocházejí právě od Růženky, jelikož ona babičku ještě zažila.

2.2.2.2 Řinčení řetězy

Babiččin obraz na stěně podle Michala neustále řinčí řetězy. Můžeme to chápat jako způsob, jak na sebe upozornit. Zároveň to lze vnímat jako předznamenání spoutání republiky a obavu z omezení svobody. Babička vykřikuje, že Prusové opět něco chystají, je si tím téměř jistá. Nakonec se její slova naplní a republika je okupována nacistickými vojsky. Předznamenává se tím masové zatýkání židovského i nežidovského obyvatelstva.

2.2.2.3 Seelenlos

Babička opakovaně vykřikuje německé slovo „seelenlos“ a Michalovi pak neustále rezonuje v uších. Není si je však schopen spojit s konkrétním významem. Antonín Jelínek o tomto motivu konstatuje: „Babička slovem charakterizuje prostředí Michalovy rodiny. ‚Seelenlos‘, nepřítomnost lidství, lhostejnost, cizota, prázdnota, záměna starosti o lidi za policajství [...]“.¹⁶¹ Chlapec je ve svém vlastním domově odcizen a cítí se osamělý, proto promlouvá s věcmi, jelikož nemá jiné možnosti. Právě význam slov „bez duše“ se opakuje v závěrečné scéně u psychiatra, avšak tehdy si chlapec už nevzpomíná, že toto slovo neslyšel poprvé, když jej prohlásil on sám prostřednictvím obrazu babičky. Odhaluje se tak Michalova představitost, jež je v problematice závěrečné kapitole spojena s psychickou nemocí. Helena Kosková je toho názoru, že „seelenlos“ se stává „leitmotivem, který charakterizuje dobu nástupu fašismu.“¹⁶²

---

¹⁶⁰ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 19.

¹⁶¹ JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

¹⁶² KOSKOVÁ, Helena. *Variace na kafkovské struně*. Tvar, 2003, roč. 14, č. 15, s. 14.

2.2.3 Pohřeb

S chlapcovou představivostí souvisí i pohřeb jeho dědečka ve třetí kapitole. Michal si neuvědomuje, kam vlastně s rodinou přijeli, ve svém námořnickém obleku působí mezi ostatními truchlícími nedůstojným dojmem. Není nijak smutný a nic si nepřipouští, celá událost jej vůbec nezajímá. Dědečkův pohřeb chápe Michal jako audienci či slavnost, jakkoliv jsou konotace smrti dány například slovními spojeními jako „hrobové ticho“ či černými vlajkami na budově či přítomností smrti, ztělesněné kněžnou. Dědečka vnímá jako živou osobu, nepřipouští si jeho smrt, jeho představivost jej chrání před vtržením do kruté reality života.

Pohřeb díky chlapcovu náhledu na svět působí spíše pozitivním, smířlivým dojmem, nepřevládají v něm motivy tmy, ale spíše světla a čistoty: „Zatímco jsme byli u audience, rozehnal svěží vzduch z hor a údolí mraky a navzdor černým praporům na nárožních věžích se na čistém modrém nebi rozzářilo slunce. Když pak začala hrát hudba a my jsme se pomalu začali vzdalovat od budovy, slunce na čistém modrém nebi se rozzářilo ještě víc a rozzářil se celý kraj. Mezi bíle rozkvetlými stromy podél cesty [...] přihlíželo mnoho lidí a vojáků [...].“¹⁶³ Tento rozpor světlých a temných motivů popisuje i František Všeticka: „Dědečkův pohřeb, jako každý pohřeb, je záležitost smutná, truchlivá, temná; Fuks jej však pojal jako slavnostní audienci s ještě slavnějším průvodem. Akt navýsost temný byl podán jasnými a světlými barvami.“¹⁶⁴

Chlapec v průvodu pozoruje rakev s dědečkem, jež na něj působí, jako by byl stále naživu: „Co chvíli odpovídal na pozdravy vojáků a lidí mezi stromy u cesty, lehce jim kynul a mával a jistě i pozoroval koně, co ho táhli a jež měl vždycky rád [...].“¹⁶⁵ V Michalově popisu této události je však cítit nejistota, hoch přiznává, že dědečkovi neviděl do tváře. Mystifikuje tak čtenáře, který si nemusí být jistý tím, zda se skutečně jedná o pohřeb. Chlapec si během pohřbu představuje rozhovor s dědečkem: „Dědeček řekl, abych nikdy nepodléhal strachu, ničeho se nebál a nikdy neustoupil násilí... Abych hleděl s důvěrou vstříc své budoucnosti, stavěl si ze

---

¹⁶³ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 36.

¹⁶⁴ VŠETICKA František. *Kompozice Fuksova románu Variace pro temnou strunu*. Česká literatura. 1972, roč. 20, č. 1, s. 68.

¹⁶⁵ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 37.

stavebnice a nenachladl.¹⁶⁶ Tímto rozhovorem se v sobě chlapec snaží dodat odvahy a síly. Jsou to slova, jež budou v chlapci rezonovat během jeho vzpoury vůči otci.

2.2.4 Zamlžený zrak

Veškeré Michalovo vyprávění působí, jako by bylo zahaleno mlhou. Děj se mezi kapitolami (ale i v jejich rámci), volně přesouvá z jednoho místa na druhé, aniž by recipient ihned poznal, co se právě odehrává. Vyprávění volně proplová časem, který je pro Michala nepodstatný. Toto snové vidění je založeno na principu mystifikace, kdy věci nejsou takové, jak se mohou na první pohled zdát. Ve svém vyprávění chlapec často odbíhá od jednoho tématu k druhému. Například rozmlouvá s obrazem babičky, ale vzápětí začne vyprávět příběh o návštěvě paní Kocourkové a poté se vrátí zpět k hovorům s babičkou. „Vědomí zůstává ostatně rozrušeno až do konce: vyprávěči se v závěru třikrát promění podoba toho, kdo se k němu blíží, a z klamu a zdání ho vyvede jenom šum stromů a větví [...]“¹⁶⁷ Michal, jak již bylo řečeno, není schopen rozeznat jednotlivé muže, jež k nim přicházejí na návštěvu. Všichni z nich jsou nějakým způsobem podobní fiktivnímu upířímu muži. „Malý Michal ji [masku upíra] totiž svou představivostí navléká na tvář neznámým lidem, kteří přicházejí do bytu, nebo je potká mimo dům. Není je totiž kvůli svému přeludnému vnímání reality schopen identifikovat, což v něm vzbuzuje strach.“¹⁶⁸ Vše splývá v jedinou veličinu a občasně dojde k jejímu variování.

Stejně tak není Michal schopen určit, kdy přesně se stala událost, o níž hodlá vyprávět. Tato časová neurčitost signalizuje vypravěčovu nejistotu. „A v tom krátkém čase [...] mi hlavou proběhlo kus toho, co jsem viděl a slyšel, když k nám včera nebo předevčírem, možná však už před třemi dny přišla Kocourková [...]“¹⁶⁹ Čtenář se pak může snadno ztratit v textu, či dokonce nepochopit přesné vyznění vyprávění.

Ve druhé kapitole chlapec říká: „Brzy potom, co jsem usnul až tak pozdě k ránu, stál jsem na nástupišti venkovského nádraží a čekal jsem na vlak.“¹⁷⁰ Tato Michalova výpověď čtenáře zmate, jelikož v předchozí kapitole se děj odehrával

---

¹⁶⁶ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 40–41.

¹⁶⁷ JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

¹⁶⁸ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006, s. 34.

¹⁶⁹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 140–141.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 18.

v pražském bytě chlapcovy rodiny. Poté se tato věta opakuje: „[...] brzy potom, co jsem usnul až pozdě k ránu, přišel den, kdy se mělo rozhodnout, co se mnou. [...]“¹⁷¹ Michal dodává, že rozhodnutí mělo padnout v červnu. Je zjevné, že došlo k časovému posunu i ke změně lokace děje. Dokazují to i Michalova slova o tom, že „troška lidí rozmlouvala o tom, že v Praze spadl dům“¹⁷² a že jej otec poslal o prázdninách právě na venkov.

V kapitole pojednávající o pohřbu jeho dědečka není zřejmé, kam jedou a proč. „Konečně vlak dojel tam, kde jsme měli vystoupit. Před nádražím čekalo auto, které nás dovezlo tam, kam jsme měli přijet.“¹⁷³ Teprve poté se situace objasní. Stejně tak v následující kapitole Michalova otce neustále pronásleduje procesí jeho příbuzných. Avšak žádné procesí nikde není, v bytě jsou jen instalatéri a domovník, ačkoliv se Michalovi zdá, že vidí své sestřenice a tety. Toto procesí s sebou nese neustále transparenty, avšak působí, že jsou otcí podrobeni: „Procesí s transparenty se táhlo za otcem se sehnutými hlavami jako stádo zaprášených pomatených ovcí [...]“¹⁷⁴ Toto procesí můžeme chápat jako vnitřní projev Michalova nesouhlasu s otcovým konáním, jelikož se chlapci nelíbí, že se otec snaží zbavit věcí, jež jsou spojeny s rakouským původem jeho matky a její rodiny. „Svoji izolovanost si způsobuje právě jen svým chápáním světa, deformovaným clonou fantazijního nazírání na věci a lidi kolem.“¹⁷⁵

Když jde chlapec poprvé do nové školy, je celý rozrušený a ponořuje se do svých fantazií. Avšak ve škole na něj dolehne strach z neznáma a není schopen plně vnímat. Jakmile je mu dovoleno posadit se vedle nového spolužáka, probudí se Michal ze svých snových myšlenek: „Ten, co tu sedí, si sedne před tebe,“ řekl hoch v pulovru, „semhle do první lavice,“ a mně se zdálo, jako by ještě dodal: „do první lavice proti katedře.“¹⁷⁶ Michal si není jistý realitou kolem sebe, není si jistý, zda jeho spolužáci jsou opravdovými přáteli, či přátelství pouze předstírají. Tato nejistota společně s nekonečnými fantaziemi chlapci neumožňuje vidět a chápat své okolí. Drahomíra Vlašínová o tom napsala: „Michalovy vztahy ke chlapcům ve třídě jsou

---

¹⁷¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 18.

¹⁷² Tamtéž, s. 18.

¹⁷³ Tamtéž, s. 30.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 52.

¹⁷⁵ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 398.

¹⁷⁶ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 81.

plné protikladů, od pocitů bezprostředního přilnutí a bujaré družnosti upadají hned do pochybností, žárlí a zloby. Zlost na sebe, pramenící z obavy, že jeho přátelství není z druhé strany opětováno, vrcholí stavy uzavřenosti, z kterých ho opět je schopno vytáhnout sebenepatrnější gesto přátelství.¹⁷⁷

Vnímání okolního dění je zastíněno chlapcovými představami a starostmi. Michal si je vědom toho, že se v českém pohraničí něco odehrává, ale nebere na to vůbec zřetel: „Noviny jsou vždy plné zpráv, [...] zprávy o naší německé straně, jejíž jméno jsem už kdesi slyšel, o někom, kdo k nám přijel, o nějakém anglickém lordu, zprávy o situaci vážné, napjaté [...] zkrátka všechno jako dřív, nic zvláštního, nového [...]“¹⁷⁸ Antonín Jelínek si povšiml: „Ani fakta z politického vývoje [...] neovlivňují rozhodujícím způsobem Michalův vnitřní svět: vymykají se zatím jeho chápání, rozvažuje o nich s chlapeckou udiveností a naivitou.“¹⁷⁹

2.2.5 Bonboniéra

Michal dostane darem bonboniéru od snoubenky svého strýce z matčiny strany. Strýček je „osmahlý od slunce“ a jeho snoubenka Michala uchvátí. „Měla šaty ze žlutého hedvábí s fialovým pásem, krátkou sukni a průhledné růžové punčochy. Na krku velké červené korále a rubínové náušnice, na ruku zlaté náramky, několik obrovských prstenů a dlouhé červené nehty, na hlavě účes. Vpředu zvlněný a černý, po stranách vodorovný a fialový, vzadu hladký do modra. [...] Tváře růžové, rty rubínové a na očích řasy. Řasy úžasně dlouhé. Tak dlouhé, tenké a černé jako nohy velikého pavouka...“¹⁸⁰ Můžeme si povšimnout, že na obalu bonboniéry se nachází fotka velice podobné dvojice, jakou představují strýc se svou snoubenkou. Michal se domnívá, že už pár někde viděl, avšak nespojí si jej se svými příbuznými. Pod vlivem Růženčiných domněnek se naopak domnívá, že bonboniéru snoubence prodal Špitz, jenž provozuje obchod z kůží. Právě obrázek na obalu bonboniéry odráží nejen dvojici, ale také bonboniéru, na níž je tentýž obrázek. Tento obraz je vidět také uvnitř tohoto obrazu na obalu. Tato repetice zamotá Michalovi hlavu a vede jeho úvahy po falešných stopách. U kožešníka si všimne, že je u něj

---

¹⁷⁷ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 398.

¹⁷⁸ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 180.

¹⁷⁹ JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

¹⁸⁰ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 181.

vystaven pouze podobný obrázek. Jeho nejasná vize okolního světa jej vede k předsudkům a klamným tezí.

2.2.6 Zrcadlo

Zrcadlo na nádražní budově Michala fascinuje, vidí v něm realitu, ačkoliv trochu překroucenou. Představa zrcadla se mu vybaví ve chvíli, kdy se svým soukromým učitelem přijedou k jejich venkovskému domu. Učitel je oblečen v „anglických šatech“. Poté je konfrontován s postavou žebráka, který je oblečen přesně naopak. „Měl potrháný kabát a na nohou staré, neuvěřitelně zaprášené boty, jako by sem přišel z nějaké velké dálky.“¹⁸¹ Můžeme se domnívat, že právě učitel rovněž přijel z větší dálky. Zrcadlový efekt v Michalově představě utvoří právě tato konfrontace mezi dvěma opačnými postavami.

Jedná se o jednu z mnoha variací v románu, zrcadlově je variována i nádražní scéna. Při první scéně na začátku druhé kapitoly je nástupiště plné, nádraží je ozdobeno květináči s muškáty, na peróně se pohybuje pár lidí, nejvýraznější z nich je nějaká babka a její kocour. Zatímco přijíždí vlak, vrhne se kocour za slepicemi, jež předtím stály na kolejích, babka omdlévá a někdo ji kropí vodou. Michal je v tu chvíli fascinován i zrcadlem u hospody, skrz něž svět kolem pozoruje. Když se nádražní scéna opakuje, zrcadlo je rozbito, jelikož mezitím došlo k požáru v nádražní hospodě. Scéna působí až katastrofickým dojmem: „Na peróně rozpůleném jakousi holou zdí, bylo pár lidí, ten bez ruky, ten bez nohy, ten bez hlavy [...]“¹⁸² slepice nemají křídla, kocour je bez ocasu a babka má jen půlku těla, přesto však odbíhá před přijíždějícím vlakem pryč.

To se ovšem odehrává pouze v Michalově fantazii, jelikož na svět nahlíží pouze přes kousky rozbitého zrcadla: „Tu jsem si teprve všiml, čím je to způsobeno, že i to zrcadlo hospody s reklamou na čokoládu je rozbité a ohořelé, že na zdi visí jen několik ubohých zšeřelých střepů, že přestalo zjevovat lidi, události, stíny... málem bych byl vykřikl.“¹⁸³ Tuto scénu můžeme spojit s Michalovou temnou strunou, jejíž

---

¹⁸¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 22.

¹⁸² Tamtéž, s. 27.

¹⁸³ Tamtéž, s. 27.

tóny se pomalu derou na povrch chlapcova myšlení, protože on sám pak dodává: „Mrak, který byl právě nad námi, se roztrhl a přes zemi přelétlo světlo.“¹⁸⁴

2.2.7 Pohádkový svět

Michal vnímá své okolí prostřednictvím odkazů a přirovnání k pohádkovým postavám či místům. Starou chalupu si připodobňuje k „chalupě čarodějky Mouřenice“¹⁸⁵, bažantnice vypadá „jako zakletý les Strašidlák“¹⁸⁶ a obora připomíná „Království Zeleného skřítky“.¹⁸⁷ Michala zjevně skutečný svět nezajímá natolik jako svět jeho fantazií a pohádek, ve kterém se cítí volný a bezstarostný. Jeho dětské vnímání světa je dáno rovněž i výchovou jeho matky, která jej nechce spustit příliš z dohledu a dává Michalovi číst právě pohádkové knihy: „Máš přece pohádky. Snad až budeš větší.“¹⁸⁸

Totéž se děje i během pohřbu jeho dědečka, kdy si Michal není schopen všimnout v pohřebním průvodu šedovlasého generála. „Jako by se byl propadl jako stříbrný kouzelník Dupidup, nezbylo po něm stop.“¹⁸⁹ Stejně tak si s pohádkami spojuje své představy o domovníku Hronovi, které symbolizují jeho původní povolání kata: „[...] měl jakousi červenou špičatou čepici, jakou nosí skřítky nebo kůzle Roháček [...].“¹⁹⁰ Michalův otec se staví vysloveně proti neustálému čtení pohádek, ví, že si hoch jednotlivé osoby a místa asociuje s pohádkovým světem. Chlapec je však ve své samotě uzavřen pouze do světa pohádek, proto si přetváří okolní svět právě podle nich. Nemá jinou možnost než být do pohádkového světa ponořen.

2.2.8 Hřbitov

Na dušičky jde Michal se svými spolužáky navštívit hřbitov, jdou zapálit svíčky na opuštěný hrob nějakého studenta. Ambivalence mezi temnou a světlou stránkou života je zřejmá například ve chvíli, kdy Michal popisuje kytici: „chryzantémy bílé, žluté, fialové, vonící po černé vlhké zemi“.¹⁹¹ Černá zem

---

¹⁸⁴ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 27.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 22.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 22.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 23.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 26.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 36.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 47.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 266.

chlapci voní, kytice jsou pro něj krásné, působí to, jako by byl přitahován smrtí. Je zaujat nápisy na hrobkách a zdá se mu, že socha Panny Marie promlouvá.

Nebe připomíná oči starce, Boha, ke kterému Michal vzhlíží. Působí to, jako by hledal odpovědi u Boha, o němž mluví jako o starci, jenž z nebeské výšky hledí na zemi. Není si jistý svou existencí, zda na něm někomu záleží. Proto se mu objevuje další fantazijní vize. Sleduje tři neznámé chlapce, kteří se procházejí po hřbitově, a jež nezná a znát ani nemůže. Oni mu totiž v jeho fantazii zapalují svíčku na hrobě a dumají nad tím, kým vlastně Michal byl. Podle Drahomíry Vlašínové zde „realita a snová fantasmagorie se prostupují a vytvářejí výsledný dojem náznakovosti, tajemnosti a mnohovýznamnosti.“¹⁹²

Dochází ke střetu reality a fantazie, nemůžeme si být již ničím jisti. Navíc jeden z těchto neznámých hochů řekne: „[...] byl to vězeň...“¹⁹³ Tím se odkazuje k Michalovým životním pocitům, jelikož hoch si doma připadá jako ve vězení. Při odchodu ze hřbitova začne pršet, což si Michal interpretuje jako Boží slzy, jelikož tesknota přemohla i Michala, kterému rovněž bylo do pláče. Vlašínová k této hřbitovní scéně dodává: „Vzdor proti otci má [...] pro Michalův duševní stav posilující funkci. Michal se zbavuje přecitlivělosti, vychází sám ze sebe a hledá oporu v kamarádech i v skrytých zdrojích vlastní psychiky. Svou změnu si sám uvědomuje, když s kamarády na hřbitově pochovává ve svých představách Michala, který byl vězněn [...]“¹⁹⁴ Můžeme se tedy domnívat, že se Michal tímto způsobem rozloučil se svým dětstvím.

2.2.9 Rozhovor s psychiatrem

V poslední kapitole se děj přesunuje k psychiatrovi, u něhož se Michal podrobuje terapii. Není přesně řečeno, kdy se tento rozhovor odehrává. Zda ještě během války nebo až po ní. Michal psychiatrovi popisuje scénu, kdy nacisté vtrhli do jejich bytu a začali provádět čistku. Během ní zničili předměty spojené s Michalovou fantazií a jeho dětstvím. Michal přiznává, že když medvěda rozpárali, vykřikl, ale jen proto, že v něm byl nějaký přístroj. Tímto přiznáním boří jeden mýtus svého dětství o mluvícím medvědovi. Vysvětluje se i domnělé řinčení řetězu, jež vydávala

¹⁹² KOSKOVÁ, Helena. *Variace na kafkovské struně*. Tvar, 2003, roč. 14, č. 15, s. 14.

¹⁹³ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 274.

¹⁹⁴ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 400.

babička. Její obraz byl pověšen na řetízku, který nebyl vidět. Chlapec o tom ovšem věděl. Přiznává, že veškerý pohyb, který babička během prohlídky bytu dělala, pocházel z manipulace s jejím obrazem. Je rozbita také iluze o tanečnici, která spíše než tanečnici připomíná sošku Panny Marie, jelikož má sepjaté ruce a na sobě bledě modrý plášť. Michal sám přiznává, že jako tanečnice nevypadala. Dochází tak ke zničení veškerých představ, jež chlapce držely v dětsky naivním světě.

2.3 Temná struna

Temnou strunou můžeme chápat ponuré, černé myšlenky člověka, tajemnou a často skrývanou stránku lidské mysli. Vyjadřuje se jí určitá prázdnota a osamocení. Právě tato temná struna se napříč románem rozeznívá čím dál více. „Temné struny Michalovy duše rozehrává on sám, lidé kolem něho, ale především doba. Jeho konflikty s otcem se právě vinou společenských událostí stupňují [...]“¹⁹⁵ Tato temná stránka jeho duše úzce souvisí s dospíváním, které je jedním z ústředních témat románu. Michal se snaží docílit dospělosti co nejdříve. „Téma dospívání a téma člověka obklopeného násilím se v románě prolínají, jedno podmiňuje, dotváří a umocňuje druhé. Proces dospívání zobrazuje Fuks především na vztahu Michala k otci, zčásti i na Michalově chování v chlapeckém kolektivu.“¹⁹⁶

Již ve druhé kapitole románu začne Michal cítit jakési stíny blížící se k němu: „Zjevovaly se ve mně nějaké stíny. Někaké stíny jako síť a já je viděl! [...] A šerilo se ještě víc, jak ta síť stínů ve mně klesala a svírala mě, co to vlastně bylo? Kde se to bralo?“¹⁹⁷ Chlapec zprvu těmto myšlenkám nerozumí, avšak časem se mu dostane pochopení. Michal si není jistý přátelstvím svých nových spolužáků, což můžeme považovat za katalyzátor jeho pozdějšího agresivního chování vůči nim. Sám Michal říká, že „cítit zšerelý stín a něco, co mi sevřelo duši...“¹⁹⁸ Tak se předznamenává temnota, jež jej postupně pohltí. Nakonec však dostane radu od dirigenta Jacobsona, jenž je jakýmsi symbolem naděje. Ten mu radí: „[...] nikdy v duši neustupovat žádnému násilí, nepodléhat [...]“¹⁹⁹ Michal si tato slova vezme k srdci, postaví se otci, jenž jej konečně přijme do světa dospělých. Stejnou větu mu předtím sdělil v jeho představách jeho zesnulý dědeček.

S temnou strunou chlapcovy duše souvisí i ponuré a smutné skladby, jež hraje na klavír, například Chopinův smuteční pochod či hrobovou scénu z Rigoletta. Případá si v prázdném domě jako v hrobu. Temné vyznění skladeb se odráží v nejen ponurosti chlapcova pokoje, ale i v jeho duši. Michal si není jistý, když přemýšlí nad zadáním slohové práce, zda měl v životě vůbec nějakou větší radost.

---

¹⁹⁵ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 399.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 398.

¹⁹⁷ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 24.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 98.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 109.

Jeho strach a samota mu nedovolí pozitivně uvažovat o životě. Avšak stejně tak si neuvědomuje kvůli svému dětskému pohledu na svět, zda zažil nějakou životní hrůzu.

Vyjasnění významu metafory temné struny se objeví ve slovech Michalova spolužáka Katze: „Člověk je jako harfa, na kterou hraje vítr, ale také on sám. [...] No a jako jsou všelijaké struny na harfě, [...] tak jsou také v člověku. Jsou v něm struny nejvyšší, ale ty jsou nejslabší jako na harfě, takže je člověk někdy ani nezaslechne [...]. V člověku jsou však také struny hlubší a hluboké, no a pak... [...] pak je v každém člověku i jedna struna temná. [...] A té temné struny v sobě se člověk nemá dotýkat. Na všechny struny se má hrát, ale jen ne na tu temnou strunu.“²⁰⁰ Tato struna symbolizuje veškerý zmar a tragédii, již může člověk svým konáním způsobit a každý by se takovému chování měl vyhnout. Veškerá chlapcova agrese a zlo pochází z atmosféry domácnosti, ze vztahu otce k němu. Při druhém setkání s Jacobsonem získává Michal naději a slova podpory, která potřeboval slyšet. Naváže tak na Katzovu metaforu s harfami: „Harfy, na něž budou hrát lidé a andělé, a žádný vítr, leda mírný vlahý větřík [...] musíš být klidný a mírný. Když však bude třeba se vzepřít, vzepři se a řekni všechno hodně nahlas. Možná že narazíš, že budeš musit couvnout, ale aspoň jsi řekl své, máš klidné svědomí, že jsi udělal, co bylo ve tvé moci, a nekýval jsi vlkům.“²⁰¹ Právě takto je v chlapci probuzena naděje na lepší budoucnost.

2.3.1 Konflikt s Fürstem

Michalova temná struna se začne projevat více ve vztahu ke spolužákovi Fürstovi. Michal jím pohrdá, vysmívá se jeho domnělé nadřazenosti. Při hádce o Vídni ve dvanácté kapitole se v chlapci vůči spolužákovi vzbudí agrese: „Nechtěl bys facku,“ řekl jsem náhle, něco do mě vjelo, „nikdy jsi ve Vídni nebyl, jinak bys znal Vodní ulici. Jestli se budeš ještě vytahovat, tak tě tady zbiju!“²⁰² Je nutno dodat, že Vodní ulici Michal zná pouze z filmu, který viděl, avšak jako záminka k hádce mu to stačí. Ví totiž, že se ostatní chlapci postaví na jeho stranu. Postavil se za něj Brachtl, na kterého se Michal zlobil, jelikož si myslel, že se s ním spolusedící z lavice nechce přátelit.

---

²⁰⁰ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 292–293.

²⁰¹ Tamtéž, s. 308–309.

²⁰² Tamtéž, s. 128.

Brachtl mu své přátelství dokáže tím, že se s Fürstem popere. Michal pak dodává: „Jediná věc, jež mi [...] trochu vadila, byla ta krev, jež Fürstovi tekla.“²⁰³ Rovněž lituje, že nebyl schopen fyzické konfrontace s Fürstem. Avšak násilné myšlenky eskalují natolik, že se ve svých fantaziích dostává do situace, kdy by Fürsta nejraději zastřelil. Toto násilí je postaveno do kontrastu s Michalovou dětskou představivostí ovlivněnou množstvím pohádek, jež četl: „Mít v ruce ten kus tvrdého, chladného kovu z otcova koženého pláště... byla to ovšem jen pouhá neškodná fantazie, jelen se zlatými parůžky, létající kobereček, sen stříbrných oblak, musil jsem se smát...“²⁰⁴

Michalova zlost zaměřená na Fürsta neustále narůstá, a to do té míry, že z textu můžeme vyvodit chlapcovu touhu svrhnout spolužáka pod auto. Michal do něj nejprve strčí a doufá, že mu tak zničí dort, který chlapci dostali jako výslužku z narozeninové oslavy. Avšak pak dodává: „Z kraje chodníku, kde jsme se prudce zastavili, jsem pohlédl před sebe, těsně kolem nás se hnala auta, a mně napadlo, škoda že Fürst nešel s námi.“²⁰⁵ Lze tak vyvodit Michalovy téměř vražedné představy, které v něm vyvolává právě existence jeho spolužáka. Proto se na něj v sedmadvacáté kapitole vrhá, vybíjí si na něm nahromaděnou zlost a frustraci, jež vychází z jeho vztahu s otcem.

2.3.2 Růže

Po slovním útoku na svého spolužáka se v Michalově představivosti objeví motiv růže. „Bleskl mi hlavou květinový koberec v parku s vůní růží a musil jsem se odvrátit.“²⁰⁶ Právě vůně růží předznamenává rozpuk chlapcovy agrese. František Všetička tento motiv komentuje slovy: „[...] zlo je připodobňováno k růži. Nejprve se zlo rozvine (tíše a nevinně) v růžové poupě, pak se změní v růži, posléze v nádherně rozvitou růži a nakonec se před Michalem zjevuje žhavá červená rozkvetlá růže.“²⁰⁷

Právě před chystaným fotbalovým zápasem společně s blížící se válkou v Michalovi roste zlost. „Tak se zlo za dopoledne rozvilo nevinně a tíše v růžové

---

²⁰³ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 131–132.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 134.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 294.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 128.

²⁰⁷ VŠETIČKA František. *Kompozice Fuksova románu Variace pro temnou strunu*. Česká literatura. 1972, roč. 20, č. 1, s. 68.

poupě [...].²⁰⁸ Kytice růží je určena jako výhra ve fotbalovém zápase. Během zápasu napětí v Michalovi roste: „Zlo nenápadně a tiše osnovalo svou síť a nevinná poupata se rozvíjela v růže...“²⁰⁹ Růže je chápána jako symbol hněvu a zla pramenící z agrese. Během fotbalového zápasu se Michal dostává do potyčky s Brachtlem, který se k němu z ničeho nic začal chovat chladně. Michal pociťuje horečku, jež značí jeho postupné rozlícení. Oslovení „esesáku,“ jímž jej osloví spolužák Grund, který hře soudcuje, odráží názor chlapců na spojení Michalovy rodiny s nacisty, jelikož se o jeho otci ví, že často pracovně odjíždí do Německa a do pohraničí. Po několika vzájemných střetnutích na hřišti Michalova temná struna agrese vyzní naplno, když Brachtla záměrně zraní.

Poté, co zlo v chlapci vyvrcholí, získá Michal imaginární kytici, ze které „čněla ta nejkrásnější, nádherně rozvitá růže.“²¹⁰ Avšak vyvrcholením zla pro český stát bylo zabrání Sudet bez válečného konfliktu. Chlapci se v tu chvíli „zjevila [...] žhavá červená rozkvetlá růže.“²¹¹ Růží si chlapec všimne i na Katzově oslavě narozenin, hned po příchodu jeho znepráteleného spolužáka Fürsta. Kytice opět souvisí s jeho hněvem.

---

²⁰⁸ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 247.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 250.

²¹⁰ Tamtéž, s. 254.

²¹¹ Tamtéž, s. 255.

2.4 Sklep a ukrývání

Funkce sklepa jakožto úkrytu pro židovské obyvatele je anticipována již v první kapitole, kdy se postavy obávají, zda nebyl sklep vytopen. Ve čtrnácté kapitole se však ve sklepě začne něco dít. Ze sklepa jdou slyšet rány, Hron tam údajně opravuje dveře. Chlapci řekne, že tam má kůzle a řečmi o zabíjení kůzlat chlapce vyděsí. Poté přijde do bytu Michalovy rodiny, na dotazy, kde se chlapcův otec nachází, odpovídá: „On tu ještě není, není... ale je, je tu,“ zasmál se [...].²¹² Můžeme tak pochybovat o tom, zda mluví pravdu, otec je pravděpodobně s ním ve sklepě a pomáhá mu. Hron pak dodává: „[...] moje dělá zejtra kozle, peče ho, potřebuje náky koření... máte ho, tak uctivej dík...“²¹³ Domníváme se, že takto tajně sděluje Michalově matce, že již nemusí skrývat Žida u sebe v bytě a že je pro něj úkryt téměř přichystán. Kytku, kterou celou dobu skrývá muž pod frakem, pak matka dostane právě od domovníka Hrona. Můžeme se domnívat, že tato kytky je jakési poznávací znamení. V románu navíc není nikde řečeno, že muž z bytu odešel, mohlo se tedy jednat o muže, jemuž chlapcův otec se strýcem pomáhají v záchraně před nacisty. Michal pak v noci v předsíni slyší nějaký šramot jako by se někdo plížil z bytu. Dalším náznakem toho, že se ve sklepě buduje úkryt či provizorní bydlení, jsou Růženčina slova, že ve sklepě Hron kope elektřinu.

Součástí vybavení bytu je trezor v otcově pracovně, do něhož by se podle Michala mohl ukrýt i člověk. Trezor má žlutou barvu, čímž odkazuje k žluté Davidově hvězdě, k židovství. Michal má pocit, že v bytě kromě něj, matky a Růženky pobývá ještě někdo jiný. Otec je služebně pryč. Chlapec se domnívá, že se neznámý může ukrývat „v pracovně, z níž [s Růženkou] před chvílí prchli.“²¹⁴ Navíc otec vozí do sklepa cihly, „jako by tam stavěl chalupu.“²¹⁵ Malování bytu může být jen záminkou pro nastěhování věcí do sklepa, aby byl úkryt alespoň trochu vybaven. Při přípravě sklepa Hron Růžence řekne: „Jestli se o tomhle sklepě a nošení věcí do něho jen slovem někomu cizímu zmíníte, pak je po nás po všech veta...“²¹⁶ Nakonec vychází najevo, že Michalův otec společně s Hronem pomáhají přátelům z židovských rodin.

---

²¹² FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 166.

²¹³ Tamtéž, s. 166.

²¹⁴ Tamtéž, s. 227.

²¹⁵ Tamtéž, s. 297.

²¹⁶ Tamtéž, s. 299.

2.5 Hlídaní a sledování

Román provází motiv hlídání. Pokaždé, když otec musí odjet pracovně pryč, kolem Michalova domu chodí dva lidé v pláštích. Michal si jejich přítomnost nedovede vysvětlit. Babička chlapci říká, že svět je vězením, kde jej někdo neustále sleduje. „Ti, co představují vězení, jsou nejhorší ze všech. Nejhorší preludy vůbec. Jsou to špioni a policie.“²¹⁷ Chlapec nerozumí důvodu neustálého hlídání domu a nesouhlasí s ním. „Nebezpečí, strach, motiv policejního špohování se z utkvělých představ citlivého dospívajícího chlapce mění v hlavní symptomy doby.“²¹⁸

Michal si dva policisty následně spojuje ve svém vidění s každou dvojicí, která se blíží k jejich domu. Není jisté, zda se jedná opravdu o policisty, jež je mají hlídat: „[...] ale byli bez kabátů, vždyť dnes bylo tak hezky.“²¹⁹ Po cestě do školy si Michal myslí, že jej někdo sleduje, jistý si však není. Podle Růženky podobnou paranoiou trpěla i chlapcova babička.

Motiv dvou policistů slídících po městě se objevuje rovněž v desáté kapitole, kdy se Michal poprvé setká s Jacobsonem. Ten se chová, jako by jej policie hledala, naznačuje skrývání a nechce být spatřen. Tento motiv navozuje stísněný dojem. Stejně tak se motiv sledování objevuje v souvislosti s druhým setkáním s Jacobsonem, který je nervóznější než předtím. „Vidiš. Přecházejí, obcházejí, jako by někoho hledali, hlídali, nikdo tu kromě nás není [...]“²²⁰ Tíseň chlapce svazuje i ve chvíli, kdy za sebou uvidí dvě školačky, které potká v parku. Děsí ho, že za ním jde nějaká dvojice, a jeho obezřetným chováním je signalizována chlapcova rostoucí paranoia.

Chlapec si přestává být čímkoliv jistý, je si vědom, že u nich probíhají tajné návštěvy, a ví, že jeho otec je vysokým úředníkem policie. Zároveň však začíná být paranoidní, jelikož má dojem, že jej někdo neustále sleduje. Když jede s otcem autem, všimne si, že za nimi jede hnědá škodovka a modrá tatrovka, chvíli poté si obě auta vymění pozici. Otec mu řekne, že pouze blázní. Avšak můžeme se domnívat, že otec, který nechal strážit dva tajné policisty před jejich domem, si na cestu zařídil tajný policejní doprovod a chlapec se tak snažil nevystavovat stresu.

²¹⁷ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 63.

²¹⁸ KOSKOVÁ, Helena. *Variace na kafkaovské struně*. Tvar, 2003, roč. 14, č. 15, s. 14.

²¹⁹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 78.

²²⁰ Tamtéž, s. 308.

Růženka Michalovy pocity podloží tvrzením, že si chlapec sedl do špatné lavice ve škole: „Člověk se má radši skrývat, nikdy neví, kdo ho pozoruje, jak jsem někde četla...“²²¹ Po cestě od strýce je obě auta opět následují, což potvrzuje myšlenku, že se jedná o policejní eskortu. Stejně tak při fotbalovém zápase Michala pozoruje starší, bledý muž v klobouku, je pravděpodobné, že chlapce hlídá, jelikož je jisté, že země je na pokraji války.

Právě ono sledování je pak otcem přiznáno při finální konfrontaci s Michalem: „Těch před domem, víš to léta, nikdy o tom nepadla jediná zmínka... se bát nemusíš, jsou to mí lidé a obcházejí tu služebně.“²²² Vychází najevo, že se otec snažil pouze chránit svou rodinu všemi dostupnými prostředky.

---

²²¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 202.

²²² Tamtéž, s. 331.

2.6 Plynová maska

Plynová maska, již Michal dostane od domovníka Hrona, mu přijde směšná. Fascinují ho její skleněné oči: „Ty oči mě uchvátily. Zdálo se mi, jako by se jimi daly vidět jakési zvláštní prapodivné obrazce, strašlivé krajiny, jaké ještě nikdo nikdy na zemi neviděl, nějaké prázdné pusté kraje, pokryté šedým popelem, nějaká temná moře, v nichž je zkamenělá voda, a hluboké zkrabatělé krátery, slabě osvětlené světlem žlutého měsíce na zcela černém nebi...“²²³ Právě tato vize signalizuje zlo, odráží válečné utrpení a destrukci, jež má zanedlouho přijít. Můžeme odvodit všechny tyto negativní konotace z Michalovy myšlenky, že mu „bleskl hlavou d'ábel [...]“²²⁴ Babička v obraze jej rovněž považuje za d'ábla a děsí se jej. Plynová maska „navíc reflektuje dětský způsob vnímání politických událostí.“²²⁵

---

²²³ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 230.

²²⁴ Tamtéž, s. 230.

²²⁵ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006, s. 198.

2.7 Škola

O škole babička mluví jako o vězení uvnitř vězení světa. Obává se, že se tam chlapec bude trápit. Jsou to samozřejmě Michalovy myšlenky. Stejných věcí se obává i Růženka. Avšak škola působí veselým a přátelským dojmem, chlapec si najde přátele a je šťastný. Oproti temnému bytu, kde se cítí stísněně a nepříjemně, je pro něj prostor školy příjemným místem. Po svém příchodu na školní pozemek si samozřejmě zamění školníka za vězeňského dozorce, obává se toho, co přijde.

V Michalově domácnosti se musí vše řídit nutným řádem, který je pevně dán vládou chlapcova otce. Ve škole je tomu právě naopak, žáci se žádným řádem neřídí, ale ignorují jej. Matka byla proti Michalově školní docházce, nechtěla jej vystavit vnějšímu světu, avšak hoch si jej užívá plnými doušky a nebojí se objevovat a zkoušet nové věci. „Znal jsem je všechny, všechny jsem už znal, už jsem vskutku nebyl cizí opuštěná ovce, vše, co jsem si přál celá ta dlouhá léta v pokojíku, před kostelem, na nádraží, všude, bylo tu.“²²⁶ Je svým způsobem volný a těší jej to. Zároveň se mu splnilo přání mít přátele.

2.7.1 Zeměpisář

Ve škole se však objevuje, stejně jako doma, postava působící na chlapce negativním dojmem. Ekvivalentem hrůzy, již v Michalovi vyvolává jeho otec, je ve škole učitel zeměpisu. Ten nejen v chlapci, ale i v jeho spolužácích vzbuzuje děs a jeho nesmyslné a absurdní otázky všechny hochy znejišťují. Zeměpisář, vyučující i přírodopis, totiž neustále překrucuje odpovědi svých žáků a trestá je špatnými známkami. „Jednoho dne, brzy po začátku školního roku, přišel do třídy a zeptal se, co jsme měli minulou hodinu. Odpověděl Císař, neboť [...] zeměpisář, když kladl otázku, právě na něho hleděl. Řekl, že minulou hodinu jsme měli ‚hroznýše královského‘. A tu ho zeměpisář vyvolal k tabuli a napsal mu pětku, neboť měl říci, že geometrii. Ještě prý vidí, že je na tabuli nakreslen trojúhelník [...].“²²⁷ Učitel v náznacích mluví o invazi, neboť si přeje vstup cizích vojsk. Odkazuje k „okovaným botám“, jež nosí vojáci, a k lordu Halifaxovi, který byl britským ministrem zahraničí a zastupoval politiku appeasementu. S blížící se mobilizací však žáky přestával alespoň na chvíli mučit.

²²⁶ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 91.

²²⁷ Tamtéž, s. 95.

2.8 Neznámý člověk

V Michalově okolí se v průběhu románu objeví několik neznámých postav, jež není schopen jakkoli identifikovat. Můžeme si povšimnout, že přítomnost postav v Michalově domácnosti „je navíc vždycky spjata s významnými dějinnými událostmi [...]“. ²²⁸ Všechny tyto návštěvy sdílejí podobné rysy, ať už jsou to bledost tváře, kouření, popíjení alkoholu, či tmavé oblečení. Mimo chlapcův domov si pak můžeme povšimnout další neznámé postavy, podivného muže s beranými vlasy.

2.8.1 Tajemný muž – upír

Už v první kapitole románu se objevuje tajemná postava, jež v Michalovi vzbuzuje nepříjemné pocity. Pro Michala seznámeného s obyvateli domácnosti je tento člověk překvapením: „Neznámý člověk seděl u kulatého stolku v jakémisi mírně černém šeru, měl nové tmavé šaty, kravatu [...], občas zdvihl citrón a sklenku kořalky k nápadně rudým rtům, občas si zapálil cigaretu, obnažuje bílé lesklé zuby, a nespouštěl nás z přivřených zarudlých očí.“ ²²⁹ Michal je zaražen jeho podivným chováním, s ostatními přítomnými vůbec nekomunikuje a pozoruje hlavně krk Michalovy maminky. „Chladnou tvář“ pozoruje domácnost a jako upíra jej identifikuje sám Michal, když si všimne, že muž má v horní řadě zubů dva vystupující špičáky a děsí se představy topinek s česnekem. Právě chlapcova fantazie láká k různým domněnkám o totožnosti podivného návštěvníka. Podle jeho zjevu jej není schopen nikam zařadit a neustále hádá bez jakýchkoli souvislostí, kdo je onen muž: „Je to asi Turek nebo kouzelník, přemýšlel jsem [...]“. ²³⁰

Erik Gilk mluví o rozpínavosti této postavy, jež je podobná právě chování hitlerovského Německa: „[...] upírova zpupnost a samozřejmost, pro Michala těžko pochopitelná, předznamenává nacistickou rozpínavost.“ ²³¹ Tohoto chování si můžeme povšimnout ve scéně, kdy Gini pustí rádio, aby si chlapci mohli poslechnout pohádku, avšak muži se to nelíbí. „Muž v šeru křesla schlamstl kořalku, upřel zarudlý zrak na rádio a vycenil zuby. V rádiu zapraskalo a byl konec.“ ²³² Rovněž

---

²²⁸ VŠETIČKA František. *Kompozice Fuksova románu Variace pro temnou strunu*. Česká literatura. 1972, roč. 20, č. 1, s. 69.

²²⁹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 8.

²³⁰ Tamtéž, s. 8.

²³¹ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 49.

²³² FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 8.

odkazuje ke zkáze, již německá vojska vykonají, jelikož obdobně jako bouřka také pohltí vše, co jí přijde o cesty. Na prostřený stůl hledí „jako vlastník“²³³ a také se „smál jako doma.“²³⁴ Tento tajemný muž hodí zapálenou cigaretu o zem a veškerá jeho aktivita je spojena se slovy s negativními konotacemi (schlamstl, mrštil, apod.). František Všetička poznamenává, že muž „nemluví proto, že neexistuje. [...] je to produkt Michalových halucinací.“²³⁵ Lze však namítnout, že ostatní imaginární figury v knize na chlapce promlouvají. Jeho mlčenlivost chápeme spíše jako vyčkávání, přípravu na potenciálně agresivní prvotní výboj, vezmeme-li v potaz mužovo chování.

Ve srovnání s ostatními reálnými návštěvami, jež do domácnosti přicházejí později, a to vždy během významných dějinných událostí, se může na první pohled zdát, že právě tato fiktivní návštěva není nijak spjata s historickými souvislostmi. Domníváme se, že právě nereálnost této postavy předznamenává zatím neuskutečněné zlo, jež se pokradmu blíží. Chlapcův otec musí odjet urgentně do „hnědého pekla“, tedy do Německa, odkud se blíží potenciální zlo. Aleš Kovalčík k této vzájemné podobnosti mezi návštěvami reálnými a jednou nereálnou dodává: „Jde o zhmotnělý chlapcův strach, který se v podobě upířích atributů (vystouplé zuby, zarudlé rty, bledá tvář, aj.) přenáší z jedné postavy na druhou.“²³⁶

2.8.1.1 Podobnost s otcem

Tento neznámý muž sdílí podobné rysy s Michalovým otcem, který rovněž kouří, má chladnou tvář, přivřené oči a matka s Ginim mu na cestu balí citrón. Citrón je v této kapitole spojen právě s postavou tohoto tajemného muže. Ve chvíli, kdy se otec vrátí domů, onen muž jako by zmizel, avšak po otcově odchodu se v bytě opět objeví. „Upír sedí při večeři na otcově místě, zády k zrcadlu, a je stejně jako on mlčenlivě prezíravý k oživlým předmětům, které jsou součástí Michalova fantazijního světa [...].“²³⁷ Můžeme se domnívat, že Michalova fantazie potřebovala vyvolat přítomnost negativního elementu v domácnosti během otcovy nepřítomnosti.

---

²³³ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 13.

²³⁴ Tamtéž, s. 15.

²³⁵ VŠETIČKA František. *Kompozice Fuksova románu Variace pro temnou strunu*. Česká literatura. 1972, roč. 20, č. 1, s. 69.

²³⁶ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006, s. 30.

²³⁷ Tamtéž, s. 33.

2.8.1.2 Podobnost s Ginim

Nelze si nevšimnout podobnosti tohoto muže s Ginim, a to konkrétně ve scéně, kdy Gini rezolutně odmítá konzumaci topinek s česnekem, jelikož česnek nesnáší. Neznámý se představy česneku rovněž děsí. Zdá se, že si Michal do postavy neznámého návštěvníka vsugeroval záporné vlastnosti, kterých si všiml na lidech okolo sebe.

2.8.1.3 Podobnost s Hronem

Můžeme vyzorovat i možnou spojitost tohoto neznámého muže s domovníkem Hronem. Růženka říká, že Hron se jí dívá na krk, stejně jako to dělal cizí návštěvník. „U něj to má zřejmě sexuální podtext, který nezralý Michal zaměnil za upíří touhu po krvi.“²³⁸ Hron navíc rovněž často vycěňuje chrup.

2.8.1.4 Podobnost s nacistickým důstojníkem

Právě muž s lebkou na uniformě připomíná nejděsivější variaci neznámého návštěvníka z první kapitoly. Má rovněž načervenalé oči, je bledý, má dva větší špičáky. Michal sám přiznává, že mu připomíná některou z návštěv: byl „hrubý a surový. Tvrdý a chladný.“²³⁹

2.8.2 Tajemný muž – umělec

Ve čtrnácté kapitole, která je variací na kapitolu první, se v bytě objevuje cizí, kostnatý muž, který nejspíše přišel se strýcem Vojtou. Muž připomíná chlapci umělce svými dlouhými vlasy a frakem. Tentokrát se již nejedná o projev Michalovy fantazie, jak tomu bylo u předchozího neznámého muže. Stejně jako první imaginární také tento muž popíjí alkohol ze sklenice, v níž má citrón, a kouří. Společným znakem s prvním neznámým mužem je to, že i tento muž vycení chrup, olízne se a sleduje šíji Michalovy matky.

Když na něj muž promluví, domnívá se Michal, že mu jeho hlas připadá velmi známý, avšak pak dodá, že se může mýlit. Chlapce překvapí, že muž požádá o svícen a ví, kde se nachází jako by to v bytě dobře znal. Muž si zpívá nějakou píseň a Michala napadá, že to může být nějaký dirigent. Je tedy možné, že se jedná

---

²³⁸ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006, s. 35.

²³⁹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 346.

o dirigenta Jacobsona, se kterým se chlapec setkal už v desáté kapitole. Indicií pro toto tvrzení může být fakt, že obě postavy mají dlouhé vlasy a jsou si svým vzezřením velice podobné. Může se však zároveň jednat o cílenou autorskou mystifikaci²⁴⁰. Později je řečeno, že si chlapec zaměňuje jednu postavu za druhou.

2.8.3 Tajemný muž – neznámý

Ve dvacáté kapitole se opět po variačním způsobu objevuje strýček Vojta s cizím mužem. Michal si jej nestačí pořádně prohlédnout, není si jistý jeho totožností. Skutečnou totožnost tohoto muže lze nejspíše jen hádat, jelikož není poskytnut dostatek indicií pro identifikaci této postavy. S největší pravděpodobností je muž společně s Vojtou na návštěvě v bytě i druhý den. Stejně jako předchozí návštěvníci je také i tento muž bledý, popíjí a kouří.

2.8.4 Muž s beraními vlasy

Tento muž se objevuje ve scénách odehrávajících se na vesnici. Ve scéně na nádraží ve druhé kapitole si Michal na perónu povšimne muže s beraními vlasy držícího globus. „Jeho tvář byla bezvýrazná a nejasná, jakoby zastřená mlhou, takže jsem ji vlastně téměř neviděl, pod paží svíral nějakou modrožlutou kouli a rozhlížel se, jako by mu patřil svět.“²⁴¹ Vzápětí si Michal povšimne, že muž drží promáčklý globus. Předcházející výpověď o vlastnictví světa se pak může jevit jako ironická poznámka.

Po příjezdu ke stavení se Michal setká s velice podobným mužem, žebrákem. Rysy jeho obličejů jsou najednou jasnější než předtím a s předchozím mužem jej spojují „beraní vlasy“. Můžeme se domnívat, že Fuks touto mystifikační strategií zahalování postavy chtěl svést čtenářskou pozornost do slepé uličky. Promáčklý globus může značit, že jej muž mohl pouze někde nalézt. Proto se domníváme, že tyto dvě, na první pohled samostatné postavy můžeme spojit v postavu jednu. Tento muž s beraními vlasy se pak objevuje i v dalších kapitolách, pohybuje se za chlapcem a jeho rodinou jako stín, avšak jeho role není nijak výrazná.

---

²⁴⁰ Mystifikace je záměrné využití uměleckých prostředků k oklamání čtenáře. Důvodem pro užití mystifikace je upoutání pozornosti či umocnění společenského vlivu díla.

²⁴¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 21.

2.9 Otec

Otec je pro Michala, ale i ostatní obyvatele domácnosti symbolem strachu. Michal si téměř okamžitě poté, když zjistí, že otec odjíždí na deset dní pryč, oddychne. „Růženka a Gini, ač spolu příliš nemluví, se shodovali na tom, že se ho děsí.“²⁴² Otec se prochází po bytě „s přivřeným zrakem“ a z konverzace mezi Růženkou a Michalem vyplývá, že otec svým chladným vzezřením neděsí jen ty dva, ale všechny lidi okolo sebe. Postava otce se zde „prezentuje jako autorita vydávající nařízení, kterým se musí podřídit bez výhrad matka, syn, celá domácnost. Od něho se směrem k Michalovi šíří i atmosféra záhady a tajemnosti, spojená s jeho častými výjezdy do země ‚hnědého pekla‘ [...]“²⁴³ Otec nechává sundávat obrazy bývalých mocnářů rakouské monarchie, kterými pohrdá a jež nesnáší. Michal jej skrze babiččiny promluvy označuje za ďábla.

2.9.1 Vztah otce k Michalovi

Je zřejmé, že otcův vztah k Michalovi není pro dospívajícího chlapce vyhovující. Otec se chlapci příliš nevěnuje a netuší, jaké jsou chlapcovy zájmy či jak plní své povinnosti ve škole. „[...] copak mohl vidět, jak se učím, nebo slyšet mě, i kdybych se o gymnasiu uvykládal? Vždyť byl skoro pořád pryč, a byl-li právě doma, tedy v pracovně, kam se za ním [...] nesmí, do mého pokojíku nikdy nevstročil a nepromluvil se mnou slovo.“²⁴⁴ Namísto otcovské lásky získává Michal drsnou výchovu, kterou se jej otec snaží zocelit. Michal jej nesnáší, nerozumí si s ním, ale zásluhou otcovy práce považuje svou rodinu za lepší. Michalova duše se ocitá na rozhraní, svého otce má svým způsobem rád, ale zároveň jej nesnáší. Stejně pocity chová vůči jejich bytu: „[...] máme velký krásný byt s krásným mrtvým tichem [...]“²⁴⁵

Vzájemný vztah dosáhne pomyslného dna během návštěvy továrny otcova bratra Vojty. Ten se s chlapcem snaží rozmlouvat, avšak Michal odmítá v otcově přítomnosti s kýmkoliv a jakkoliv hovořit. Chová se k otci drze a pouze mu odsekává. Jeho revolta vůči otci se projevuje porušováním pravidel, jež mu otec

---

²⁴² FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 10.

²⁴³ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 397.

²⁴⁴ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 121.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 198.

stanovil: popíjí alkohol, potají vejde do jeho pracovny, omlouvá mu a krade jeho cigarety.

Během jedné večere se však otec na chlapce začne dívat přívětivě, což Michala mate. Nerozumí změně otcova chování. Jak Michal, tak Růženka jsou zaskočení jeho vystupováním a vlídností. Po jejich vzájemné konfrontaci dává otec chlapci laso. Lasem byly zabity oběti, jež chlapec viděl v otcově knize s policejními případy vražd. „Tento akt již nemusí být vykládán jednoznačně pozitivně jako otcovo uznání Michalovy dospělosti, splnění jeho snu a rovněž jako happyend jejich konfliktního vztahu, ale rovněž jako předzvěst brutálního násilí, jehož obětí se syn mohl stát.“²⁴⁶

2.9.2 Konfrontace Michala s otcem

Otec si je vědom toho, že jejich vztah není ideální, a proto Michalovi za dobré známky na vysvědčení slíbí výlet do Vídně. Avšak kvůli politické situaci z výletu sejde. Chlapec toto vysvětlení otci nevěří: „Změny ve vládě a armádě, napadlo mně, ve vládě a v armádě... takovéhle zvraty se nemohou stát nikde jinde na světě, jen u nás. Na takovéhle zvraty u nás jsem přece už zvyklý.“²⁴⁷ Chlapec cítí, jako by v něm došlo k brnknutí temné struny. Z textu je zřejmé, že mezi nimi poté došlo k hádce, jež skončila políčkem, který chlapci vyrazil zub: „[...] pod rtem a na bradě jsem měl zaschlou krev...“²⁴⁸ Právě odpor vůči tvrdé rodičovské výchově a zákazům způsobuje v chlapci rostoucí hněv. Zároveň to značí počátek konce jeho dětství.

V Michalovi se probudí odpor vůči otcovým výhrůžkám o polepšovně. Otec ví o všem, co chlapec dělal, o pití alkoholu, kouření, slídění a vynechávání hodin klavíru. „Nevím, co jsem říkal. [...] Víím jen, že jsem zaťal pěst, kopl do skříně, tresoru, knihovny, koberce, a že jsem byl rozhodnut se bránit, kdyby po mně skočil.“²⁴⁹ Po této finální konfrontaci však otec přijímá veškeré synovy výtky vůči němu. Otec takto uzná, že chlapec již dospěl a je schopen jednat sám za sebe. „Michal zareaguje tak, jak si otec přeje a jakým ho chce mít. Konečně bere svého syna na vědomí, dojde mezi nimi k usmíření, k vyčištění vztahu. Michal je

---

²⁴⁶ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 55.

²⁴⁷ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 137.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 138.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 329.

závěrečným rozhovorem s otcem vtažen do světa dospělých.²⁵⁰ Otec si je vědom chlapcovy soběstačnosti a odolnosti vůči světu.

2.9.3 Otcova pracovna

Pracovna Michalova otce je místem tajemství a záhady. Chlapec pořádně ani netuší, jak tato pracovna vypadá. Její temný, černý nábytek, zatažené žaluzie společně s červeným kobercem utvářejí dojem záhadnosti. Tato ponurost je spojena s majitelem pokoje, který je pro Michala rovněž záhadou. Děs dotváří otcovy pracovní dokumenty, mezi kterými chlapec najde fotky mrtvých těl. Právě neustálá přítomnost smrti mohla způsobit, že je chování Michalova otce tak chladné.

To, že prostor pracovny je odrazem otcovy duše, signalizuje i fotografie malého chlapce vedle kalendáře. Můžeme se domnívat, že na této fotografii je vyobrazen právě Michal za svých dětských let. Svědčil by o tom rozhovor Růženky a Michala nad touto fotografií: „[...] Tohle je hezká fotka,“ ukázala na obrázek malého hochy vedle kalendáře, „vypadá jako anděl. Ten jistě poslouchá, dobře se učí a nepije kořalku!“ „Bodejt’ by pil,“ pohlédl jsem na obrázek vedle kalendáře, „vždyť je to ještě dítě. Vždyť ještě ani nechodí do školy.“²⁵¹ Rozpor je jednoznačný, Michal s Růženkou popíjejí kořalku a chlapec v pubertálním věku otcí odmlouvá. To, že otec má fotku svého syna na stole, symbolizuje jeho otcovskou lásku k němu, ačkoliv ji není schopen řádně vyjádřit.

---

²⁵⁰ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 401.

²⁵¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 224–225.

2.10 Matka

Matka se snaží chlapce sama vyučovat a nechce, aby navštěvoval školu s ostatními chlapci stejného věku. Působí to, jako by se snažila svého syna chránit před nástrahami vnějšího světa, je si totiž evidentně vědoma jeho přecitlivělosti. Nechce jej ani pustit hrát si s chlapci na vsi, kde je rodina na letních prázdninách. „Ale vždyť máš přece tolik pohádek, čti si. Tohle snad leda až trochu povyrosteš.“²⁵² Michal se jí není schopen s ničím svěřit. Ona pro něj má pochopení, chrání ho a hýčká jej. Má strach o budoucnost svého dítěte, čehož si můžeme povšimnout ve scéně s anšlusem Rakouska: „[...] a matka řekla, abych šel k jejímu křeslu. A když jsem přistoupil, trochu mě obejmula a ruka se jí chvěla skoro jako celé mé tělo.“²⁵³ Když je převrat oznámen v rádiu, vstane chlapcova matka z křesla, políbí jej a pak dodá: „Je konec.“²⁵⁴

2.11 Hron

Hron je domovníkem v domě, v němž žije Michalova rodina, a je Michalovu otci velice nápomocen. Svým vzezřením působí děsivým dojmem: „Byl to silný člověk s nízkým čelem, hustým obočím, mohutnou šíjí a obrovskými svalnatými rukama s černými chlupy na zápěstí [...]“²⁵⁵ Stejně tak jeho jméno navozuje asociací se slovem „hrom,“ jež je spojeno s negativními konotacemi. I jeho promluvy naznačují Hronovu pohnutou, temnou minulost, jež je spojena s povoláním kata: „Měl jsem jednou na provaze blouznivýho,‘ vycenil správce chrup, ‚byl to bejvalej topič od Panen, ať ho Matka boží spasí [...]“ Jeho katovské povolání je Michalem nadhozeno hned ve čtvrté kapitole románu: „Byl to silný, svalnatý člověk a já si teď všiml, že nějak divně vypadá. Jako by měl jakousi červenou špičatou čepici, [...] něco jako kápí, a na těle nějaký šat, něco jako trikot [...]“²⁵⁶ Babička z obrazu o něm mluví jako o „žoldnéři,“ což by mohlo vypovídat o jeho poslušnosti vůči Michalovu otci, jemuž neustále pomáhá.

---

²⁵² FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 25.

²⁵³ Tamtéž, s. 164.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 165.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 46.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 47.

2.11.1 Motiv poprav

Popravy jsou s Hronem spojovány nejen v Michalových představách, v nichž vidí katovské pomůcky a oblečení, ale také v Růženčiných a otcových promluvách. Tento černý humor se projevuje například ve čtvrté kapitole, kdy se propojuje poprava oběšením a svazování starých obrazů. Růženka říká: „U francouzského dvora si potrpěli na houpání [...]“²⁵⁷ Otec pak posílá bývalého kata Hrona pro sekeru a provaz. Během první návštěvy v Hronově bytě si Michal všimne provazů, sekery, kápě a špičaté červené čepice a to jej vyděsí.

2.11.2 První návštěva

Michala s Růženkou pošle otec k Hronům do přízemí na návštěvu. Během ní jim Hron vypráví děsivou policejní historku o ukradeném dítěti, správcová vynese z pokoje špalek. Chlapec si všimne pohybu v Hronově bytě, když zhasne světlo v kuchyni, slyší chrastění a kroky, jež jdou směrem k bytu Michalovy rodiny. Hron mu však řekne, že se mu to jen zdálo. Čtenář si nemůže být jistý, zda se to chlapci pouze zdálo či nikoliv, jelikož jeho představivost mu neumožňuje vidět svět, jaký ve skutečnosti je.

Avšak je nutné si povšimnout Hronova podivného chování, signálů, které vydává tajemnému hostu, jenž se u nich pravděpodobně skrývá. Mává rukou směrem k pokoji, kam správcová odnesla špalek, aniž by k tomu měl sebemenší důvod. Poté si jakoby odplivne, „jen to však naznačil“²⁵⁸ dodává Michal. Poté se kroky neznámého hosta, o němž Hron říká, že je to paní Kocourková z protějšího domu, vydají směrem k východu a jsou následovány Michalovým otcem. Lze se domnívat, že chlapcův otec měl domluvenu nějakou tajnou schůzku, o níž neměli Michal ani Růženka vědět.

2.11.3 Druhá návštěva

Druhá návštěva Michala a Růženky u Hronů se podobá návštěvě první. Opět je nalito šípkové víno, Hron vykládá podivnou kriminální historku a Hronová odnáší špalek do pokoje. Signálem, že návštěva má opět za úkol odvést pozornost návštěvníků od otcovy činnosti v bytě, je Hronův telefonní rozhovor, o kterém

---

²⁵⁷ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 48.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 69.

Michal říká, že „někoho poslouchal, bylo jasné koho“.²⁵⁹ Můžeme se domnívat, že chlapec tím myslel právě svého otce, jelikož během předchozí návštěvy je řečeno, že tento telefon vede do jejich bytu.

Hronův příběh nápadně připomíná scénu, kdy Růženka a Michal prohledávali pracovnu jeho otce. Lze se domnívat, že otec jejich slídění odhalil a Hron je má vyprávěním vyděsit. Navíc odkazuje k nedostatku rodičovské lásky, již Michal potřebuje: „Ten jeho adoptovanéj syn zatím rostl jako z vody, soukromník mu držel chůvu, dal mu všechno, měl ho asi rád, ale moc se s ním nemazlil.“²⁶⁰ Když Hron na chvíli opustí místnost, jsou z chodby slyšet „kroky, šlapání, šoupání, tahání“,²⁶¹ můžeme si myslet, že pomáhal chlapcovu otci se skrýváním židovského uprchlíka. Chlapec se totiž domnívá, že v bytě je kromě něj a Růženky ještě někdo.

2.12 Růženka

Služebná Růženka je jedinou skutečnou osobu, se kterou si může Michal promluvit. Její chování mu připadá iracionální a podivné, její neustálá vyděšenost a roztěkanost je mu k smíchu. Je pověřivá, věří v sílu a moc věštkyně a chce se k ní vydat. O chod domácnosti se téměř vůbec nestará. Když říká, že jde nakoupit, koupí sáček pepře a poté si hledí svého cíle, skutečnou záminkou nákupu byla návštěva vědmy.

S její pověřivostí souvisí i malá figurka černobílé opice, kterou získala od Kocourkové, o níž chlapci řekne, že je to talisman. V souvislosti s touto opicí si u Růženky můžeme povšimnout znatelného vnitřního rozporu a zmatečnosti. Michal talisman dá spolužákovi, Růženka jej chce získat zpět se slovy, že si ji od Kocourkové pouze vypůjčila. Avšak po chvíli mu řekne, že opice nemá žádnou cenu, protože je to pouze reklamní předmět. Celý tento dialog mezi nimi nabývá absurdních rozměrů a právě takové momenty postavu Růženky vyobrazují jako zmatenou ženu.

Podobně mystifikuje Růženka svými promluvami Michala, například když mu po cestě od vědmy líčí, co vše zjistila a co se dověděla: „Ta věštkyně je skvělá.

---

²⁵⁹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 256.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 261.

²⁶¹ Tamtéž, s. 261.

Dostanu zprávu a budu dlouho živa.²⁶² Avšak vzápětí svou výpověď neguje: „,Tak to přece byla ta čarodějnice, a ne ta věštkyně,‘ vyhrkl jsem, ,ta co bydlí v tom děsném starém domě o tři domy dál, anebo by to pak musela být opravdu jedna a táž osoba...‘ ale zavrtěla hlavou. ,Kdepak,‘ řekla, ,to jsou dvě. Byla jsem u věštkyně. Ta čarodějnice přece bydlí o tři domy dál. Od té se člověk aspoň něco dozví...“²⁶³ Nemůžeme si být jistí ani jednou její výpovědí, jelikož nás autor takto záměrně mystifikoval.

---

²⁶² FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 150.

²⁶³ Tamtéž, s. 150.

2.13 Jacobson

Artur Jacobson je německý Žid, který pracuje jako dirigent pro českou filharmonii. Chlapec se s ním setkává dvakrát v parku, obě setkání jsou si vzájemně velice podobná, jsou sobě vzájemnou variací. „Postava dirigenta, zprvu tajemně zapojená do Michalova života, se [...] po od odhalení inkognita jeví jako ‚deus ex machina‘, zejména pro pohádkovou sladkost, s níž prorokuje svět andělů s harfami.“²⁶⁴ Můžeme se domnívat, že právě on je jednou z tajných návštěv v kanceláři Michalova otce, jelikož, jak se ukazuje později, právě chlapcův otec pomohl Jacobsonovi emigrovat. „Tato postava je protiváhou otce, má roli skutečného vychovatele a zasvětitel do života.“²⁶⁵

2.13.1 První setkání

S Jacobsonem se Michal poprvé setká v desáté kapitole. Tento neznámý muž si vedle něj sedne na lavičku a začne se s ním bavit. Působí vznešeným, klidným a příjemným dojmem, je elegantně oblečen a upraven. Velice dobře zná klasickou hudbu, kterou v parku oba slyší.

Chlapci vypráví podivný příběh, který až příliš připomíná situaci v Michalově domově. Můžeme se tedy domnívat, že muž je seznámen se situací v chlapcově rodině. Jedná se o rozhovor muže a ženy, jež diskutují o někom třetím a o jeho přecitlivělosti, kterou muž považuje za kletbu a jež se dá vytlouct z hlavy policejní metodou. Michala při poslechu zaplavuje horko, uvědomuje si spojitost vyprávěného příběhu se svým životem. Je schopen se s ním přímo ztotožnit, avšak nerozumí tomu, proč mu muž tento příběh sděluje.

Z mužova hlasu je cítit „slabý cizí přízvuk.“ Je naznačeno, že právě Michalův otec u sebe v domě skrývá židovského utečence z nacistického Německa, a právě cizím přízvukem se odkazuje k totožnosti tohoto cizího muže. V ruce navíc drží smuteční oznámení. Může to být parte jeho rodičů, jež byli odvečeni do vězení, nebo parte odkazující na konec jeho svobodného života v Německu, potažmo brzký konec svobody židovského národa.

---

²⁶⁴ JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. Literární noviny, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

²⁶⁵ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba. Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse*. Česká literatura, 1980, roč. 28, č. 4, s. 401.

2.13.2 Druhé setkání

Když se Michal setká s Jacobsonem podruhé, uběhne mezitím jeden a půl roku. Jejich setkání probíhá téměř totožně. Muž se neustále nervózně ohlíží kolem sebe, jako by jej sledovali dva policisté, kteří kolem procházejí. Michal pozná, že se jedná o slavného dirigenta, který brzy emigruje z republiky, nad níž se stahují mračna.

Jacobson tentokrát navazuje na své vyprávění o rodině, snaží se chlapce navíc psychicky podpořit a ukázat mu světlou stránku světa. Jacobsona můžeme považovat za posla naděje, kterou chlapci sám dává a po které on sám touží. „Jednou pominou vězení a pominou dozorci a zvěř, která lidem brání, aby žili svůj život, vzali jej do vlastních rukou a neztratili, a od té chvíle budou světem znít jen harfy.“²⁶⁶

---

²⁶⁶ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 308.

3 Obraz Martina Blaskowitze

Novela *Obraz Martina Blaskowitze* byla vydána roku 1980 a byla v pořadí čtrnáctou prózou Ladislava Fukse. Mělo se jednat o tematický návrat k vyobrazování druhé světové války, čili k tématu, které Fukse jako spisovatele proslavilo. Vyprávění je rozděleno do dvou rovin, roviny poválečné a válečné. Děj doby poválečné se odehrává během jedné červnové soboty osm let po válce. Vypravěč Michal si pozve na svou chatu spisovatele brakové literatury Daniela Potockého za záminkou, že mu dá námět na novelu zasazenou do doby druhé světové války. Motivace Michalova pozvání je však zcela jiná, chce se pomstít Potockému za jeho kolaboraci s nacisty. Celé vyprávění je čtenáři prezentováno s časovým odstupem spousty let, což je sděleno až na samotném konci textu. Zajímavostí je, že „Fuks poprvé zde Michalovými ústy vyslovuje hlavní principy a zásady své tvůrčí metody“.²⁶⁷ Lze tak snadno vysledovat, jak autor při tvorbě této prózy pracoval, když nechal čtenáře nahlédnout do své „spisovatelské kuchyně“.

Ladislav Fuks otevřeně přiznal, že se jedná o příběh se silným autobiografickým základem: „Tento román, či spíše novelu [...] jsem psal srdcem. Líčí příhody z německé okupace od roku 1939 a končí otřesnou drážďanskou tragédií z února 1945 [...]. Příběh vychází z přátelství mého a mých dvou českých kamarádů se dvěma hochy z jedné pražské solidní rodiny německé, s Romualdem [...] a jeho bratrem Martinem.“²⁶⁸ Avšak na tuto novelu se nemůžeme dívat pouze jako na příběh několika přátel. Její vyznění má silný etický podtext, který je spojen právě s postavou kolaboranta Potockého: „Mezi vypravěčem a jeho posluchačem, oním zrádcem a kolaborantem, se postupně odvíjí spor o základní lidské hodnoty, o etické a morální aspekty životního postoje, jemuž dává každý člověk konkrétní obsah svými činy.“²⁶⁹

Za zcela legitimní považujeme názor Erika Gilka, že novela může skrývat ještě jinou vrstvu autobiografičnosti, jež obsahuje příběh z Fuksova mládí. „Při znalosti Fuksovy životní situace na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se

---

²⁶⁷ KOŠNAROVÁ, Veronika. *Návrat poněkud rozpačitý*. Tvar, 2005, roč. 16, č. 9, s. 20.

²⁶⁸ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 406.

²⁶⁹ PÍŠA, Vladimír. *O morálních souvislostech psychiky. Nad novým vydáním prózy L. Fukse Obraz Martina Blaskowitze*. *Rudé právo* 65, 1985, č. 217, 14. 9., s. 5.

můžeme oprávněně tázat, nejde-li o zašifrovanou sebereflexi. Prostřednictvím Potockého jednání za protektorátu mohl prozaik vyslovit pocit vlastního selhání spočívajícího v kolaboraci s normalizačním režimem a kariérismu, jichž si musel být vědom.²⁷⁰

Při analýze *Obrazu Martina Blaskowitze* se budeme zabývat postavami, motivy a signály, jež jsou důležité pro výstavbu díla.

---

²⁷⁰ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 205.

3.1 Daniel Potocký

Postava Daniela Potockého je již od samého začátku novely považována vypravěčem za krajně hloupou. Michal jím pohrdá a své pohrdání rozhodně neskrývá: „Daniel Potocký neměl nic společného s polským hraběcím rodem Potockých. Navzdor svému krásnému a šlechtnému jménu to byl lump.“²⁷¹ Svým vzezřením na sebe Potocký upoutává pozornost, přijede oblečen v tričku, jež dle vypravěčových slov nebylo k sehnání, a na očích má brýle jako filmový režisér. Jeho chování se v průběhu Michalova vyprávění mění z žoviálního a veselého na skleslé, zamlklé a mlčenlivé.

Michal jej neustále označuje za lotra a později dokonce za debila. Pokaždé, když se Potocký nějakým způsobem ušklibne, udělá se z něj Michalovi zle: „„Prostor?“ povytáhl obočí a zašklebil se, jak činil, když byl potěšen, ale snad i příjemně udiven [...] a já se teď musil trochu zapřít, neboť mi opět bylo jaksi špatně. Z něho, z lotra, ale nedal jsem to na sobě znát.“²⁷² Avšak nic z toho Potockému nesdělí, vše si jen představuje, jelikož si uvědomuje, že by to bylo zbytečné. Daniel námět na novelu odmítá, jelikož přiznává, že není dobrým autorem. Navíc si „uvědomuje svůj chudý vnitřní život, život bez přátel, bez skutečného citu“.²⁷³

3.1.1 Kolaborantství

Je naznačeno, že Potocký se musel něčím provinit za druhé světové války. Avšak Daniel na sobě nenechává vůbec nic znát. Ukáže se, že host byl nejspíše ve spojení s Němci, jelikož Michal ve svých úvahách prozrazuje, že den invaze oba dva neprožívali stejně a že spisovatelovy vyhlídky byly rozhodně lepší. Dodává pak, že Potocký se němčinu nikdy nenaučil, že určitě vždy potřeboval překladatele.

Během vyprávění příběhu Potocký znejistí, a to v momentě, kdy se mu Michal zmíní o tom, jak z jejich kamarádské skupinky odešel Prokop, který byl později popraven za sabotáž. Daniel se během pauzy, která po tomto odhalení následuje, zeptá, zda si smí umýt ruce. Toto umývání rukou může značit, že se

---

²⁷¹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 8.

²⁷² Tamtéž, s. 30.

²⁷³ PÍŠA, Vladimír. *O morálních souvislostech psychiky. Nad novým vydáním prózy L. Fukse Obraz Martina Blaskowitze*. *Rudé právo* 65, 1985, č. 217, 14. 9., s. 5.

Potocký cítí pošpiněn svou vlastní vinou, že má na rukou krev, o níž se marně domnívá, že ji může smýt. Je zřejmé, že změna jeho chování souvisí s jeho svědomím. Uvědomuje si, že byl součástí zla, které bylo pácháno na jeho spoluobčanech, a to pouze z kariérních důvodů. Michal však jeho zamlklosti a skleslosti nerozumí. „Chtě nechtě jsem musil mít dojem, že Potocký je závěrem dojat proto, že v něm vyvolal nějaké vlastní mučivé vzpomínky a zážitky.“²⁷⁴ V samotném závěru je odhaleno, že Potocký je pouhým kariéristou, který otiskoval články vyzdvihující německou říši a její nacistické zločiny a který způsobil, že spousta lidí přišla o práci či byla popravena.

3.1.2 Autorské schopnosti

Je zřejmé, že Potocký je povrchní člověk, jenž nemá zájem o velké umění; je autorem milostných románek. Přitahuje jej kýč, což Michal ví, a snaží se tak nalákat jeho pozornost na obraz obnažené ženy, jelikož si je vědom, že si Potockého tímto způsobem získá na svou stranu. Zároveň lze jeho povrchnost vysledovat jak v jeho románech, tak v jeho mluvě. Nejprve řekne, že se nebe mračí, a poté dodá, že nejspíše přijde bouřka. Jeho umělecké nadání je rovněž, dle Michala, pochybné: „Avšak už pouhý dialog partnerů při seznámení stupňovat nedokázal. Ke konci ti dva říkali něco, co s pomocí boží mohli tlachat na začátku. [...] Bylo to především hloupé a plytké, všechno to stálo na hlavě [...]“²⁷⁵ Můžeme se domnívat, že host odhalil Michalovu hru po výroku: „Nemůže být dobrý autor, kdo nemá cit pro podobné nuance či je dokonce vůbec neobjeví [...]“²⁷⁶ Potocký se přiznává, že ví o své autorské nedokonalosti. Jeho neuměleckosti se Michal vysmívá tím, že mu nabídne kostru příběhu pro jeho novou knihu, ale za podmínky, že si Potocký domyslí věrohodné dialogy a psychologii postav. Michal si je totiž vědom, že Daniel nikdy nebude schopen příběh zpracovat.

---

²⁷⁴ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 123.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 13–14.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 104.

3.2 Michal

Vypravěčem příběhu je Michal, jenž se objevil v předchozích dvou autorových prózách. Nyní je ovšem dospělý, zbaven své dětské přecitlivělosti. Lze si všimnout jeho smyslu pro detail. Zná přesné množství jednotlivých lahví alkoholu, přesně popíše zbraň a stejně systematicky postupuje, když záměrně převezé z Prahy obraz, na němž je vyobrazen jeho přítel z dětství. Všechny tyto skutečnosti jsou součástí jednoho důkladně promyšleného záměru. Michal si svého hosta během pauz ve vyprávění vždy pečlivě prohlíží a zkoumá každický detail, který by naznačoval Potockého možné provinění: „V obou těch momentech jsem sledoval jeho tvář, čelo i oči velmi pozorně, aniž jsem přímo na něho hleděl, byl to hlupák, který to nepoznal, avšak slyšel dobře a nehnul ani brvou.“²⁷⁷ Navíc si lze všimnout, že Michal Potockému vykává, snaží si od něj držet odstup, zatímco Potocký Michalovi tyká, čímž se s ním snaží navázat přátelský kontakt. Michal nakonec nad svým hostem nevynese žádné soudy, kvůli kterým celé představení nachystal: „Michal tedy v závěru prochází proměnou, která rozhodně nebyla součástí jeho hereckých etud. Uvědomuje si, že vykonat spravedlivý soud nad druhým není v lidských silách, ač jsme jakkoliv přesvědčeni o své pravdě, kterou mylně považujeme za objektivní.“²⁷⁸

Je evidentní, že Michal si dává pozor, aby vše šlo podle plánu a nemuselo dojít k jakékoli improvizaci. Lze si toho povšimnout například ve scéně, kdy se chystá odejít do prvního patra pro další láhev vína, ale nechce, aby Potocký objevil skrytou pistoli: „Předstíral jsem, že na stole dělám více místa, a ten starý jízdni řád a obálky, které se tam válely, jsem vzal a položil na těch pár popsaných stránek, které skrývaly pistoli. [...] Jednu obálku jsem položil na jízdni řád tak, aby se dotýkala rohem dvou jeho jistých písmen na deskách.“²⁷⁹ Vše, co si naplánoval, musí být splněno do posledního detailu bez jakéhokoliv zádrhelu. Dokazuje to i fakt, že protagonista má přesně vymyšleny dokonce i možnosti Potockého útěku z chaty.

3.2.1 Michalovo vyprávění

Vyprávění příběhu se nese v pomalém tempu, Michal záměrně oddaluje odhalování jednotlivých informací. Zároveň je Michalovo vypravování konstruováno

---

²⁷⁷ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitzze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 33.

²⁷⁸ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 204

²⁷⁹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitzze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 34.

tak, aby si tohoto napětí byl vědom i sám jeho fikční adresát. Ačkoliv bylo Michalovou záminkou k pozvání Potockého darování námětu k příběhu, ve skutečnosti mu jej předat nehodlá. Proto, aby nevzbudil pozornost, říká svému posluchači, jak strukturovat příběh, které části zmínit až nakonec, a radí mu, jak příběh gradovat.

Stejně tak představuje příběh pro Michala jakousi terapii, kdy se vyrovnává se ztrátou přítele. Proto Potockému nesděljuje všechny detaily, které zná pouze čtenář. Stejně tak Michala zraňují vzpomínky na tehdejší události i po tolika letech. Cílem vyprávění není vyložit posluchači pouze příběh několika přátel, aby poukázal, jak válečné běsnění působilo na obou stranách fronty. Příběh je rovněž záminkou pro to, aby Potockému vyložil ubohost jeho existence: „Zpytování svědomí Potockého podal Michal jako velkolepé divadelní představení, jehož každý akt je promyšlen do posledního detailu.“²⁸⁰

Se stejnou pozorností pro detail, s jakou si naplánoval celý večer, si Michal plánuje i své vyprávění. Když se dostane ke zlomovému datu 15. března 1939, kdy došlo k obsazení Československa nacisty, uvědomuje si, že si musí ovládat své emoce, nechce totiž před Potockým prozradit pointu svého vypravování. Při popisu událostí tehdejšího dne je proto velice obezřetný. Mluví „klidně, nevzrušivě a [...] skoro až unaveně, jako [by] mluvil o obouvání bot nebo o jeho autu [...]“²⁸¹

V určité části vyprávění Michal děj rekapituluje, což je znakem jeho systematickosti. Chce si takto utřídit, co všechno je potřeba Potockému sdělit, než odbije půlnoc. Michal sděluje Danielovi své nejnítěrnější pocity, čímž udržuje kontinuitu vyprávění a zároveň jeho věrohodnost, avšak z Michalových slov můžeme vycítit vnitřní rozpor: „Člověk může mít lehko pocit nevolnosti, zpovídá-li se debilovi či přednáší-li vepřům básně.“²⁸² Nejráději by mu svůj příběh nesděloval, ale cítí potřebu vykonat chystané zadostiučinění. Přeje si totiž, aby už mohl své vyprávění ukončit.

Při vyprávění příběhu Michal vždy ponechá Potockému pauzu, aby se jej mohl zeptat na doplňující informace, pochybuje o jeho schopnosti vnímání

---

²⁸⁰ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 201.

²⁸¹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 37.

²⁸² Tamtéž, s. 69.

a koncentrace. „Žádná taková cézura není přitom náhodná, vždy představuje součást Michalova záměru, podobně jako je tomu v případě přestávek při divadelní inscenaci.“²⁸³ Jeho pochybnosti o Potockého schopnostech ústí v ironické poznámky vypravěče: „[...] ale kolik nám tedy v tom čase bylo let, se nezeptal. Asi se mu to pro domýšlení manýrů a psychiky nezdálo významné.“²⁸⁴ Přestože Michal chce Potockému dát pouze kostru příběhu, říká mu spoustu nepotřebných detailů. Například o tom, na jaké představení šli s přáteli do Národního divadla, kdo byl hlavním pěvcem a kudy po představení šli. Je velice nepravděpodobné, že by si posluchač, jenž si nepíše poznámky, zapamatoval takové množství informací. Můžeme toto jednání považovat za Michalův záměr, jelikož si je vědom, že Potocký nebude nikdy schopen příběh zvěčnit na papír: „Avšak při jeho nedostatku rozumu a citu nikde není záruky, že něco vsutku pochopí a pozná, když bude lapat jen pouhou kostru, schéma...“²⁸⁵

3.2.1.1 Alkohol

Alkohol hraje v Michalově vyprávění výraznou roli. Již v samotném začátku novely si vypravěč pečlivě přichystá velké množství alkoholu: „Na chatě jsem pivo, sodovky a limonády neměl, jen ve studni obyčejnou vodu a pak deset lahví vína, dvě sedmičky řeckého koňaku, láhev whisky průměrné jakosti a vynikající banánový bols. Měl jsem ještě tři vodky, čtyři konzervy rajské šťávy a pepře mnoho.“²⁸⁶ Avšak poté dodává, že s Potockým budou pít pouze víno, jež návštěvník dobře snáší.

Již během druhé kapitoly musí Michal odejít pro třetí láhev, z čehož vyplývá, že hostitel se snaží navodit alespoň na první pohled příjemnou atmosféru, ačkoliv jeho vyprávění dokládá pravý opak. Avšak zároveň zvolí víno, na něž je Potocký zvyklý, nechce jej opít, jelikož pak by Potockého vína mohla být otupena alkoholem: „Daniel Potocký se nesměl opít. Musil mě vyslechnout až do konce v naprosté střízlivosti. Každý sebemenší útlum jeho vědomí alkoholem znamenal jeho vysmeknutí z trestu. Znamenal vyproštění.“²⁸⁷

---

²⁸³ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 201–202.

²⁸⁴ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 23.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 27.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 7–8.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 58.

3.2.2 Cit pro umění

Michal je na rozdíl od svého soka Potockého milovníkem vysokého umění. Je pyšný na svoje originální a unikátní obrazy, jeden od Jana Zrzavého a druhý od Saschi Schneidera. Více než tyto originály však Potockého zaujme reprodukce nahé Ženy na divanu. Stejně strategicky posadí Potockého do křesla přímo naproti kýčovitému obrazu Venuše, zatímco Michal sedí naproti děl uměleckých: „Diametrální odlišnost vypravěč ještě explikuje, když zmíní, že umístění obrazu bylo oběma příjemné.“²⁸⁸ O hostu pak Michal může konstatovat, že vždy „pohlédl na bídnou Venuši za mými zády“.²⁸⁹

Michal v duchu vytýká svému posluchači nedostatek citu pro umělecké hodnoty. Opovrhuje jeho neschopností ocenit skutečné umění: „Byl to dost vzácný barokní kousek, ano barokní mořská panna...“ a myslil jsem si: „Na tom nezáleží, že to byla podivná pravda, protože o námětech barokních sochařů nemá zdání [...]“.²⁹⁰

---

²⁸⁸ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 200.

²⁸⁹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 74.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 24.

3.3 Vražda

S pistolí souvisí i motiv vraždy, který se objevuje rovněž od samotného začátku novely. Až na konci celého vyprávění se ukáže, že všechny náznaky byly pouze jednou velkou mystifikací, jelikož zbraň, kterou Michal chtěl pro vykonání svého činu použít, je nefunkční, a že vlastně ani neměl v úmyslu Potockého zabít: „Zamýšlená vražda se ovšem nakonec ukáže jako mystifikace Potockého i čtenáře, skutečným cílem nebylo zabít, ale potrestat trestem zdaleka nejtěžším: naložit na Potockého břemeno svědomí, které si už nadále s sebou bude muset nést a na něž bude navždy sám.“²⁹¹

3.3.1 Pistole

Zbraň, kterou si vypravěč v první kapitole novely přichystá a ukryje, je zprvu symbolem násilí, ač latentního. Její přesný technický popis poukazuje na připravenost vypravěče k určitému, snadno očekávatelnému činu: „Byla to belgická pistole FN z roku 1935 pro náboje ráže 9 mm Parabellum s dvouřadovým zásobníkem na 14 nábojů, s bicím mechanismem kohoutkovým.“²⁹² Zbraň bývá jak prostředkem obrany, tak útoku. Ale již od počátku je zřejmé, že ji vypravěč Michal hodlá použít k útoku. Pistole je popisována jako hrozný nástroj, pozůstatek doby válečné: „Byla to pistole vojenská, mimořádně výkonná, byla však v jistém směru směšná, ale to se nepostřehlo, byla to pistole.“²⁹³ Zprvu není čtenáři zřejmé, proč je ona zbraň Michalem považována za směšnou, ale později se ukáže, že zbraň je mechanicky poškozená. „Zbraň má sice posloužit jako nástroj posledního soudu nad Potockým, avšak v přeneseném slova smyslu.“²⁹⁴

3.3.2 Vražedné úmysly

Veškeré náznaky Michalových myšlenek na vraždu jsou rozprostřeny napříč celým textem. Hned v první kapitole se čtenář dozvídá, že Michalova kamarádka Jana pracuje v Ústavu pro soudní pitvu a její manžel je prokurátor, který vykonává rozsudky nad vrahy. Můžeme tato slova chápat v tom smyslu, že se Michal na vraždu připravuje a ví, co jej čeká. Což ostatně dokazuje i jeho vnitřní monolog, ve kterém

---

²⁹¹ KOŠNAROVÁ, Veronika. *Návrat poněkud rozpačitý*. Tvar, 2005, roč. 16, č. 9, s. 20.

²⁹² FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 8.

²⁹³ Tamtéž, s. 8.

²⁹⁴ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 201.

do detailu popisuje, jak by při vyšetřování potenciální vraždy Daniela Potockého postupovala policie. Potockého popis nápadně připomíná policejní deskripci: „[...] pan Potocký je čtyřicátník, vdovec, bydlí v Libni v Roznovské ulici 12, měří 170 cm, postava střední, obličej oválný, vlasy má [...] středně plavé, obočí hnědé, oči tmavohnědé, nos v celku přímý.“²⁹⁵ Není náhodou, že jej takto popisuje právě plukovníku Nyklasovi, jenž pobývá v sousedící chatě. Je zřejmé, že autor chtěl čtenáře svést k slepému motivu vraždy. Scénáři vraždy napovídají i vypravěčova slova: „Nemohl jsem se s jejich přípravou [řízků] zdržovat, chtěl-li jsem s lotrem skončit do půlnoci.“²⁹⁶ Stejně tak dodává, že se jedná o poslední večeři Potockého. Proto mu Michal přichystá hojné pohoštění, čímž se snaží jeho smysly omámit.

Michalovy vražedné tendence podtrhávají i jeho myšlenky: „Ode dneška za pár let, ty lotře, bude kostra z tebe...“²⁹⁷ Vražedné motivy vystupují téměř v každém textovém úseku. Stejně tak tomu je ve chvíli, kdy Potockému líčí scénu z hvězdárny, kde vypráví o tajemstvích života: „Nazýváme je objektivní skutečností, která existuje nezávisle na našem vědomí, a tudíž, co my všechno ještě nevíme? Různá tajemství mezi nebem a zemí, jak se říká, mezi životem a smrtí, mezi smrtí a životem...“²⁹⁸

Když Michal vypráví o setkání s Martinem, který přemýšlel nad životem a smrtí, nad tím, že smrt může být snadná a milosrdná, ale i naopak, prozradí Michal Potockému i své myšlenky: „Může být smrt velice lehká, jsou-li splněny dvě podmínky. Že člověka nic nebolí a netuší, že zemře. Takovou smrt mají třeba oběti, které jsou náhle zastřeleny. Mohou být mezi nimi lidé, kteří si tak lehkou smrt ani nezaslouží a ti by pak měli být předtím trochu trápeni.“²⁹⁹ Takto odkazuje k situaci, ke které se schyluje již od počátku návštěvy. Můžeme tuto výpověď chápat jako předurčení toho, co se má brzy odehrát. Avšak jak již bylo řečeno, Fuks hraje se čtenářem mystifikační hru, jelikož Potocký nebude zastřelen, ale pouze mučen svým svědomím, což je Michalův skutečný cíl. Rozvádí své myšlenky dále „Kdo ví [...], zda pro lotra není bolestná smrt dobrodíním větším než smrt bezbolestná. Zda bolestnou smrtí nevykoupí svou duši z hříchů a snáze dojde spásy.“³⁰⁰ Michal takto

---

²⁹⁵ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 9.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 12.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 17.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 59.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 102.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 102–103.

odhaluje závoj svých úmyslů, předznamenává, že Potockého zastřelit vskutku nechce, avšak přeje si, aby trpěl.

Když Potockému v duchu popisuje všechny jeho hříchy, jichž se dopustil proti české společnosti během války, činí tak se stejnou detailní přesností, s jakou by během vyšetřování jeho smrti postupovala policie. Postupuje chladnou logikou a přemýšlí, jak by byl za svůj čin případně odsouzen, jak by upravil místo činu, aby policii napomohl a ona neztrácela čas.

3.4 Portrét mladého hocha

Na portrétu, jež Michal převezl z Prahy na chatu, je vyobrazen šestnáctiletý Martin Blaskowitz. Jeho tvář na obraze vypadá zděšeně, „tvář s očima a ústy tvoří nerozpojitelný celek“³⁰¹, a „hrůza v očích a u rtů tak strašná není“.³⁰² Michal si tento portrét modifikoval, odstříhl pozadí, které vyobrazovalo válečné hrůzy, jež si nechce připomínat. V průběhu novely se dozvíme, že Martinův bratr Romuald byl výborný kreslíř a fotograf, víme tedy, že právě on portrét nakreslil.

Obraz Michal prvně spatří během cesty do Německa, kde jej náhodou uvidí na výstavě věnované protiválečnému tématu. Martinův portrét mu připomíná Obraz Doriana Graye. Marek Jagielski k tomu: „Věčně krásný obraz mladého chlapce, o němž Fuks i Wilde [mluví] s takovou něhou, jako by byl namalovanou vzpomínkou. Nevinný a krásný Dorian Gray, který uvěřil v cynismus Lorda Harryeho, a Martin, jehož bratr bojoval za vítězství velkoněmecké říše a kterého by možná okolnosti přinutily bojovat za cizí ideály, oba zůstanou navždy krásní a navždy – mimo svět.“³⁰³

V samotném závěru k Michalovi obraz promlouvá, je odrazem jeho svědomí, jeho duše. Vyjadřuje tak svůj stesk a vlastní trápení, jež jej postihlo ztrátou blízkého přítele. „Oživení Martinova obrazu v samotném závěru má funkci nejen symbolickou, ale také katarzní. Michal poznává, že jeho dávné přátelství přetrvává v mravních kritériích, pro něž si nemůže osobovat právo vykonavatele osudu.“³⁰⁴

---

³⁰¹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 11.

³⁰² Tamtéž, s. 11.

³⁰³ JAGIELSKI, Marek. Paměť poznamenaných – o dějinách v románech Ladislava Fukse. *Obraz dějin v české a slovenské literatuře*. [online]. 2009 [cit. 2014-04-12].

Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2008/sbornik/7.pdf>

³⁰⁴ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 205.

Uvědomuje si, že msta, kterou chtěl vykonat na Potockém, byla nejspíš vlastně zbytečná, jelikož mu to přítele už nevrátí.

3.5 Michalův příběh

Michalův příběh se týká jeho samotného a jeho přátel z dětských let, Martina, Romualda, Jendy a Prokopa. Začátek příběhu je datován rokem 1938. Všem chlapcům bylo kromě dvacetiletého Romualda šestnáct let. Před zábořem Sudet byli všichni nejlepší kamarádi, ačkoliv Martin ani Romuald nechodili s ostatními do stejné školy. Právě zábor Sudet mezi přáteli vyvolá rozpor. Obzvláště v Prokopovi, který je na Romualda a Martina rozhněvaný, jelikož oba chlapci jsou německého původu. Hlavním tématem příběhu, jenž je vyprávěn, je přátelství, které neohrozila ani válka, ani původ dvou vypravěčových přátel.

3.5.1 Prokop

Michalův přítel Prokop je oprávněně rozhněvaný na své německé přátele za zabrání Sudet. Je zřejmé, že Michal situaci takto nechápe, spíše se staví na stranu německých přátel. Zřejmě proto Prokopa označuje za „chladného racionalistu“, ačkoliv rovněž on alespoň zprvu držel se svými přáteli. Chlapec však neskrývá svou nedůvěru vůči nim. Když na prázdninách u Koubkových všichni chlapci zkoumají, jak pan Koubek čistí svou brokovnici, Prokopa zaujme to, jak Romuald a Martin pozorně sledují mechanismus zbraně. Lze tak vysledovat, že se Prokop obává o svůj život a cítí se v nejisté okupační době ohrožen, přestože je obklopen svými přáteli. Na rozdíl od ostatních chlapců si plně uvědomuje německý původ obou bratří Blaskowitzových.

Prokop je Michalem popisován jako černá ovce skupiny, jež neustále brojí proti německým bratrům, avšak z jeho slov lze vycítit chlapecké popichování podtržené jeho malou důvěrou vůči nim: „Prokop se [...] pak trochu rozpovídal o historii sázavského kláštera [...]. Prokop to znal a my s Jendou věděli, kam míří. Sázavský klášter, to je kus historie české a od záboru Sudet [...] si Prokop málokdy dal ujít příležitost, aby něco podobného neprohodil.“³⁰⁵ Michal i po letech od těchto událostí stále označuje Prokopa za „chladného“.

---

³⁰⁵ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 54.

Svou důvěru v německé kamarády ztrácí téměř okamžitě ve chvíli, kdy se Martin stane členem Hitlerjugend. Nevěří jeho slovům, že k tomu byl donucen a že se svým členstvím vnitřně nesouhlasí. Když se Michal snaží Prokopa uklidnit, ten mu odvětlí: „Prosím tě, nemluv. Kdyby měl být zatčen tvůj otec anebo dokonce ho už gestapo zavřelo, bys snad, doufám, takhle nemluvil.“³⁰⁶ Michalova tehdejší naivita a neskonaná důvěra se staví proti němu a Prokop mu odhalí zásady přísahy v Hitlerjugend, kdy přísaha mezi chlapci musela být překonána přísahou Vůdci. Ve vzteku takto Michalovi otevře oči a zlomí jeho duši. Prokop se svým otcem jsou nakonec popraveni za sabotáž.

3.5.2 Martin

Martin je jedním z německých bratrů, kteří se s Michalem přátelí. Jeho otec je německého původu a matka je česká Němka, on musel vstoupit pod vlivem okolností do Henleinovy strany. Avšak jako český Němec žijící v okupovaném Československu se Martin zprvu cítí velice nesvůj. Rozporuplné jsou i jeho pocity vůči Čechům, jelikož nejprve říká, že Češi jsou autonomní, ale že nápisy na budovách jsou psány dvojjazyčně, protože Protektorát je součástí Říše. Snaží se omlouvat a ospravedlňovat invazi před Michalem. Dle Michala byl Martin chlapec plný života, který si jej toužil užívat plnými doušky. Martin se mu svěřuje, že by chtěl pomáhat lidem, jelikož je to jeho největší přání, což značí jeho dobrosrdečnost.

Martin projeví odvalu, když zachrání Michala před uštknutím zmije. Právě tento motiv zmije se objevuje později, kdy se Martin bojí, že přijde kvůli politickému dění v republice o přátelství s Michalem. O této hradbě mezi Čechy a Němci Michal dodává: „Martine, já vím, že si můžeš myslet, že mezi námi začíná vznikat hradba, ta, co dnes dělí Čechy a Němce, že se to plíží i mezi nás jako had, jako zmije...“³⁰⁷ Michal odmítá jakékoli jejich odloučení a Martin svým činem projevuje stejnou tendenci.

Okupace německých vojsk však přátelství nemůže ohrozit. Vypravěč Michal se snaží svému posluchači vsugerovat myšlenku, že se mezi přáteli nic nezměnilo, že k tomu neměli důvod, ačkoliv si sám uvědomuje tragičnost situace. Avšak s úspěšným postupem německých vojsk napříč Evropou vztahy mezi chlapci přece

³⁰⁶ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitza*. Praha: Melantrich, 1980, s. 86.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 67.

jen ochladly a Martin se stal členem Hitlerjugend, jelikož jeho rodiče byli k tomuto kroku vyzváni úřady. Hradba, které se chlapci chtěli zprvu vyhnout, je mezi ně postavena ve chvíli, kdy se Martin stěhuje do Německa.

3.5.2.1 Strach z uzavřených prostor

Martin se děsí uzavřeného prostoru, trpí klaustrofobií. Už v první kapitole je anticipován jeho strach z uzavřených tmavých prostor. Dle Michala je Martin poznamenán návštěvami u své liberecké tety, která ho zavírala za trest přes noc do sklepa. Tato negativní zkušenost měla pak pro Martina fatální následky.

V Drážďanech se během náletů nevydržel Martin ukryvat v tmavém sklepě, neboť se bál, že bude zasypán v podzemí, a proto vyběhl ven společně s matkou a takto oba zahynuli. Tragičnost jejich smrti je vygradována skutečností, že jejich dům nebyl jako jeden z mála nálety zasažen a všichni lidé skryti ve sklepech přežili.

S Martinovou smrtí je spojena barokní socha nymfy, poblíž které zahynul. Takto je představována Martinova citlivost pro umění až do jeho smrti. Právě v první kapitole Michal vytýká v duchu Potockému, že není schopen ocenit krásu barokní sochy mořské panny.

3.5.2.2 Vzájemný vztah Michala a Martina

Michal hovoří o Martinovi s nadšením a zaujetím. Jejich vztah působí jako více než jen kamarádský. Chlapci se od svých přátel separují, špitají si v noci na seně a lze mezi nimi vycítit vzájemný cit. Během diskuzí o okupantech Michal říká o Martinovi: „Seděl tiše a vážně, s lokty na kolenou, s hlavou svěšenou a hleděl k zemi a já samozřejmě vycítil, že na jedné straně by rád o tom ještě mluvil, snad aby se ospravedlnil anebo jen proto, aby začal intimnější rozhovor [...]“³⁰⁸ Později Michal tvrdí, že Češi nenávidí jen ty Němce, kteří podporují Hitlera. V jeho slovech lze vycítit jakési napětí, které by mohlo odrážet homosexuální podtext: „Nechme toho, Martine, hlavní je, že jednotlivce máme rádi. Hlavní je, že máme rádi vás dva, tebe a Romualda, a že já mám rád tebe. Rád, jako jsem měl odjakživa, vždyť to víš, copak jsem se někdy k tobě změnil, [...] přece to víš, Martine, jak tě mám pořád rád a to se nikdy nezmění...“³⁰⁹ I přesto, že zmiňuje Romualda, projevuje k Martinovi

³⁰⁸ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 66.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 67.

zjevně velké city. Autor zašifroval svou homosexuální orientaci do vztahu Michala a Martina, který popsal jako obvyklý vztah chlapců odpovídající jejich věku.

Podtrhuje to i jejich vzájemná přísaha, že je nikdy nic nerozdělí: „Nic nás nerozdělí nikdy, [...] nikdy v životě do nejdelší smrti. [...] Kdybych tě ztratil, byl by to můj konec,“ řekl s romantickou nadsázkou, vlastní onomu věku, ale myslil to skutečně [...]. Byl to jeden z nejhezčích okamžiků mého života a vím, že i jeho [...]“.³¹⁰ Martin rovněž hodnotí negativně přítelkyni svého bratra, která je údajně podobná „hlavonožce“. Později ji označuje jako „mozek slepičí“, jelikož požadovala, aby otec obou bratrů odřekl práci v Lipsku, a oni se tak nemuseli stěhovat. Z textu je patrné, že se autor nebyl schopen ztotožnit s ženským myšlením, jež mu přišlo hloupé a zkratkovité. Reflektoval jej takto skrze své postavy. Jejich vztah není tajemstvím ani mezi chlapci, dokládají to i Prokopova slova: „Ty zevšeobecňuješ,“ zvolal, „ty, ne já. Máte-li se s Martinem rádi, nedělej z toho vašeho citu obecnou zásadu, kterou bys omlouval německá zvěrstva. Ty máš klapky na očích, ty máš živočišný reflex, ne já.“³¹¹ Rovněž Romuald s odstupem času dokládá vztah obou chlapců jako spíše milostný: „Měl tě rád jako nikoho na světě a nikoho pak v Lipsku a v Drážďanech na konci svého života.“³¹²

3.5.3 Tragičnost války

Tragičnost války popisuje Ladislav Fuks i z druhé strany bojiště, z pozice německého civilního obyvatelstva během bombardování Drážďan. Staví do kontrastu válečné hrůzy prováděné Němci, jako například hromadné popravky, transporty a jiné formy perzekuce, s terorem, který postihl německé občany. Střílení civilistů z letadel v parku, bombardování civilního obyvatelstva je líčeno detailně a barvitě. Martin měl údajně zemřít zásahem do týlu, což může odkazovat k popravě Prokopa a jeho otce. Martinův bratr Romuald byl starší než ostatní chlapci a jeho největší zálibou bylo malířství a umění. Michal říká, že Romuald nakreslil karikaturu Hitlera, jež se škrábe za uchem. Lze tak vysledovat, že nesouhlasí s okupací a cítí s českým národem. Tragédie postihla celou jeho rodinu, neboť mu ve válce nejprve zemřel otec, a poté ve stejný den jeho matka i bratr. Z války se vrací do zničené vlasti, kde nemá žádného příbuzného, zmrzačený bez jedné ruky a oslepený na jedno oko.

³¹⁰ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitza*. Praha: Melantrich, 1980, s. 68–69.

³¹¹ Tamtéž, s. 87.

³¹² Tamtéž, s. 128.

4 Autobiografičnost

Je zřejmé, že výše analyzovaná díla Ladislava Fuksa jsou značně autobiografická. Dokládají to jak jeho vlastní komentáře k těmto prózám v autobiografii *Moje zrcadlo*, tak intermezza Jiřího Tušla, jež jsou součástí autobiografie pod názvem *A co bylo za zrcadlem*.

Ladislav Fuks vyrůstal v teskném a ponurém prostředí, které bylo výrazně popsáno ve *Variacích*. Sám autor ke knize dodal: „[...] vyprávím to já v první osobě a jmenuji se Michal. Jméno tohoto vznešeného archanděla [...] jsem dostal při biřmování a některými přáteli jsem tak i nazýván. V knize je mnoho autobiografických prvků, jeden recenzent napsal, že jde ‚o svědectví autora o sobě samém.‘ Snoubí se v ní fantazie, nezastupitelná tvůrčí složka, s reálnou skutečností. [...] Přiznám se, že jsem knihu (ba i to z dob školních) psal srdcem a že jako z přetlaku tryskala z celé mé duše.“³¹³ Z šestého intermezza vyplývá, že Fuksův otec byl vysoký policejní úředník, jenž věčně nebyl doma, matka se synovi příliš nevěnovala. Konstatuje se, že autorův otec „byl přísný a vojensky strohý, nikdy moc nedával najevo své city a syn se ho bál.“³¹⁴ Tato situace přesně vystihuje vyprávění *Variací*, jejichž ústředním tématem je právě vztah otce a syna.

Je pravděpodobné, že právě z těchto důvodů Ladislav Fuks na gymnáziu inklinoval k židovským spolužákům, kteří byli stejně jako on osamělí a vydědění. Stejně tak si ze studií na gymnáziu vybavoval svého třídního profesora, který vyučoval matematiku, a zeměpisáře, který byl v *Mých černovlasých bratrech*, ale i *Variacích pro temnou strunu* postrachem nejen židovských spolužáků. Vzpomínky na tuto tesknou dobu jsou podtrženy právě perzekucí židovských spolužáků, jež autor vylíčil v *Mých černovlasých bratrech*. „Naši židovští spolužáci se od nás nikdy v ničem nelišili. Jako my všichni v něčem prospívali, v něčem vážli, hrávali s námi fotbal, dělali různá alotria, žili prostě ve škole i mimo ni životem přiměřeným svému věku.“³¹⁵

Stejně tak se o skutečnost opírá i novela *Obráz Martina Blaskowitze*, o níž Ladislav Fuks tvrdí, že ji „psal srdcem.“ Autor přiznává, že základ celého vyprávění

³¹³ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 150.

³¹⁴ Tamtéž, s. 286.

³¹⁵ Tamtéž, s. 20.

je smyšlený, ale hlavní příběh, který je vyprávěn protagonistou novely Michalem, je založen na reálném podkladu. Autor ke knize dodal: „Co v knize líčím, se zdaleka neopírá pouze jen o fantazii. [...] V jádru se to stalo a v podstatě tam není nic, co bych si byl do vymýšlel.“³¹⁶ Přesto se objevují různé teze právě o autobiografičnosti rámcového vyprávění. Autor mohl promítnout sebe samotného do postavy spisovatele brakové literatury Daniela Potockého. Fuks sám sepsal několik knížek podvolených vládnoucímu režimu a lze se domnívat, že v postavě Potockého odráží sám sebe: „Prostřednictvím Potockého jednání za protektorátu mohl prozaik vyslovit pocit vlastního selhání spočívajícího v kolaboraci s normalizačním režimem a kariérismu, jichž si musel být vědom.“³¹⁷

---

³¹⁶ POHORSKÝ, Miloš. Ladislav Fuks, Obraz Martina Blaskowitze. *Výběr z nejzajímavějších knih*, 1980, č. 1, březen, s. 8–9.

³¹⁷ GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013, s. 205.

4.1 Autobiografické prvky

V následující části zmíníme vybrané autobiografické prvky, jež lze vysledovat v těchto textech. Nebudeme se zabývat srovnáváním rodinného zázemí, jež zcela jistě vychází z Fuksova mládí, což přiznává i sám autor. Sám ostatně dodával: „Nejplněji jsem obsažen jen a jen ve svých knihách. Bude-li je někdo číst za sto let, nebude ho zajímat, jaký jsem byl já. Pokud ano, tak si mě stvoří z toho, co si přečetl.“³¹⁸

4.1.1 Opička

Ve *Variacích pro temnou strunu* dostává protagonista Michal od služebné Růženky malou figurku opičky jako talisman, aby se mu vydařil první den v nové škole. Není tomu náhodou, jelikož mladému Ladislavu Fuksovi se dle jeho paměti v ZOO nejvíce líbily opice a vždy si jednu přál. Od otce ji později dostal na Vánoce. Stojí za zmínku, že prózu, v níž se autor vyrovnává se svým vztahem k otci, se rozhodl sepsat nedlouho po jeho smrti. Protože Michal svým otcem pohrdá, dostane onen talisman právě od služebné, která je jedinou osobou, která s chlapcem v domácnosti adekvátně komunikuje. Je zřejmé, že s tímto talismanem měl spojené pozitivní konotace, proto jej využil jako symbol štěstí.

4.1.2 Zrcadla

Fuksovu fascinaci zrcadly od samotného mládí připomíná jak on sám, tak jeho přítel Jiří Tušl. Ladislav Fuks byl dle Tušlových vzpomínek fascinován zrcadly, a kdykoliv měl příležitost, sedl si přímo proti nim a hleděl do nich. Fascinovala ho právě obrácená realita, kterou zrcadlo vykreslovalo. Ve *Variacích* se protagonista Michal rovněž zahledí do zrcadla na nádraží, pozoruje skrze ně své okolí. Po požáru hledí do prasklého zrcadla, sleduje pokřivený obraz reality a je jím naprosto fascinován.

4.1.3 Důslednost

Se stejnou důsledností, s jakou se Michal v *Obrazu Martina Blaskowitze* připravoval na setkání s Danielem Potockým, postupoval i Fuks ve svém životě.

---

³¹⁸ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí* 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 397.

Nebyl rozdíl v tom, jednalo-li se pouze o vycestování z bytu, na které se dle pamětníků připravoval podobně jako protagonista jeho prvotiny *Pan Theodor Mundstock*, či o psaní jakéhokoli díla. I tehdy se snažil mít promyšleny veškeré detaily. Stejně tak můžeme zmínit důslednost, s níž ničil veškeré pozůstatky své minulosti, které nehodlal nechat napospas badatelům v Památníku národního písemnictví. Obdobně pečlivě vystříhal z fotek ze své svatby svou manželku. Proto považujeme tuto pečlivost a pozornost pro detail za jeden z autobiografických prvků.

4.1.4 Kolo

V *Obraze* jede Michal společně se svými přáteli na výlet na kolech. Sám o tom vypráví: „A já měl, na tehdejší dobu, obzvlášť vzácné kolo. Byl to francouzský [Sikker], [...] koupila mi ho babička za něco, snad za jedno zdařilejší vysvědčení, chudák [...].“³¹⁹ Ve svých pamětech Fuks vzpomíná na svou nejoblíbenější sportovní aktivitu, kterou byla právě cyklistika: „Hrozně rád jsem jezdil na kole. Kolo mi koupila babička v roce 1937, když jsem měl čtrnácté narozeniny. Bylo to jedno z vůbec nejlepších kol, která u nás tehdy byla, světle modrý francouzský Sikker.“³²⁰ Lze tedy vysledovat, že autor do svého díla zapojil i tento autobiografický prvek, na nějž s láskou vzpomínal.

4.1.5 Odkaz na Fuksův život

Můžeme se domnívat, že Ladislav Fuks skrze promluvy obrazu babičky ve *Variacích* rovněž odkazuje k pochybnostem, které měl o své autorské tvorbě. Prostřednictvím Michalovy interpretaci toho, co by babička říkala, lze vysledovat autorské sebepochybování: „Kdyby to, co tu dělá, napsal na papír a dal to někomu k otištění, tak mu to vrátí. On by spisovatel být nemohl, kdyby tohle dělal [...].“³²¹ Autor tak čtenáře záměrně mystifikuje a vtahuje jej do svých úvah i v následujících částech knihy, kdy Michal říká, že babička nemá ráda umělce, a odůvodňuje to takto: „Jsou přecitlivělí, všechno je hned zraní, těžko je lze chápat, [...] oni mají různé divné zvyky a mravy a přitom jsou všelijak vyšinutí, to je to.“³²² Ladislav Fuks

---

³¹⁹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 47.

³²⁰ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 49.

³²¹ FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 150.

³²² Tamtéž, s. 182.

si byl vědom toho, že v jeho rodině je nějaká psychická nemoc. Navíc jeho chování bylo, alespoň dle pamětníků, poněkud výstřední.

4.2 Trilogičnost

Všechny výše zmíněné prozaické texty označil Jiří Tušl shrnujícím pojmem „volná autobiografická trilogie“. Vlašínův Slovník literární teorie definuje trilogii jako „rozměrné literárně umělecké dílo, sestávající ze tří relativně samostatných částí, zpravidla více nebo méně spjatých tematicky (látkově), motivicky nebo problémově (cyklus)“.³²³ Co se autobiografičnosti týče, můžeme ji v prozaických dílech definovat jako text, „jenž s událostmi autorova života pracuje podle zásad epické fabulace, podrobuje je umělecké transformaci a nezřídka je doplňuje o smyšlené skutečnosti [...]. Vesměs zachycuje [...] úsek ze života protagonisty, deklarujícího svou totožnost s autorem.“³²⁴

Protagonistou a zároveň vypravěčem všech děl je Michal, s výjimkou povídkového souboru *Mí černovlasí bratři*, kde je toto jméno nepatrně alternováno na Michaela. Společně s *Variacemi pro temnou strunu* se v obou příbězích objevují tytéž postavy, prózy se dokonce částečně překrývají v časovém zasazení vyprávění. Rozdílné pojmenování protagonisty lze chápat buď jako autorské nedopatření, což je vzhledem k Fuksově pečlivosti a pozornosti pro detail nepravděpodobné, nebo jako záměrný subtilní posun v pojmenování, aby děje obou knih nebyly příliš jednoduše srovnávány. Jak jsme již zmiňovali, některé motivy, jež se objevily ve *Variacích*, měl Fuks přichystány již v prvotních verzích *Bratrů*. Možná proto se snažil knihy, přes jejich zřejmé shody, odlišit. Ve *Variacích* je do popředí postaveno rodinné zázemí chlapce, zatímco v *Bratrech* se vyprávění soustředí na prostředí školy.

Ačkoliv se hlavní děj vyprávěného příběhu v próze *Obraz Martina Blaskowitze*, stejně jako v obou předchozích titulech, odehrává v době válečné, vedle vypravěče Michala s nimi nelze vysledovat bližší spojitost se zbývajícími dvěma knihami. V novele se kromě Michala neobjevuje ani jedna postava, která by vystupovala v dílech předchozích. Michal působí bezstarostněji a není natolik přecitlivělý, jako tomu bylo například ve *Variacích*. Objeví-li se v novele byť jen náznak z Michalovy domácnosti, skutečnosti z obou předchozích textů se v něm

³²³ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 391.

³²⁴ MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 29.

reflektují minimálně: „V tom domě byla hospoda, a když naše Barča předstírala, že má závrať a že by všechno, co by v ruce držela, upustila, sám jsem tam chodíval navečer se džbánkem pro pivo.“³²⁵ Lze vysledovat, že Barčou je míněna služebná. Její roztěkanost se blíží chování služebné Růženky z *Variací* i *Bratrů*. Změnu služčína křestního jména lze opět považovat za Fuksův záměr, kterým chtěl odvést pozornost od obrazu domácnosti ze svých předchozích děl. Zřetelným odkazem k *Mým černovlasým bratrům* je věta vypravěčova kamaráda z *Obrazu Martina Blaskowitzze*: „Nestačí ti, že ti vyhodili ze školy tři tvý židovský spolužáky?“³²⁶ Tím však veškerá podobnost mezi jednotlivými díly končí.

Je třeba si položit otázku, zda lze skutečně mluvit o trilogii. Ladislav Fuks se nikdy nezmínil o uměleckých intencích, které by na trilogii jakkoliv poukazovaly. Rozumíme záměru Jiřího Tušla zjednodušit souvislost těchto děl, jež jsou spojena protagonistou a dobovým zasazením. Proto využil pojmenování volné autobiografické trilogie. O autobiografičnosti samozřejmě není pochyb, nelze zpochybnit ani ono výše zmíněné spojení mezi prózami, jímž si vykládáme slovo „volná“ v Tušlově pojmu. Je zřejmé, že ústřední témata *Bratrů* a *Obrazu* jsou si vzájemně podobná, jelikož obě díla pojednávají o protagonistově přátelství, jež je násilně ukončeno zuřící válkou. Ve *Variacích* naopak vystupuje do popředí protagonistův rozmanitý vnitřní život a druhá světová válka je postavena oproti ostatním dvěma dílům do pozadí. Jak jsme již zmínili, *Variace* a *Bratry* spojují jednající postavy a rovněž časoprostorové určení. Protagonista se v obou dílech pohybuje ve stejných základních prostorách školy či bytu. Role některých postav se však v obou dílech poněkud liší a význam některých postav je až zanedbatelný. Spojitost mezi *Obrazem* a *Variacemi* lze vysledovat pouze prizmatem doby, v níž se hlavní příběh odehrává, a protagonistou. Vzhledem k rozvrstvení vzájemného propojení děl se přikláníme spíše k souhrnnému označení „triáda výrazně autobiografických próz.“ Pojmem triáda chápeme trojici děl, které spojuje dohromady pouze nějaká úzká společná souvislost, a které jsou na sobě více či méně nezávislé a vzájemně se nedoplňují.

---

³²⁵ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitzze*. Praha: Melantrich, 1980, s. 20.

³²⁶ Tamtéž, s. 84–86.

5 Závěr

Tato práce si kladla za cíl zanalyzovat motivy a postavy trojice děl Ladislava Fukse. V poslední části jsme se zabývali autobiografičností těchto próz. Díla byla analyzována chronologicky podle data jejich vydání.

V *Mých černovlasých bratrech* jsme si mohli povšimnout velkého množství motivů smrti a předznamenání, jež odkazovaly k temné době druhé světové války. Autor zde odkazuje prostřednictvím obrovské představivosti protagonisty Michaela k smrti jeho židovských spolužáků buď popravou anebo zplynováním, a proto dochází k pravidelnému repetičnímu spojování židovských chlapců s pecemi a kamny. Zjevně lze vnímat například motiv koně, který až příliš nápadně připomíná spolužáka Arnsteina. V povídkách se objevuje i barevná symbolika, nejvýrazněji v povídce *Dívka ze Safedu*. Kromě spojení židovství se žlutou barvou autor pracuje se spojením modré barvy s klidem, zelené s nadějí a červené s ohrožením.

Celý soubor uzavírá povídka *Nedohořelá svíce*, v níž se hlavní antagonista celého povídkového cyklu promění v postavu Adolfa Hitlera. Také zde můžeme vidět vnímání vůně mandlí napříč povídkami. Nejprve jsou mandle nositelem pozitivních konotací a jsou spojeny s příjemnými chvílemi, časem však zhořknou a místo radosti konotují smrt.

S románem *Variace pro temnou strunu* úzce souvisejí Fuksovy vzpomínky na počátky válečné doby, které strávil v domácnosti svých rodičů. Temnou strunou se rozumí temná stránka lidské mysli, myšlenky, jež by neměly nikdy vyjít na povrch. Protagonista Michal se temné struny své duše dotýká poměrně často, což je způsobeno jeho vztahem s otcem. Jejich vzájemný vztah je velice komplikovaný a Michal se otci nakonec vzepře, načež je jím chlapec přijat do světa dospělých.

Rozvinutá představivost umožňuje Michalovi komunikovat s předměty, jako například s portrétem babičky. Právě prostřednictvím jeho vnímání se čtenáři otevírá jiný pohled na svět, což dokazuje scéna s rozbitým zrcadlem. Prolínání reality s fantazií lze vyzorovat v kapitole pojednávající o pohřbu Michalova dědečka, kterého chlapec vidí jako živého, ačkoliv tomu tak ve skutečnosti přirozeně nemůže být.

Ponurá atmosféra je udržována nejen prostřednictvím motivu podivného imaginativního upířího návštěvníka (a jeho již skutečnými variacemi), děsivými historkami správce Hrona či návštěvou továrny strýčka Vojty, kde se opět objevují motivy odkazující ke koncentračním táborem, ale i motivem neustálého sledování. Michalův dům soustavně obcházejí dvě osoby v kabátech a Michal je poté vidí všude za sebou, stává se paranoidním. Ponurá atmosféra je postavena do kontrastu s jeho dětsky naivním viděním plným pohádkových představ. Věštby služebné Růženky zase odráží skutečné historické události, které se však měly stát teprve po ukončení děje.

V novele *Obraz Martina Blaskowitze* si můžeme povšimnout dvou linií vyprávění. Motivem hlavního vyprávění je odsouzení za kolaborantství, jehož se dopustil Daniel Potocký, a následný trest za něj. Jeho spolčení s nacisty se v náznacích objevuje skrze promluvy protagonisty Michala. Přes mnohé anticipování vraždy k ní nedojde, zbraň je poškozená, dochází tedy k mystifikaci čtenáře. Stejně tak není vynesena žádný soud nad kolaborantem Potockým, Michal si všechna obvinění nechá raději pro sebe.

Naopak v příběhu vyprávěném Michalem je hlavním tématem přátelství Čechů a Němců za druhé světové války. Toto přátelství je postupně narušováno nacistickými výboji, až je nakonec zničeno. Časoprostorové zasazení novely je určujícím faktorem poukazujícím na tragičnost a zbytečnost válečných konfliktů. Michal ztrácí nejen českého kamaráda Prokopa, který se staví silně do opozice proti německým utlačovatelům, ale i svého německého kamaráda Martina, jenž umírá během náletu. Lze vysledovat souvislost mezi jejich smrtí, Prokop je popraven a Martin je zasažen do týlu, podobně jako tomu bylo u poprav.

V poslední kapitole věnované autobiografičnosti jsme se pokusili stanovit, do jaké míry základ příběhů vychází z autorova života. Nezabíhali do detailního srovnání postav otce či matky, kteří jsou, alespoň podle autorových pamětí, poměrně věrným odrazem Fuksových rodičů. Mezi jednotlivé prvky jsme zařadili například figurku opičky z *Variací*, kterou měl Ladislav Fuks spojenou s příjemnými vzpomínkami na otce, neboť právě on mu jako malému pořídil velkou plyšovou opici. Stejně tak se do knih promítají zrcadla, kterými byl autor fascinován, jelikož zobrazovaly opačnou tvář světa.

Nakonec se zabýváme otázkou, zda se v případě zkoumaných tří próz dá mluvit o trilogii, jelikož není doloženo, že by se Ladislav Fuks o takovém uměleckém záměru někdy zmínil. Motivace Jiřího Tušla pro sjednocení děl pojmem „volná autobiografická trilogie“ je pochopitelná. Ovšem jediným společným průsečíkem všech tří děl je časoprostorové zasazení a vypravěč protagonist. Přikláníme se proto k pojmu „triáda výrazně autobiografických próz.“

6 Anotace

Tomáš Babůrek

Katedra bohemistiky FF UP Olomouc

Studijní obor: česká filologie – anglická filologie

Název: Prozaická trilogie Ladislava Fukse

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Počet znaků (včetně mezer): 199 364

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 20

Klíčová slova: český román 20. století – Ladislav Fuks – román – novela – postavy – motivy – povídkový cyklus – autobiografičnost – druhá světová válka

V této diplomové práci se nejprve věnovali dílům Ladislava Fukse. Analyzovali jsme postavy a motivy v jednotlivých prózách. V závěru práce jsme se věnovali autobiografičnosti těchto děl.

7 Resumé

The aim of this thesis was to analyze motifs and figures in three literary works by Ladislav Fuks. In the last part of the thesis we considered some of autobiographic elements of the three works.

First, short-story collection called *Mí černovlasí bratři* was published in 1964 and it was Fuks's second released book. He mentions in his memoirs that he found inspiration in terrible memories from Nazi occupation of Czechoslovakia in 1939. Each short-story is interconnected to the other and they are arranged chronologically in order to make the story of the protagonist complete.

In *Mí černovlasí bratři* a large number of motifs of death and indications regarding World War II can be noticed. The protagonist Michael has great imagination and through it author depicts death and suffering of his classmates. Death is assumed either by gasification or by execution, as motif connecting Jewish boys and stoves re-occurs frequently. Also, one of the Jewish boys, Arnstein, reminds Michael a suffering horse he sees on the streets.

Color symbolism can be noticed especially in short story *Dívka ze Safedu* where yellow color is a symbol of Judaism – as it is in whole short-story collection – green is a symbol of hope, blue is a symbol of peace and calm and red reflects danger. A change of a motif can be noticed with connotation of the smell of almonds. First, Michael has positive feelings towards the smell which is connected with pleasant memories, however, later on the smell becomes stale and instead of happiness they connote death.

Novel *Variace pro temnou strunu* is the third Fuks's fiction which was first published in 1966. Ladislav Fuks mentioned that he had originally started work on the book during his high school studies in 1938 and 1939. He wrote down every single thought, feeling and every experience he lived through. However, he reworked the whole base of the book later, after the death of his father. One of the main themes of the novel is a complicated father-son relationship.

Moreover, author's memories of the war era are creating a large part of the story. *Temná struna*, or the dark string is a part of human mind which should not be

entered ever, it contains evil and violent thoughts and feelings of hate and anger. The protagonist Michal is playing his dark string due to his complicated relationship with his father. Further, Michal confronts his father and is eventually accepted to the adult world as his father no longer sees him as a child. Michal has large and creative imagination, and because at his home there is no one to talk to, he speaks with a portrait of his grandmother, bear and a dancer figurine. Also, his imagination leads the reader astray as Michal describes a picture he sees in the broken mirror as a real image.

The third analyzed book was the novella *Obraz Martina Blaskowitze* published in 1980. It is considered to be a return to a topic of World War II – topic which made him famous. The storyline is divided into two parts – war and post-war period. Main theme of the story is a relationship of Germans and Czechoslovaks during war. Also, another theme is convicting Daniel Potocký of collaboration with Nazis and for that the protagonist Michal wants to murder him. However, murder is only a false motif as it is not possible from the very beginning.

Furthermore, the last part of the thesis dealt with autobiographical motifs of the book. Detailed analysis of the father and mother figures was not made as Ladislav Fuks stated the basis of the stories was made from his own experiences. In the end, we have dealt with the issue whether these three analyzed works are a free autobiographical trilogy as was stated by Jiří Tušl or not. We consider them to be a “triad of markedly autobiographical fiction.”

8 Seznam použité literatury

Literatura primární:

FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964.

FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980.

FUKS, Ladislav. *Variace pro temnou strunu*. Praha: Československý spisovatel, 1966.

FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995.

Literatura sekundární:

BAUER, Michal. *Fuksovy povídkové juvenilie : Od Kchonyho cesty do světa k Mým černovlasým bratrům*. Tvar 14, 2003, č. 15, s. 15–17.

GILK, Erik. *Vítěz i poražený: prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013.

JAGIELSKI, Marek. *Paměť poznamenaných – o dějinách v románech Ladislava Fukse*. *Obraz dějin v české a slovenské literatuře*. [online]. 2009 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2008/sbornik/7.pdf>

JELÍNEK, Antonín. *Fantasmagorie a válka*. *Kulturní tvorba*, 1964, roč. 2, č. 13, s. 6.

JELÍNEK, Antonín. *Variace pro temnou strunu*. *Literární noviny*, 1966, roč. 15, č. 50, s. 5.

KOSKOVÁ, Helena. *Variace na kafkovské struně*. *Tvar*, 2003, roč. 14, č. 15, s. 14–15.

KOŠNAROVÁ, Veronika. *Návrat poněkud rozpačitý*. *Tvar*, 2005, roč. 16, č. 9, s. 20.

KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2006.

MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.

PÍŠA, Vladimír. *O morálních souvislostech psychiky. Nad novým vydáním prózy L. Fukse Obraz Martina Blaskowitze.* Rudé právo 65, 1985, č. 217, 14. 9., s. 5.

POHORSKÝ, Miloš. *Ladislav Fuks, Obraz Martina Blaskowitze.* Výběr z nejzajímavějších knih, 1980, č. 1, březen, s. 8–9.

PUTNA, Martin C. *Homosexualita v dějinách české kultury.* Praha: Academia, 2011, s. 114–119.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie.* Praha: Československý spisovatel, 1984.

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Dítě a doba, Na okraj druhé a třetí knihy Ladislava Fukse,* Česká literatura 28, č. 4, 1980, s. 391–403.

VŠETIČKA František. *Kompozice Fuksova románu Variace pro temnou strunu.* Česká literatura. 1972, roč. 20, č. 1, s. 65–71.

ŽELEZNÁ, Anna. *Ženské postavy v prózách Ladislava Fukse.* Tvar, roč. 2000, č. 17, 2000, s. 16.